

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Матеріали науково-практичного семінару

03 грудня 2015 року

Одеса

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

**ОДЕСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Матеріали науково-практичного семінару

03 грудня 2015 року

Одеса – 2015 – Odessa

УДК 353:330.35(061.3)

Р 31

ББК 65.04я43

Співорганізатори семінару:

Програма розвитку ООН, проект ПРООН «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України»;

Кафедра регіональної політики та публічного адміністрування Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України.

Р 31 **Регіональне управління та реалізація державної політики сталого розвитку: матеріали наук.-практ. семінару 03 грудня 2015 року.** – Одеса: «Друкарський дім», 2015. – 100 с.
ISBN 978-966-389-353-2

Це видання підготовлено в рамках реалізації проекту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України», який випроваджує Програма розвитку ООН в Україні (ПРООН) за підтримки Глобального екологічного фонду (ГЕФ). Думки, висновки чи рекомендації належать авторам чи упорядникам видання та не обов'язково відображають погляди ПРООН та ГЕФ.

ББК 65.04я43

ISBN 978-966-389-353-2

© ОРІДУ НАДУ
при Президентіві України, 2015.

Зміст

Вступне слово	4
<i>Марушевський Г.</i> ІНТЕГРОВАНА ПОЛІТИКА ТА УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ	5
<i>Мамонтова Е.</i> СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ З ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ	18
<i>Величко Т.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	43
<i>Красностанова Н.</i> УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ	55
<i>Балабаєва З.</i> РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК	75
<i>Чебан О.</i> ОЦІНЮВАННЯ ПОЛІТИК І ПРОГРАМ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ	79
<i>Давтян С., Семенюк Г.</i> ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗМІН У СИСТЕМІ ЙОГО МЕХАНІЗМІВ	83
<i>Navrysh-Musfir A.</i> STRATEGIC PLANNING OF TOURISM AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TOURISTIC REGION	87
<i>Карнаков М.</i> КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ДО 2020 р.	92
<i>Чорнолуцький В.</i> ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ	96

Вступне слово

Сьогодні перед українським суспільством постало невідкладне завдання – узгодити визначення пріоритетів, стратегічних напрямів та цілей свого економічного, політичного, соціального розвитку із загальносвітовими тенденціями. Пріоритети найбільш чітко окреслені та сформульовані в концепції сталого розвитку, що по праву є найперспективнішою ідеологією XXI століття. Її сутністю є обов'язкова узгодженість економічного, екологічного та людського розвитку так, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля й відбувався соціальний прогрес.

Системне узгодження вищезазначених складових є актуальним і складним завданням. Сталий розвиток необхідно зорієнтувати на людину і спрямувати на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми.

Актуальність науково-практичного семінару «Регіональне управління та реалізація державної політики сталого розвитку» обумовлена тим, що сталий розвиток регіонів є основою поступального розвитку країни та передумовою інтеграції України до Європейського співтовариства.

Сподіваємось, що науково-комунікативний захід, організований кафедрою регіональної політики та публічного адміністрування Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України, у рамках проекту «Інтеграція положень Ріо у національну політику України» Програми розвитку ООН в Україні, зробить гідний внесок у вітчизняну експертну доробку проблем формування науково обґрунтованих та ефективних стратегій сталого розвитку на регіональному рівні.

*Іжа М.М.
д. політ.н., професор,
директор ОРІДУ НАДУ при Президентіві України*

Марушевський Геннадій Борисович,

експерт проекту ПРООН «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України», докторант НАДУ

ІНТЕГРОВАНА ПОЛІТИКА ТА УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується появою та загостренням численних економічних, соціальних і екологічних проблем, багато з яких набули глобального характеру. Зростання складності суспільства супроводжується зростанням як кількості проблем, так і збільшенням їхньої взаємозалежності та взаємообумовленості. Взаємна пов'язаність проблем часто призводить до того, що розв'язання однієї з проблем призводить до створення нових проблем. Наприклад, видобування та споживання викопних видів палива призводить до забруднення довкілля та зміни клімату.

Сьогодні більшість проблем у світі є прямим наслідком діяльності людини, яка зумовлена не лише нормами та звичками, а й значною мірою державною політикою – законами, правилами, положеннями, податками, субсидіями тощо. Однією з основних причин багатьох проблем, з якими сьогодні стикаються державні структури, є відмова від розгляду загальносистемних наслідків певної політики розвитку країни, регіону або галузі, в тому числі недостатня сформованість певної політики або її неефективне впровадження, а також галузевий підхід до формування державної політики. Оскільки сфери впливу галузевих політик часто частково перекриваються, а іноді й конфліктують, загальнодержавна політика стає надмірно складною, часто продукуючи неефективні рішення і навіть нові проблеми. Тому актуалізуються питання формування інтегрованої політики для збалансованого розвитку та переходу від галузевого до інтегрованого управління.

Перехід на засади збалансованого розвитку потребує глибоких структурних змін в управлінні, на що звернула увагу Конференція ООН з довкілля та розвитку, яка відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. У прийнятому на конференції документі «Порядок денний на ХХІ століття» зазначалося, що загальна мета полягає в удосконаленні або перебудові процесу прийняття рішень таким чином, щоб забезпечити в його рамках повну інтеграцію соціально-економічних і екологічних питань, а також ширшу участь громадськості [1].

Ця мета виявилася досить складною. На Конференції ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20», яка пройшла у Ріо-де-Жанейро у червні 2012 р., було зазначено, що «з 1992 р. прогрес, досягнутий на

деяких напрямках, був незначним і що довелося зіткнутися зі складнощами в інтеграції трьох складових збалансованого розвитку» [2, с. 3]. У підсумковому документі конференції «Майбутнє, якого ми хочемо» було зроблено наголос на необхідності інтеграції трьох складових збалансованого розвитку та зміцненні міжурядових механізмів збалансованого розвитку.

Інтеграція – це стан об'єднаності окремих частин і функцій системи в ціле, а також процес, що веде до такого стану. Інтегрований підхід до розроблення політики має сприяти досягненню взаємопов'язаних цілей розвитку суспільства і таким чином сприяти збалансованому розвитку.

Інтегрована політика – це публічна політика, що враховує як взаємодію економічних, соціальних і екологічних чинників, так і наслідки цієї взаємодії, та спрямована на координацію різних політик і пошук оптимальних взаємовигідних рішень.

Інтеграція політики поєднує розроблення політики з політичними, інституційними та аналітичними реаліями політичного середовища. Вона охоплює як горизонтальну інтеграцію (узгодження політик різних галузей), так і вертикальну (узгодження політики між органами управління всіх рівнів). Інтеграцію політики розглядають як процес поєднання та координації різних політик як на горизонтальному, так і на вертикальному рівнях управління, а також як процес модифікації цих політик (якщо це необхідно), спрямований на створення об'єднаної, ієрархічної, багаторівневої політики, функціонування якої як цілісної системи має бути гармонійним [3, с. 13]. Інтегрована політика спрямована на досягнення синергії між різними видами державної політики.

Інтегрована політика має забезпечувати те, що:

- політичні рішення сформульовано належним чином;
- проведено порівняння рішень;
- прийнято рішення, які збільшують синергетичний ефект і зменшують кількість компромісів;
- здійснюється моніторинг та оцінка прийнятих рішень.

Концепція інтегрованої політики для збалансованого розвитку включає наступні види інтеграції [4, с. 47-48]:

- 1) інтеграція численних потреб і прагнень різних зацікавлених сторін;
- 2) інтеграція трьох складових збалансованого розвитку;
- 3) інтеграція питань технічного планування в політичні процеси прийняття рішень;
- 4) інтеграція політичних процесів з механізмами розподілу бюджетних коштів;
- 5) інтеграція різних галузевих стратегій;

б) інтеграція місцевого, національного та міжнародного рівнів прийняття.

Інтегрована політика є важливою, принаймні, з трьох причин:

1. Політика, спрямована на розв'язання однієї проблеми, може вплинути на інше проблемне питання, яке може виявитися не менш важливим. Наприклад, субсидії на біопаливо, спрямовані на зменшення залежності від викопних видів палива, можуть призводити до нестачі продовольства та знелісення.

2. Різні проблемні питання є взаємопов'язаними. Тому інтегрована політика може бути спрямована на отримання одночасно кількох переваг. Наприклад, інвестиції в охорону здоров'я сприяють не лише зниженню рівня бідності, а й підвищенню продуктивності праці.

3. Успішна реалізація політики спирається на підтримку широкого кола зацікавлених сторін, що можуть мати різні цінності та інтереси, які необхідно узгодити. Наприклад, запровадження антидемпінгового мита на імпорт дешевих товарів може допомогти захистити вітчизняних виробників, але, ймовірно, зашкодить імпортерам, роздрібним торговцям і споживачам, які мають низький рівень доходу.

Крім зазначених переваг, інтегрована політика дає можливість:

- сприяти синергізму (тобто досягненню взаємовигідних рішень) між різними галузями;
- зменшити кількість випадків дублювання дій у процесі формування політики та забезпечити за рахунок цього економію часу та коштів;
- сприяти досягненню більшої узгодженості у сфері формування та реалізації програм різних галузей (горизонтальний рівень) і на різних рівнях прийняття рішень (вертикальний рівень);
- удосконалювати роботу з досягнення визначених міжвідомчих цілей і завдань;
- концентрувати увагу не на якихось окремих, вузьких завданнях, що стоять перед різними галузями, а на досягненні загальних цілей, визначених державою;
- допомагати стимулювати впровадження інноваційних методів розроблення та впровадження політичного курсу;
- сприяти глибшому розумінню наслідків реалізованих програм, зокрема щодо їхнього впливу на інші галузі;
- сприяти подоланню обмежувальних чинників фінансового характеру.

Інтеграція політики є актуальним аспектом політичної проблематики, але на практиці рух вперед цих шляхом зазвичай відбувається повільно. Основною причиною цього є те, що узгодження політики в різних галузях – це складне для вирішення питання, яке для

багатьох є ще недостатньо зрозумілим і розглядається в багатьох органах управління як низькопріоритетне, а переваги від його вирішення стають помітними не одразу.

На шляху формування інтегрованої політики та інтеграції принципів збалансованого розвитку в публічне управління є багато перешкод, спільних для багатьох країн. В системі державного управління України, зокрема, можна виділити наступні перешкоди.

1. **Політичні.** Ухвалені на найвищому міжнародному рівні документи щодо збалансованого розвитку не знайшли належного відображення в державній політиці України. Незважаючи на особливу гостроту екологічних, економічних і соціальних проблем, питань збалансованого розвитку немає серед пріоритетів національної політики України. Їх ігнорують під час прийняття важливих рішень на користь економічним, фінансовим та іншим інтересам.

Питання збалансованого розвитку не є пріоритетним на рівні політичних процесів в Україні. Політичні партії та кандидати в одномандатних округах, які декларують демократичні принципи та пропагують європейські цінності, переважно залишають поза увагою питання збалансованого розвитку, охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів. Зокрема, на позачергових виборах до Верховної Ради України у 2014 р. 15 партій з 29 (51,7%) у своїй передвиборній програмі не мали жодної згадки щодо питань довкілля (рис. 1) [5, с. 9]. Питання збалансованого розвитку згадувалися лише в програмах двох партій.

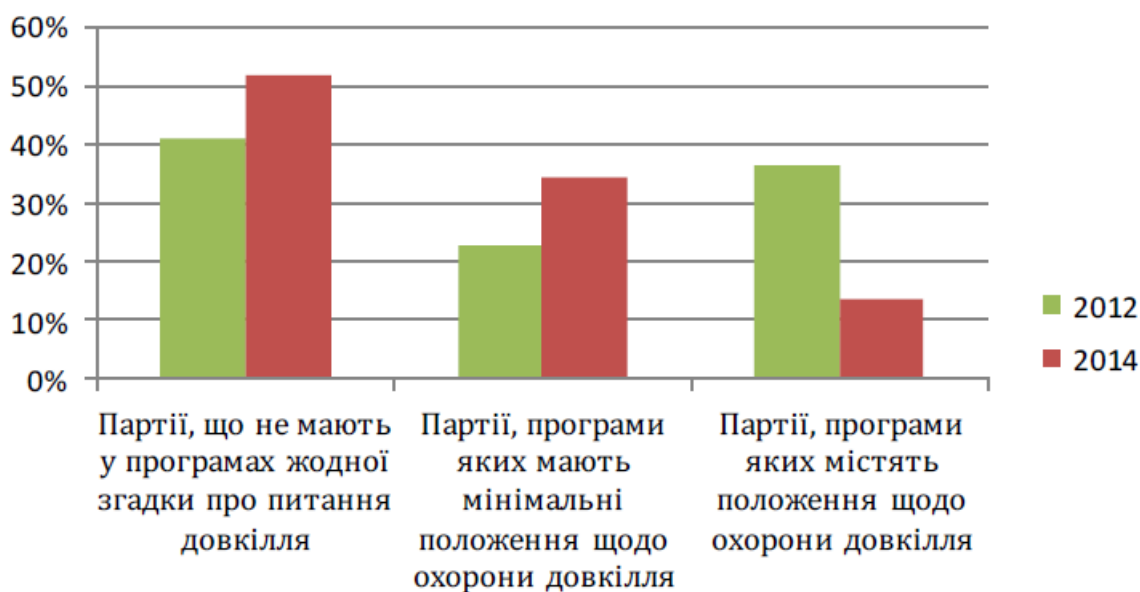

Рис. 1. Розподіл політичних партій щодо наявності в їх передвиборних програмах питань охорони довкілля на виборах до Верховної Ради України у 2012 і 2014 рр.

3 3553 передвиборних програм кандидатів у депутати в одномандатних округах положення щодо охорони довкілля мали 998 (28%) програм. При цьому лише 69 (1,9%) програм мали ґрунтовні положення щодо питань охорони довкілля. Програми кандидатів у одномандатних округах більше зосереджувалися на діях місцевого рівня, наприклад, на розв'язанні проблеми сміття та відходів, а не питаннях збалансованого розвитку [5, с. 13,19].

2. Стратегічні. В Україні стратегічне планування розвитку країни не орієнтоване на планування збалансованого розвитку. Планування розвитку галузевих політик майже не враховує третю складову збалансованого розвитку – екологічну. Навіть ті галузеві стратегії та програми, які мають розділ з екологічної проблематики, не пов'язані зі стратегічними завданнями державної екологічної політики і відображають лише деякі аспекти поводження з відходами, енергоефективності, ресурсозбереження. Наслідком цього є те, що галузеві програми та стратегії не мають потужної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів.

В Україні досі немає належної Національної стратегії збалансованого розвитку. Така стратегія має бути створена як стратегія інтеграції, що виходить за усталені рамки галузевого підходу та не належить до сфери відповідальності окремих відомств. Вона має передбачати як горизонтальну інтеграцію між різними галузями, так і вертикальну – інтеграцію між різними рівнями влади.

3. Законодавчі. Досить часто бар'єром для взаємного узгодження політики в різних сферах є правова база. Це стосується не лише вимог законів, які зазвичай мають галузевий характер, а й обмеженості повноважень щодо прийняття рішень поза адміністративними межами. Галузеве законодавство не приділяє належної уваги екологічним питанням, іноді взагалі їх ігнорує. Частково причиною цього є відсутність механізмів та інструментів інтеграції екологічної політики в галузеві політики.

Одним з інструментів інтеграції екологічної політики в галузеві політики є стратегічна екологічна оцінка (СЕО). В законодавстві України не закріплена обов'язковість проведення СЕО під час розроблення та прийняття проектів стратегій, планів і програм галузевого та соціально-економічного розвитку на національному та регіональному рівнях.

4. Інституційні. На інституційному рівні немає державного органу, який би координував інтеграцію екологічної складової в усі галузі економіки та суспільного життя або який був би відповідальним за політику збалансованого розвитку. Немає навіть консультативно-

дорадчого органу з питань збалансованого розвитку. У грудні 1997 р. була створена Національна комісія сталого розвитку України. У 2003 р. ця комісія трансформована в Національну раду сталого розвитку України, а у березні 2013 р. її діяльність була припинена.

В умовах недостатньої активності державних структур щодо питань збалансованого розвитку рушійними силами впровадження принципів збалансованого розвитку залишаються наукові установи та громадські природоохоронні організації. При цьому проблемним питанням залишається забезпечення участі громадськості у процесі прийняття рішень. Думка громадськості не враховується належним чином під час розроблення та прийняття стратегій, планів, програм і законодавчих актів. Багато в чому це обумовлено тим, що немає чітко прописаних процедур участі громадськості в процесах стратегічного планування.

Комплексність і масштабність питання інтеграції принципів збалансованого розвитку в публічне управління потребує налагодження постійних механізмів консультацій з усіма зацікавленими сторонами (громадськими організаціями, громадами, бізнесом, науковими та освітніми установами), впровадження ефективної системи координації владних структур у різних галузях і на різних рівнях.

5. Адміністративні. Одним з ключових чинників, які гальмують процес інтеграції, є історично сформований стиль роботи державних органів, особливо традиція так званої ізольованості, що характеризує діяльність різних галузей і установ. Зазвичай органи управління працюють незалежно та роз'єднано один від одного, мають відносно вузьке коло обов'язків і використовують процедуру прийняття рішень, замкнену саму на себе. Це обумовлено тим, що органи управління працюють в ієрархічному режимі, який спрощує внутрішні адміністративні процеси та контроль. Новаторські зміни часто розглядають як чинник збурення, який створює додаткове робоче навантаження. Системи стимулювання та заохочення адаптовані до такого ієрархічного режиму. Перспективи кар'єрного зростання та розмір заробітної плати, наприклад, часто залежать від таких формальних показників, як кількість співробітників, бюджет тощо, а не від результатів міжгалузевої діяльності (яку ще й набагато важче оцінити).

Завдання формування інтегрованої політики не можна вирішити у відриві від інших галузевих політик. Разом з тим, для галузевих міністерств і відомств це завдання не є пріоритетним, а часто розглядається як таке, що встановлює певні обмеження у галузевій діяльності та створює відповідні труднощі для розвитку галузі.

6. Фінансові. Фінансування діяльності міністерств і відомств здійснюється за галузевим принципом. Узгодження фінансування міжгалузевих заходів є досить проблематичним. Впровадженню політики

збалансованого розвитку можуть сприяти системи розподілу фінансових ресурсів, коли об'єднані бюджети та спільні цілі пов'язують із процесом інтеграції політики.

7. Методологічні. Якщо галузеві механізми, інструменти та засоби вже розроблено і їх часто використовували протягом багатьох років, то міждисциплінарні та міжгалузеві підходи є ще не дуже досконалыми. Крім того, високий рівень невизначеності, пов'язаний з питаннями збалансованого розвитку, потребує застосування методів адаптивного управління та методів управління ризиками, пов'язаними з невизначеністю. Необхідним є розроблення управлінських технологій, спрямованих на інтеграцію принципів збалансованого розвитку в публічне управління.

8. Освітні. Фахівців зазвичай готують за спеціалізованою галузевою методикою. Міждисциплінарні програми в процесі підготовки технічних спеціалістів застосовують не часто. Питання збалансованого розвитку та інтеграції екологічної політики в галузеві політики не знайшли належного відображення в навчальних програмах для державних службовців. Цьому має сприяти освіта для збалансованого розвитку, яка виступає однією з передумов для досягнення збалансованого розвитку та є важливим інструментом публічного управління.

Політика інтеграції в першу чергу стосується управління міжвідомчою роботою. Має бути створена стратегія інтеграції, яка виходить за усталені рамки і не належить до сфери відповідальності окремих відомств. Інтеграція передбачає не просто координацію діяльності, а й спільну роботу різних галузей, забезпечення синергії методів і підходів, спільне формулювання цілей і спільну відповідальність за їхню реалізацію.

Концептуальні рамки інтегрованої політики, запропоновані Програмою ООН з навколишнього середовища, зосереджують увагу на трьох рівнях інтеграції [4]:

- 1) інтеграція економічної, соціальної та екологічної складових збалансованого розвитку (інтеграція на рівні цілей розвитку);
- 2) інтеграція складових збалансованого розвитку в політичний цикл;
- 3) інтеграція політичного середовища.

Взаємозв'язок цих рівнів інтеграції наведено на рис. 2. Інтеграція трьох складових збалансованого розвитку зображена в центрі трикутника у вигляді трьох кіл, що перетинаються. Ці кола вписані в політичний цикл, що складається з п'яти етапів. Це означає, що цілі збалансованого розвитку, зумовлені необхідністю інтеграції економічної, соціальної та екологічної складових збалансованого розвитку, потрібно ретельно враховувати на кожній стадії політичного циклу. Політичний цикл знаходиться в трикутнику, яким позначено інтеграцію політичного

середовища, що передбачає політичну підтримку стратегії збалансованого розвитку та наявність належного адміністративного потенціалу й відповідних аналітичних можливостей.

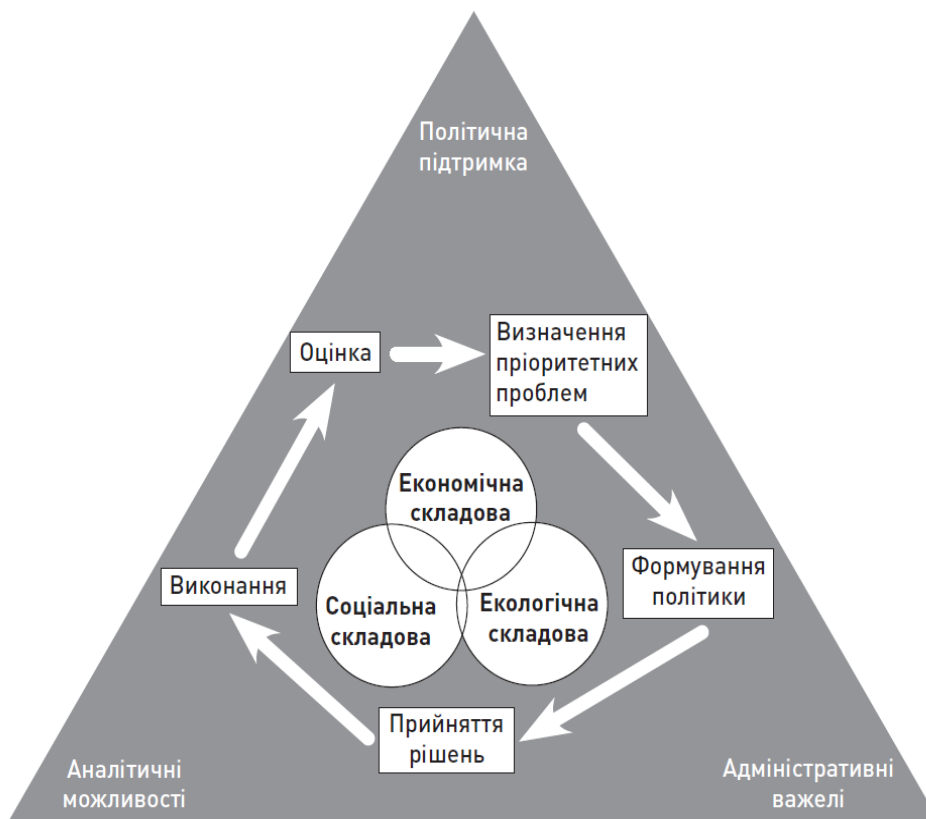

Рис. 2. Інтеграція політичних цілей, політичного процесу та політичного середовища

На першому рівні інтеграції взаємозв'язок між складовими збалансованого розвитку часто розглядають в аспекті пошуку компромісу між трьома складовими, тоді як на синергетичну взаємодію між ними звертають мало уваги. Наприклад, реформування хибних субсидій в енергетиці зазвичай вважають засобом, який негативно впливає на конкурентоспроможність. При цьому не розглядають потенціал інвестування в енергоефективні технології, які можуть підвищити конкурентоспроможність. Тому важливим напрямом інтеграції є зміцнення компліментарності трьох складових збалансованого розвитку та зменшення кількості компромісів між ними.

Другий рівень інтеграції пов'язаний зі включенням трьох складових збалансованого розвитку до політичного циклу, особливо на ранніх етапах. Процес формування та реалізації будь-якої політики (галузевої чи інтегрованої) можна розділити на певні стадії або етапи, які формують так званий політичний цикл. Є різні форми представлення цього циклу, але змістовно вони всі схожі, оскільки відображають реальний процес

формування та реалізації політики. На практиці цей процес не є лінійним. Часто може бути кілька пов'язаних політичних циклів, де немає чітко визначеного початкового етапу. Часові проміжки між різними етапами можуть бути різними, іноді досить тривалими. Також можуть мати місце зворотні зв'язки між різними етапами.

В інтегрованій політиці інтеграція складових збалансованого розвитку має відбуватися на кожному етапі політичного циклу. Такий підхід спрямований, зокрема, на поєднання прийняття рішень, орієнтованих на збалансований розвиток, з їх виконанням, оскільки критичним завжди залишається питання щодо здатності управлінських структур виконати прийняті рішення належним чином. Крім того, інтегрована політика не лише поєднує різні етапи політичного процесу, а й пов'язує політичний процес з різними галузевими політиками.

Третій рівень інтеграції спрямований на зростання можливостей політичного процесу. Стратегічний трикутник політичного середовища формують три складові: політична підтримка, адміністративний потенціал та аналітичні можливості.

Політична підтримка має вирішальне значення, тому що для реалізації політики збалансованого розвитку потрібна як нормативно-правова база, так і відповідні інституції, створити які без політичної підтримки неможливо. Інтегрована політика має відображати майбутні зміни порівняно з наявною ситуацією. Разом з тим, різні зацікавлені сторони можуть мати різні точки зору, потреби, інтереси, інформацію, що може призводити до конфліктних ситуацій. Тому політична підтримка на основі ретельно розроблених стратегій є дуже важливою для забезпечення політики збалансованого розвитку.

Адміністративний потенціал відображає здатність влади розробляти та впроваджувати певну політику. Складовими цього потенціалу є якість послуг для населення, використання інформаційних технологій, міжгалузева взаємодія та практика взаємодії між органами влади і громадянським суспільством. Хоч адміністративний потенціал пов'язаний переважно з реалізацією політики, важливою є здатність органів влади організовувати консультації із зацікавленими сторонами на кожній стадії політичного циклу.

Аналітичний потенціал має істотне значення для інтегрованої політики, тому що багатовимірною інтегрованою політикою стикається з більшою кількістю проблем і невизначеностей, ніж одновимірною галузевою політикою. Надмірне інформаційне навантаження поряд з відсутністю конкретної та корисної інформації створює додаткові обмеження для аналітичного потенціалу.

Інтеграція політичного середовища дає можливість досягти таких цілей:

1. Визначити обмеження для інтегрованої політики. Аналітичні можливості визначають потенційну корисність інтегрованої політики для поліпшення якості політичних рішень. Політична підтримка та адміністративний потенціал визначають обмеження для політики, яку можна було б реально впроваджувати.

2. Визначити сфери діяльності, де необхідно підвищити адміністративний потенціал. На відміну від традиційного політичного аналізу, де обмеження адміністративного потенціалу вважаються заданими, інтегрована політика через розгляд політичного середовища може розглядати розбудову потенціалу як частину політичного процесу.

3. Визначити стратегію, необхідну для доповнення певної політики з метою подолання недостатнього потенціалу політичного середовища.

Слід зазначати, що в прийнятому на конференції в Ріо-де-Жанейро документі «Порядок денний на XXI століття» першою програмною галуззю у розділі 8 [1], який стосується процесів прийняття рішень, було визначено врахування питань навколишнього середовища та розвитку на всіх рівнях політики, планування та управління. Для цього було запропоновано провести національний огляд економічної, галузевої та екологічної політики, стратегії і планів, а також прийняти національну стратегію збалансованого розвитку. Така стратегія має розроблятися на основі різноманітних галузевих економічних, соціальних і екологічних планів і політики, що реалізуються в країні, а також забезпечувати їх погодженість.

Національна стратегія збалансованого розвитку також має цілісно відображати глобальні пріоритети у сфері навколишнього середовища, визначені, зокрема, конвенціями Ріо. Тому проведення комплексного аналізу галузевих політик, програм і планів має сприяти як обґрунтуванню Національної стратегії збалансованого розвитку, так і виконанню Україною міжнародних природоохоронних зобов'язань. Враховуючи це, Програма розвитку ООН розробила проект ПРООН-ГЕФ «Інтеграція положень конвенцій Ріо в національну політику України». Важливою складовою проекту стало розроблення методології та проведення аналізу галузевих політик, програм, планів і діяльності центральних органів виконавчої влади в контексті виконання зобов'язань України за конвенціями Ріо.

Конвенції Ріо (Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Конвенція про боротьбу з опустелюванням) забезпечують правову основу для міжнародної відповіді на глобальні екологічні проблеми, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття та опустелювання. Вони формують інституційні засади глобального управління збалансованим розвитком для захисту глобального довкілля на глобальному рівні. Прийняття конвенцій Ріо

продемонструвало прихильність країн до принципів збалансованого розвитку та інтеграції цих принципів у національні програми розвитку [6].

Україна ратифікувала Конвенцію про охорону біологічного різноманіття 7 лютого 1995 р., Конвенцію ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання – 27 серпня 2002 р.) та Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату – 29 жовтня 1996 р. Україна також ратифікувала важливі протоколи до Конвенцій Ріо, зокрема:

- Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття (11 вересня 2003 р.) щодо захисту біорізноманіття від потенціальних ризиків, пов'язаних з генетично зміненими живими організмами, отриманими внаслідок використання сучасної біотехнології;
- Нагойсько-Куала-Лумпурський додатковий протокол про відповідальність і відшкодування до Картахенського протоколу про біобезпеку (30 січня 2012 р.), яким передбачено відшкодування за шкоду, заподіяну переміщенням генетично змінених живих організмів через кордон;
- Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (4 лютого 2004 р.), за яким Україна взяла на себе зобов'язання протягом 2008-2012 рр. стабілізувати обсяги викидів парникових газів на рівні 1990 р.

Положення конвенцій Ріо відображені як в текстах самих конвенцій, так і у протоколах, стратегіях і планах конвенцій, а також у рішеннях конференцій сторін і рекомендаціях міжнародних організацій щодо певних аспектів діяльності в рамках конвенцій. Тому галузевий аналіз має дати відповідь на питання, яким чином певна галузева політика, стратегія, план чи програма співвідносяться з положеннями конвенцій та завданнями, встановленими на стратегічних документах конвенцій. Зокрема:

1) Конвенція про охорону біологічного різноманіття. У 2010 р. на 10-й Конференції сторін був затверджений *Стратегічний план щодо біорізноманіття (2011-2020)* [7], який містить 5 стратегічних цілей щодо біорізноманіття

2) Конвенція про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання. Втілення положень конвенції переважно спирається на *10-річну стратегію (2008-2018)* [8], в якій виокремлено 4 стратегічні цілі

3) Рамкова конвенція ООН про зміну клімату. Для цієї конвенції ПРООН розробила рекомендації щодо зменшення викидів у довкілля та щодо розробки стратегій розвитку, які не мають наслідків для клімату [9].

Методологія проведення галузевого аналізу передбачає співставлення завдань в рамках стратегічних цілей щодо збереження біорізноманіття та боротьби з опустелюванням із завданнями, які визначені у галузевих програмах чи планах. Також ця методологія передбачає оцінку того, наскільки в галузевих програмах або планах враховане застосування найкращих засобів і технологій для мінімізації викидів парникових газів.

Для галузевого аналізу обрано 8 міністерств. Для проведення детального аналізу у кожній галузі були виділені підгалузі. Наприклад, в економічній галузі виділено 6 підгалузей: 1) стратегічне планування; 2) технічне регулювання; 3) економічна ситуація та макроекономічне прогнозування; 4) розвиток торгівлі; 5) фінансова політика; 6) співробітництво між Україною та Європейським Союзом) [10].

Для восьми визначених галузей було проведено SWOT-аналіз галузевої політики, законодавчих актів, програм і планів, а також аналіз прогалин – порівняння стану фактичної реалізації галузевої політики, програм, планів, законодавства з положеннями та/або стратегічними цілями конвенцій Ріо.

На основі галузевих аналізів зроблені висновки та надані загальні рекомендації щодо інтеграції положень конвенцій Ріо в галузеву політику. Зокрема, було встановлено, що рівень координації центральних органів виконавчої влади у розв'язанні завдань переходу до збалансованого розвитку та імплементації положень конвенцій Ріо є недостатнім, а діяльність міжвідомчих комісій є неефективною. Значний науковий потенціал з питань збалансованого розвитку, який є в Україні, використовується недостатньо.

Проведені галузеві аналізи створюють основу для запровадження інтегрованої політики збалансованого розвитку. Ефективність і успішність впровадження принципів збалансованого розвитку та інтеграції положень конвенцій Ріо в практику галузевої діяльності може бути забезпечена шляхом наскрізного взаємоузгодження законодавчих актів, програм і планів дій, які регулюють зазначені питання. Основою для здійснення такого взаємоузгодження має стати Стратегія збалансованого розвитку України та Національний план дій з її впровадження.

Список використаних джерел

1. Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. – **351 pp.** [Електронний ресурс] – Режим : <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

2. The future we want : outcome document. – Rio+20 United Nations Conference on Sustainable Development. – 20-22 June 2012, Rio de Janeiro, Brazil. – 53 pp. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sustainabledevelopment.un.org/futurewewant.html>
3. Briassoulis H. Policy integration for complex policy problems: what, why and how / Helen Briassoulis. – 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://userpage.fu-berlin.de/ffu/akumwelt/bc2004/download/briassoulis_f.pdf
4. Integrated policymaking for sustainable development: a reference manual. – UNEP, 2009. – 67 pp.
5. Андрусевич Н. Екологічна складова передвиборних програм політичних партій та кандидатів у депутати на позачергових виборах до Верховної Ради України у 2014 році. Аналітичний документ / Н. Андрусевич, О. Хомякова. – Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». – 2014. – 25 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/ppapers/VRUElections2014_web_FINAL.pdf
6. Integrating Rio Conventions into Development Co-operation : The DAC Guidelines. – Paris, France : OECD, 2002. – 102 pp.
7. Convention on Biological Diversity: Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.cbd.int/sp/default.shtml>
8. The 10-year strategic plan and framework to enhance the implementation of the Convention. – Decision 3/COP.8 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.unccd.int/Lists/SiteDocumentLibrary/10YearStrategy/Decision%203COP8%20adoption%20of%20The%20Strategy.pdf>
9. Preparing Low-Emission Climate-Resilient Development Strategies: Executive Summary. – 24 pp. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Environment%20and%20Energy/Climate%20Strategies/UNDP-LECRDS-Guidebook-v17-web.pdf>
10. Хлобистов Є. В. Імплементція положень Конвенцій Ріо до національної політики сталого розвитку: еколого-економічні прогалини регуляторної діяльності / Є. В. Хлобистов // Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид. – 2014. – № 9 [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3314>

Мамонтова Елла Вікторівна

*д.політ.н., професор,
професор кафедри регіональної політики
та публічного адміністрування
ОРІДУ НАДУ при Президентові України*

СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ З ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Сьогодні людство переживає непрості часи: стрімко збіднюється ресурсний потенціал економік світу, поглиблюється енергетична криза, посилюються загрози техногенних та екологічних катастроф, зростають ризики пандемій, залишається нерозв'язаною демографічна ситуація, активізується міжнародний тероризм, загострюються та переходять у відкриту стадію геополітичні конфлікти. Все це свідчить про те, що світ стоїть на порозі тектонічних змін. Не випадково в експертному середовищі поширюється думка про те, що нинішня ситуація багато в чому нагадує історичні періоди «темних століть» - періоди т. зв. «темних смуг» між епохами, коли у надрах старого світу болісно і драматично народжується нове суспільство. Яким воно стане на цей раз, сказати вкрай важко. Тим не менш, зрозуміло одне – нове суспільство, як би воно не визначалося теоретиками (інформаційне, постіндустріальне, «суспільство знання», «суспільство спектаклю», «ситуація постмодерну» тощо), буде являти собою єдину планетарну цивілізацію з проблемами, що матимуть глобальний вимір.

Сьогодні під глобалізацією розуміють процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Наслідками цього процесу, який стрімко активізувався на стику тисячоліть, стає вільне пересування в масштабах всієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, міжнародний поділ праці, стандартизація економічних, технологічних та інформаційних процесів, уніфікація правового поля, зближення культур тощо. Отже, на наших очах відбувається процес знищення кордонів майже у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Але, будь-яке руйнування завжди зустрічатиме на своєму шляху певний опір, інтенсивність якого відповідатиме силі руйнівних процесів. Звідси, глобалізація завжди матиме як палких прихильників, так і не менш завзятих опонентів. І не зважаючи на те, що глобалізація є процесом об'єктивним, саме вона загострює політичну боротьбу як у межах окремих держав, так і у загальносвітовому масштабі. Це наочно підтверджують трагічні події, що розгортаються сьогодні в Україні та світі.

Все це висуває перед світовим політичним, економічним та інтелектуальним загалом невідкладне завдання щодо пошуку дієвих інструментів розв'язання найгостріших проблем сучасності. Одним з них виступає концепція сталого розвитку.

Метою нашої доповіді є визначення на прикладі України потенціалу даної концепції як прикладного інструменту вирішення глобальних проблем людства.

Як предмет наукової рефлексії глобалізація представлена широкою номенклатурою праць (Ж. Атталі, З. Бауман, К. Бейлз, У. Бек, П. Вірільо, Е. Гідденс, В. Іноземцев, Б. Йенсон, П. Кеннеді, О. Панарін, Перкінс, Дж. Рітцер, Е. Тофлер, Ф. Фоєр, Т. Фрідман, Н. Хомський та ін.). Втім, як феномен, що знаходиться у стадії становлення, глобалізація потребує нових підходів дослідження, а її чільне місце у порядку денному сучасного суспільствознавства не підлягає сумніву.

Сам термін «глобалізація», який сьогодні міцно увійшов у лексикон багатьох мов світу, походить від латинського слова *globus* (куля, земна куля, глобус). Саме від цієї лексеми у англійській мові було утворено прикметник *global* - «глобальний», або той, що має відношення до земної кулі, планетарний, світовий. Процес перетворення певного явища на глобальне, планетарне, світове отримало назву *globalization* - «глобалізація» і через англійську спочатку увійшло до наукового обігу, а згодом перетворилося на загальноприйняте. І хоча уперше слово *globalization* зафіксовано в англomовному словнику в 1961 році, його широке розповсюдження у науковому дискурсі пов'язують із іменем професора Гарвардської школи бізнесу Теодора Левітта (Theodore Levitt), який у 1983 р. опублікував статтю «Глобалізація ринків» [1].

Враховуючи те, що глобалізація є всеохоплюючим багатогранним явищем, цілком правомірним є домінування міждисциплінарного підходу до її визначення та вивчення. Спираючись на доробки провідних фахівців з проблем глобалізації, можна визначити декілька її етапів.

Так, початок глобалізації пов'язують із подіями, які розгорнулися після Другої світової війни, яка, власне, вже мала глобальний характер, адже до театру воєнних дій було залучено усі континенти. Після 1945 р. по її закінченні було створено низку наддержавних організацій, основними функціями яких стало запобігання розгортанню нових конфліктів та координування процесів у різноманітних сферах міждержавної та міжнародної співпраці: ООН, ВООЗ, МАГАТЕ, МВФ, МОП, СБ, СОТ, ЮНЕСКО тощо.

Наступний етап розгортання глобалізаційних процесів пов'язаний із поширенням науково-технічної революції (НТР). Протягом 1970 - 1990-х рр. людство досягло неймовірних успіхів в опануванні навколишнього середовища: було підкорено космос, ключове місце у ресурсному

забезпеченні життєдіяльності людства зайняла ядерна енергетика, відбулася чергова інформаційна революція. Втім, досягнення технічного прогресу проходили на тлі жорсткого ідеологічного протистояння. Саме «холодна війна» загострила усвідомлення того, що проблеми, викликані протистоянням людини і техніки, людини і природи, людини і суспільства, людини і влади вже вийшли за межі національних або світоглядних, і вирішувати їх потрібно спільними силами.

З розпадом соціалістичного блоку та початком переформатування геополітичної карти світу починається новий (третій) етап глобалізації. Події 11 вересня 2001 р. в США знаменували включення до порядку денного глобальних проблем людства боротьбу проти світового тероризму. Під егідою ООН було розроблено глобальну антитерористичну стратегію (дата прийняття ООН – 28 вересня 2006 р.). Свідченням глобального характеру економіки стала всесвітня фінансова криза 2008 р. Політична криза в Україні 2013-2014 рр. виявила глобальні цивілізаційні протиріччя, які світовій спільноті завдяки опрацьованим політико-правовим механізмам тривалий час вдавалося тримати у латентному стані.

Аналізуючи етапи розгортання глобалізаційних процесів, можна визначити ключові аспекти. На нашу думку, як соціальне явище глобалізація має чотири виміри: соціально-політичний, соціально-економічний, соціокультурний та екологічний. І кожен із цих вимірів породжує низку загальнолюдських взаємопов'язаних та взаємоумовлених проблем, що потребують нагального вирішення.

Серед них ключовими є наслідки протистояння «Півдня» та «Півночі», яке проявляється у катастрофічному розриві між багатими та бідними країнами, та зумовлює такі проблеми «соціальної нерівності» XXI ст., як нерівномірність доступу до ресурсів, нерівномірність споживання продуктів харчування, нерівномірність показників тривалості життя тощо. Наслідками такої ситуації стають злиденність, голод, дитяча смертність, розповсюдження пандемій (ВІЧ, онкологічні та серцево-судинні захворювання, туберкульоз тощо), тотальна неписьменність (в т.ч. цифрова) населення країн Півдня.

Так, за даними експертів, на сьогодні половина мешканців країн, що розвиваються, позбавлені елементарних засобів санітарії. Приблизно 1.1 млрд не мають доступу до чистої води. Щорічно у всьому світі понад півмільйона жінок, як і раніше, помирають від ускладнень, пов'язаних з вагітністю та пологами, що не піддаються профілактиці й лікуванню. Смертність від цих причин в країнах Африки на південь від Сахари становить 1 випадок на 16 проти 1 на 3800 в розвинених країнах [2].

Відсутність соціальної рівності на тлі демографічної ситуації, яка характеризується вибухом народжування у бідних країнах та стрімким старінням населення багатих держав, породжує такі глобальні небезпеки,

як гонка озброєнь, загроза використання ядерної зброї, тероризм, насильство, організована злочинність тощо. Зокрема, за даними ООН останнім часом за рік у середньому країнами світу витрачається на військові потреби 800 млрд доларів, в той час на екологічне безпечне енергозабезпечення – 50 млрд доларів, на медичне обслуговування та боротьбу зі СНІДом – 21 млрд доларів, на ліквідацію голоду – 19 млрд доларів, на стабілізацію народонаселення – 10,5 млрд доларів, на боротьбу з глобальним потеплінням - 8 млрд доларів, на ліквідацію ядерного озброєння – 7 млрд доларів, на допомогу біженцям та ліквідацію неписьменності по 5 млрд доларів, на розвиток демократії 2 млрд доларів [2].

Серед глобальних проблем економічного характеру назвемо проблему забезпечення людства ресурсами, яка спричинена вичерпністю нафти, газу, вугілля, кольорових металів, прісної питної води, деревини тощо. У цьому ряду особливе місце займає питання дефіциту орних і сільськогосподарських земель. На тлі формування нового типу ринку праці, до прогнозованих негативних наслідків може привести стрімко зростаюче в результаті роботизації безробіття в поєднанні з відсутністю безумовного основного доходу.

Соціокультурний аспект глобалізації породжує «проблему збереження історико-цивілізаційного різноманіття людства та взаємодії цивілізацій» [3, с. 31].

Водночас внаслідок антропогенного впливу в останні десятиріччя різко активізувалися питання екологічної безпеки. Мова йде про катастрофічне забруднення навколишнього середовища, зокрема, забруднення світового океану та атмосфери, глобальне потепління, озоніві дірки, парниковий ефект, зниження біологічного різноманіття тощо.

Список можна продовжувати. Але, спільним для всіх глобальних проблем є те, що вони мають об'єктивний характер, взаємопов'язані, охоплюють усі сфери людського існування, зачіпають інтереси усіх країн та потребують об'єднаних зусиль всього людства для їх вирішення.

Одним з інструментів вирішення комплексу глобальних проблем і стала концепція сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку має тривалу історію становлення. Її витoki слід шукати у філософських доробках Е. Леруа та Т. де Шардена, наукових працях С. Подолинського, К. Ціолковського, О. Чижевського, у вченні В.І. Вернадського про ноосферу (перша половина минулого століття). Перехід від теоретизувань до усвідомлення нагальності здійснення практичних кроків на шляху розв'язання глобальних проблем людства ознаменувався прийняттям декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.), де було зазначено зв'язок

економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища, та підготовкою і оприлюдненням наукових доповідей Римського клубу (1972 р.), у яких сформулювалися ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги». Подальшими віхами становлення концепції сталого розвитку стали звіти Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1987 р., рішення конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та зустрічі на вищому рівні «Планета Земля» («Ріо+5») в Нью-Йорку (1997 р.), результати Всесвітнього саміту з питань сталого розвитку «Ріо+10» в Йоганнесбурзі (2002 р.) та конференції ООН «Ріо +20» 2012 р., ухвали Саміту зі сталого (збалансованого) розвитку 2015 р., який відбувся під час ювілейної 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН тощо.

Серед вагомих теоретичних доробок, що суттєво вплинули на концептуалізацію ідеї сталого розвитку, нагадаємо дослідження американського вченого Н. Джорджеску-Рогена, який пов'язував розвиток економіки з природними обмеженнями та зробив спроби поєднати термодинаміку з економікою довкілля, розробки К. Боулдінга, який у 1966 р. був визнаний за обґрунтування довкільних проблем принципом рівноваги речовини; праці Г. Айреса і Л. Кохрсена, які використовували підхід балансу матеріалів та вхідних і вихідних систем (див.: [4]). Знакове місце у становленні філософії сталого розвитку посіла «Світова динаміка» Джея Форрестера (1971 р.) - дослідження, яке за допомогою методики математичного комп'ютерного моделювання обґрунтовує попередження щодо невідворотності кризи у взаємовідносинах людини, суспільства та природи [5]). Резонансного наголосу набули доповіді Римського клубу «Межі зростання» Д. Медоуза та ін. 1972 р. [6], «Людство на поворотному пункті» М. Месаровича та Е. Пестеля (1974 р.) [7], «Перегляд міжнародного порядку» Я. Тінбергена (1976 р.) [8], в яких акцентовано увагу світової спільноти на загрозі природних та техногенних катастроф у разі ігнорування викликів сучасності.

Втім, і сьогодні ми зустрічаємось із проблемою невизначеності самої категорії «сталий розвиток». Її появу пов'язують з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка сформулювала її в звіті «Наше спільне майбутнє», що був підготовлений для ООН і опублікований у 1987 р. Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку. Авторка визначала його як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [9, с. 626].

Незважаючи на досить тривалий період існування самого поняття з одного боку, і актуальність проблеми та її загальнолюдський вимір, з іншого, експертне середовище і по сьогодні стикається із необхідністю

узгодження дефініції «сталий розвиток»: аналітики нараховують більш 70 його різноманітних тлумачень.

Словосполучення «сталий розвиток» (дали - СР) є перекладом з англійської мови, де *sustainable development* означає дослівно «розвиток, що підтримується» (*sustain* – опора, підтримувати, витримувати). Російською мовою СР перекладається як «устойчивое развитие», і саме у такому розумінні це словосполучення здебільшого використовується у вітчизняному дискурсі.

Приміром, Б.М. Данилишин визначає СР як систему відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення [10, с. 6]. На думку С. Дорогунцова та О. Ральчука СР – це певна траєкторія довготермінового збільшення загального блага людства, яка поділяється на такі складові: соціально-економічну та техногенно-екологічну безпеки [11]. За іншим визначенням, СР - це передусім економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля (В. Трегобчук) [11]. Під сталим розвитком також пропонують розуміти процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища (З. Герасимчук) або модель функціонування системи із обмеженими параметрами, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми протягом визначеного проміжку часу [11].

Щодо офіційних тлумачень концепту, то Інститут світових ресурсів (1996 р.) визначає СР як розвиток, при якому природні ресурси, людство і фінанси управляються і використовуються таким чином, щоби збільшити багатство і благоустрій людей без погіршення умов їх життєдіяльності у майбутньому [11]. У формулюванні Світового банку СР – це управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і збільшення людських можливостей [12]. Виходячи з матеріалів Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.), сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби [13].

В цілому спроби визначити сутність сталого розвитку як процесу та суспільного явища науковим товариством не отримали однозначного позитивного результату. Навпаки, і по сьогодні з'являються нові

тлумачення терміну: сталий розвиток визначається як зрівноважений, стійкий, збалансований, екорозвиток та ін.

Свою версію категорії СР запропонували й експерти з НАДУ при Президентові України. Вони розуміють під СР «збалансований розвиток на основі сталого (в розумінні невиснажливого, довготривалого, підтримуваного) використання ресурсів планети Земля» або, в дещо розширеному вигляді: «збалансований економічний, соціальний та екологічний розвиток на основі сталого (в розумінні невиснажливого, довготривалого, підтримуваного) використання ресурсів планети Земля» [3, с. 41]. І далі, за пропозиціями вчених, «у подальшому, в разі освоєння людством ресурсів інших планет, можлива зміна закінчення визначення на «сталого використання ресурсів природи» [3, с. 41].

Як бачимо із наведених визначень, спільною ознакою СР є збалансування, врівноваження потреб з ресурсними й екологічними можливостями територій, а також такий розвиток людства та характер використання ним ресурсів планети, який дає змогу задовольняти потреби сьогодення та не підриває потенційні можливості забезпечення потреб наступних поколінь [11].

Початок реалізації теоретичної концепції СР у практичній площині було покладено у червні 1992 р., коли у Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, на якій було прийнято історичне рішення про зміну курсу розвитку усього світового співтовариства. Це безпрецедентне рішення глав урядів і лідерів 179 країн за участю представників 1600 неурядових організацій обумовлене катастрофічною глобальною екологічною ситуацією і прогнозованою глобальною катастрофою, що може вибухнути вже в ХХІ ст. та привести до загибелі всього живого на планеті.

На цій конференції поряд з важливими Деклараціями та Конвенціями [14-16] була прийнята Світова програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» (Agenda 21) [17]. Цей документ по праву вважається «основним законом планети Земля», «кодексом поведінки держав». Він є програмою дій із впровадження засад сталого розвитку в країнах світу. Документ передбачає, що забезпечення сталого розвитку є, в першу чергу, обов'язком національних урядів згідно з принципом спільної, але диференційованої відповідальності та потребує розробки національних програм і відповідної політики [17]. В Програмі дій з подальшого впровадження Порядку денного на ХХІ століття, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН на спеціальній сесії «Планета Земля +5» в 1997 р., наголошується, що досягнення сталого розвитку вимагає ув'язки та інтеграції його економічних, екологічних і соціальних цілей [18].

В 1992 р. Генеральна Асамблея ООН заснувала Комісію зі сталого розвитку, за підсумками роботи якої згодом були прийняті важливі

рішення. Зокрема на 11-й сесії ООН у м. Нью-Йорку (2003 р.) було прийнято тематичну програму заходів для забезпечення сталого розвитку на період до 2017 р.

Невід'ємною частиною концепції стійкого розвитку є система індикаторів, розроблена Комісією ООН зі сталого розвитку. Їх список було узгоджено та опубліковано в 1996 р. Важливо, що індикатори СР відображають соціальні, економічні й екологічні параметри у єдиному комплексі, але водночас їх розвиток розглядається через зміну станів, кожен з яких характеризується визначеною сталістю і здатністю до змін [19].

Комісія пропонує 134 індикатори СР, які розділені на наступні основні групи: соціальних, економічних, екологічних та інституційних індикаторів.

Так, до *соціальних індикаторів* відносяться: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стан; поліпшення освіти, поінформованості й виховання суспільства; захист і поліпшення здоров'я людей; поліпшення розвитку поселень.

Група *економічних індикаторів* включає такі показники, як: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку і пов'язана з цим місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси і механізми; передання екологічно чистих технологій, співробітництво і створення потенціалу.

Група екологічних індикаторів - це: збереження якості водних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і посухами; сприяння веденню сталого сільського господарства і розвитку сільських районів; боротьба за збереження лісів; збереження біологічної розмаїтості; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; екологічно безпечне управління твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечне управління токсичними хімікатами; екологічно безпечне управління небезпечними відходами; екологічно безпечне управління радіоактивними відходами.

Група інституціональних індикаторів включає: облік питань екології і розвитку в плануванні й управлінні для сталого розвитку; національні механізми і міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються; міжнародний інституціональний порядок; міжнародні правові механізми; інформація для прийняття рішень; посилення ролі основних груп населення.

Індикатори також поділено на групи показників рушійної сили, стану та реагування. *Індикатори рушійної сили* є індикаторами людської

активності, процесів і характеристик, що можуть позитивно чи негативно впливати на сталий розвиток. Приклади таких індикаторів – ріст населення чи ріст емісії парникових газів. *Індикатори стану* фіксують характеристики сталого розвитку в даному районі в даний момент. Це може бути щільність населення, відсоток міського населення, встановлені запаси палива, води тощо. *Індикатори реактування* відносять політичний вибір та інші реакції на зміну характеристик сталого розвитку, вказують на волю й ефективність суспільства до розв'язання проблем сталого розвитку. Приклади подібних індикаторів – витрати на поліпшення здоров'я, законодавство, нормування і регулювання [19].

Загалом сталий розвиток у часі з урахуванням основних параметрів можна представити формулою: $dF(L, K, N, I)/dt \geq 0$, де $F(L, K, N, I)$ – функція сталого розвитку; L – трудові ресурси; K – штучно створений (фізичний) капітал, засоби виробництва; N – природні ресурси; I – інституційний фактор.

Втім, на нашу думку, складна розгалужена система індикаторів не завжди досягає поставленої мети. Адже запропоновані індикатори вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, а в деяких випадках — розширення для окремих країн.

Однак, незважаючи на певні недоліки, перелік індикаторів свідчить, що концепція сталого розвитку ставить фундаментальне завдання поєднати динамічний економічний розвиток з наданням рівних можливостей кожному члену суспільства за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів та ліквідації залежності між економічним зростанням та забрудненням довкілля.

На жаль, сьогодні у стратегіях досягнення сталого розвитку найчастіше робиться акцент на екологічній складовій. Втім, варто наголосити, що реалізація порядку денного XXI століття повинна відбуватися за декількома рівнозначними напрямками: економічним, екологічним, демографічним, соціальним, культурологічним та експертним.

Так, мета *економічного напрямку* стратегії сталого розвитку – переорієнтування господарської діяльності людства від зростання споживання ресурсів біосфери на його (споживання) раціоналізацію. Причому інтенсифікація господарства повинна відбуватися за рахунок новітніх технологій.

Крім того, будь-яке господарське рішення повинно враховувати близькі й далекі його екологічні наслідки. Адже реальний природно-ресурсний потенціал планети є вичерпним й таким, що не підлягає відновленню. Тому необхідні певні загальноприйняті і дотримувані норми та обмеження щодо його використання (*екологічний напрямок*).

Обов'язковою складовою сталого розвитку повинна стати виважена демографічна політика в різних країнах і регіонах (*демографічний напрям*). Її предметом є регулювання приросту народонаселення в країнах з високим рівнем народжуваності та недостатньо високим економічним розвитком. Як вважають експерти, включення питань народонаселення в економічні плани і стратегії розвитку не тільки прискорить темпи сталого економічного розвитку і пом'якшить проблеми бідності, але й буде сприяти досягненню соціальних цілей у сфері народонаселення та підвищення якості його життя (з цих питань див.: [20]).

Зокрема, стратегічною метою сталого розвитку є подолання великої різниці в рівнях доходів і якості життя між різними країнами, різними групами і прошарками населення (*соціальний напрям*).

Поряд з цим, не менш важливою є зміна традиційних стереотипів й орієнтирів життєдіяльності, зациклених на філософії споживання, на нові ціннісні настанови загальнолюдського характеру, засновані на збалансованому розумінні важливості національно-регіональних і планетарно-цивілізаційних пріоритетів (*культурологічний напрям*).

Але реалізація даних стратегічних напрямків сталого розвитку не можлива без якісного експертного супроводження. Теоретикам та практикам від політики добре відомо, що ефективність управлінських рішень та дій перш за все залежить від об'єктивної оцінки ситуації та достовірного прогнозування перебігу соціально-політичних процесів. Адже сталий розвиток — це, перед усім, керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційно-аналітичні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний (*експертний напрям*).

Незважаючи на важливість кожного із згаданих напрямків сталого розвитку, його ключовим об'єднуючим елементом, його метою та водночас засобом, виступає людина. Саме людину слід розглядати як невичерпне джерело та ресурс сталого розвитку. Таким чином, сталий розвиток «ставить питання про мету існування людини і суспільства, вимагає перегляду взаємовідносин між людиною і природою, а також соціальної справедливості і рівності» [11].

У ракурсі подій, що розгортаються сьогодні в Україні, саме проблема соціальної справедливості та рівності зайняла центральне місце у реалізації концепції сталого розвитку. Власне у цьому контексті сталий розвиток можна розглядати не тільки як закон світобудови, що визначає форму коеволюції природи і суспільства за умови збереження біосфери та забезпечення розвитку людства, але й як фундаментальну властивість усіх явищ та процесів Всесвіту — динамічну рівновагу, яка виявляється у

відповідності між стійкістю та мінливістю. Адже явища є стійкими не самі по собі, а по відношенню до певних сукупностей змін, що виникають у процесі розвитку. Зміни відбуваються у двох протилежних напрямках – мінливості і усталеності, хаосу і порядку, свободи і контролю. Зазначимо у цьому зв'язку, що концепція сталого розвитку не випадково акцентує узгодженість і спрямованість змін. Таким чином, ми можемо розглядати сталий розвиток як еволюцію системи, при якій ніякі зовнішні деструктивні фактори не можуть вивести її зі стану динамічної рівноваги (див.: [21]).

Іншими словами, закономірність стійкого розвитку проявляється у наявності у єдиному протилежностей та синергетичній взаємодії між ними. Отже, стійкий розвиток має місце тоді, коли протилежності не досягають антагонізму завдяки самоорганізації системи. В свою чергу, логіка самоорганізації передбачає взаємодію протилежностей на основі гармонії (за Гераклітом – «сходження» невпинного «розходження» сил протидії). Така неможливість завершення боротьби протилежностей перемогою жодної зі сторін і є проявом функціонування закону космічної справедливості, який у трактовці Б. Рассела припускає, що «перевищення міри є порушенням справедливості, що веде за собою покарання» [21].

Виходячи із вищезазначеного можна стверджувати, що справедливість є законом міри та гармонії. У соціумі справедливість вимірюється ступенем задоволення *розумних* потреб людини. Саме звідси надмірне споживання багатих і недостатнє споживання бідних стає небезпечним для існування гармонійного порядку. Тому головною проблемою стійкого розвитку, на наш погляд, слід вважати саме проблему соціальної справедливості.

І зовсім випадково, що на останньому заході з проблем сталого розвитку, який відбувся під час ювілейної 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 25-27 вересня 2015 р., основні акценти дискусії, що розгорнулася навколо розробки Порядку денного на період після 2015 року і документу «Цілі сталого розвитку», було зроблено на питаннях необхідності та обов'язковості досягнення соціальної справедливості [22].

Так, магістральними цілями розвитку людства XXI ст. на шляху до сталого розвитку було названо такі.

1. Повсюдна ліквідація бідності у всіх її формах.
2. Ліквідація голоду, забезпечення продовольчої безпеки й поліпшення харчування та сприяння збалансованому розвитку сільського господарства.
3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці.
4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчатися протягом усього життя для всіх.

5. Забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей для всіх жінок і дівчат.

6. Забезпечення наявності водних ресурсів і санітарії для всіх, їх раціональне використання.

7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, збалансованих і сучасних джерел енергії для всіх.

8. Сприяння неухильному, всеосяжному та збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх.

9. Створення потужної інфраструктури, сприяння забезпеченню всеосяжної та збалансованої індустріалізації і впровадженню інновацій.

10. Зниження рівня нерівності всередині країн і між ними.

11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості та збалансованості міст і населених пунктів.

12. Забезпечення раціональних моделей споживання і виробництва.

13. Прийняття термінових заходів у сфері боротьби зі зміною клімату та її наслідками.

14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого (збалансованого) розвитку.

15. Захист, відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне управління лісами, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і припинення процесу втрати біорізноманіття.

16. Сприяння побудові миролюбних і відкритих спільнот збалансованого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення на всіх рівнях ефективних і підзвітних установ, заснованих на принципі широкої участі.

17. Зміцнення засобів досягнення сталого (збалансованого) розвитку та активізація роботи механізмів глобального партнерства для сталого (збалансованого) розвитку.

Як бачимо, із 17 заявлених цілей - суто екологічної проблематики торкаються лише три. Решта пов'язана із питаннями досягнення соціальної рівності та справедливості.

Саме у такому контексті було підготовлено й Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», схвалену Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. Її чотири вектори спрямовують Українське суспільство на досягнення збалансованості у всіх його сферах через: *розвиток* («забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя»); *безпеку* («забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності»); «Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, ..., захищеності соціально

вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів»); *відповідальність* («забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах»); *гордість* («забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт») [23].

Серед стратегічних індикаторів реалізації Стратегії – 2020 зокрема виділено такі: за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу (3); валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США (4); максимальне відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 3 відсотки (6); середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки (16); Україна разом із Світовим банком розробить показник добробуту громадян, визначиться з його цільовим значенням та проводитиме моніторинг змін такого показника (21); за результатами загальнонаціонального опитування 90 відсотків громадян України відчуватимуть гордість за свою державу (22) [23].

Втім, незважаючи на заявлені пріоритети, на кінець 2015 року однією з головних проблем в Україні є стрімке зuboжіння населення. Без призупинення даної тенденції будь-які досягнення на шляху розвитку України будуть нівельовані.

У цьому зв'язку відзначимо, що глобальні цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ), задекларовані ще у 2002 р. [24] згодом були адаптовані для України, враховуючи особливості розвитку нашої країни. Цілі Розвитку Тисячоліття для України – це 6 орієнтирів та 13 конкретних завдань на довгострокову перспективу [25]. Серед них цілком номер один відзначено «Подолання бідності». Завданнями на шляху досягнення даної цілі визнано: «зменшити вдвічі кількість населення, вартість добового споживання якого не перевищує 4,3 дол. США за паритетом купівельної спроможності, в порівнянні з 2001 роком (завдання 1) та «зменшити на третину частку бідного населення (згідно з показниками, визначеними національною межею бідності) (Завдання 2) [25].

Розглянемо стан реалізації цих завдань в Україні.

Проблема бідності в Україні є на сьогодні однією з найболючіших проблем соціально-економічного життя країни. З'явившись внаслідок кризових історичних трансформацій, зумовлених переходом до економіки ринкового типу, проблема бідності залишається актуальною і зараз, навіть за наявності позитивних зрушень в економіці країни.

Основними чинниками бідності в Україні експерти вважають низький рівень заробітної плати (передусім – у сільському господарстві та у бюджетній сфері), пенсійного забезпечення, соціальної допомоги внаслідок неефективної системи її надання, а також високий рівень безробіття, особливо в окремих регіонах.

Законодавчо рівень бідності в Україні був визначений у 2001 році на репрезентативній і методологічно коректній інформаційній базі (за матеріалами обстежень домогосподарств, що проводяться Державним комітетом статистики України з 1999 року). Аналіз застосування різних критеріїв у міжнародній практиці дає підстави для висновку, що найбільш прийнятним є використання відносного критерію – 75% медіанного рівня сукупних витрат у розрахунку на одного умовного дорослого. Такий вибір враховує низький рівень життя населення України [26].

Починаючи з періоду 2001-2002 рр. рівень бідності в Україні практично не знижується. Так, ще за підсумками 2002 року до категорії бідних віднесено 27,2% населення; до категорії населення, яке живе у крайній бідності віднесено 13,7% (у 2001 році ці показники склали 27,2% та 14,9% відповідно). Сучасний рівень погодинної заробітної плати у розвинених європейських країнах – 14-22 євро, тоді як в Україні – 0,65 євро, тобто нижчий у 22-33 рази. Значним залишається розшарування населення за рівнем грошових витрат: співвідношення величини сукупних витрат між 10% відсотками найбільш і найменш забезпечених громадян становило 6,9 рази у 2001 році та 6,8 - у 2002 році [26].

Склад бідних майже не відрізняється від складу населення, яке живе у крайній бідності: найбільше страждають багатодітні сім'ї та сім'ї з дітьми до 3-х років, сім'ї з непрацюючими дорослими (56% найбідніших сімей). Негативною тенденцією найгострішої бідності є зростання частки сімей з дітьми серед вкрай бідних. Ризик опинитися в умовах крайньої бідності змінюється залежно від місця проживання (у сільській місцевості 42% складають бідні) [26]. Характерним є те, що серед бідних є працюючі особи працездатного віку, але слід зазначити, що особи з вищою освітою та/або високою кваліфікацією більш захищені від бідності.

Проблема бідності обумовлена низькими рівнями оплати праці, гарантованих державою соціальних стандартів (мінімальна заробітна плата, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям) та безробіттям. Поширення бідності прямо пов'язано з рівнями економічного розвитку в регіонах, низькою платоспроможністю населення, нерівністю у розподілі

ресурсів, ускладненим доступом до якісної освіти, особливо для молоді із сільської місцевості. Головним чинником бідності у сільській місцевості є зловживання роботодавців монопольним становищем щодо працевлаштування, низький рівень правової грамотності більшості населення та його правова незахищеність, мала мобільність сільського населення. Бідність обмежує доступ громадян до медичного обслуговування та освіти, що є неприпустимим з точки зору забезпечення зростання людського капіталу.

В Україні функціонує значний сектор тіньової економіки, фінансові результати його діяльності не беруть участі у формуванні доходів державного та місцевих бюджетів, у наповненні фондів соціального страхування. Тіньова, офіційно незареєстрована діяльність викривлює статистику оплати праці та доходів населення. Окремі працюючі, зайняті у тіньових сферах економічної діяльності, отримують набагато вищі доходи, ніж це обліковується офіційною статистикою, і використовують їх винятково для особистого споживання. Внаслідок цього держава має обмежені ресурси для підтримки соціально вразливих верств населення. Це є підставою для збільшення диференціації між багатими та бідними. Обстеження домогосподарств за витратами недостатньо враховує вплив цього чинника на розшарування доходів у країні.

Аналіз наявної ситуації в країні приводить до висновку, що подальше розшарування населення може викликати збільшення питомої ваги вкрай бідних, зростання масштабів застійної бідності, виникнення такого явища, як хронічна бідність.

Поширення бідності в Україні обумовлює негативні демографічні тенденції, низький рівень народжуваності, масовий міграційний відплив економічно активного населення за межі країни. У свою чергу низький платоспроможний попит населення обмежує ємність внутрішнього ринку, гальмує розвиток галузей кінцевого споживання. Існуючий рівень бідності гальмує процеси інтеграції України у Європейське співтовариство. Тому подолання і профілактику бідності Уряд України розглядає як основу досягнення усіх стратегічних цілей [26].

На жаль, за останнє десятиріччя ситуація з бідністю в Україні не тільки не змінилася, але й погіршилася. У 2015 р. Україна зайняла 83 місце за індексом людського розвитку (з-поміж 186 країн), пропустивши вперед інші країни регіону та перемістившись з 78 місця в аналогічному рейтингу за 2013 р. Про погіршення ситуації свідчать й інші індикатори розвитку. На кінець 2015 р. Україна демонструє такі показники: індекс розвитку людського потенціалу - 0.73; очікувана тривалість життя при народженні - 68.5; представництво жінок у парламенті - 11.8%; місце за індексом людського розвитку - 83; рівень відносної бідності - 24.3%; темпи зростання ВВП - 0.2%. Отже, незважаючи на швидкі темпи

економічного зростання до середини 2008 р., прогрес у досягненні Цілей розвитку тисячоліття в Україні є неоднозначним. Рівень абсолютної та відносної бідності скоротився, але рівень бідності у сільських районах залишається майже удвічі вищим за міста [25].

За даними ООН, вітчизняні показники Цілей розвитку тисячоліття у сфері виконання Цілі 1 «Подолання бідності» по завданню 1 «Зменшити вдвічі питому вагу населення, вартість добового споживання якого не перевищує 4.30 дол. США за паритетом купівельної спроможності національної валюти та долару США» [27] демонструють тенденцію до зростання: від 3,2 % населення, які підпадають під дану категорію у 2004 р. до 7,1 % у 2011. Дещо інша ситуація у стані виконання Завдання 1.2 ЦРТ «Зменшити на третину частку бідного населення (за національною межею бідності)». Так, питома вага бідного населення загалом по Україні (за національною межею бідності) залишилася незмінною з 2004 р. по 2011 рр. - 27,3 %. Відзначимо, що плани, наведені в експертних документах ООН, щодо перспектив подолання бідності в Україні (лише 18,4 % населення за межею бідності на 2015 р.) не було реалізовано [27].

І, на жаль, тенденція тільки поглиблюється. Сьогодні ключовими причинами зростання бідності та соціального відчуження серед населення України є, перш за все, складна економічна ситуація, обтяжена збройним конфліктом на сході країни та анексією Криму. Особливо вразливими групами є люди з інвалідністю, діти-сироти, багатодітні сім'ї, представники сільських громад, внутрішньо переміщені особи та ін.

Так, за даними Міністерства соціальної політики України, бідними є 20-25% українських домогосподарств. Найуразливішою соціально-демографічною групою населення є діти до 18 років, рівень бідності серед яких становить 33,4%. Однією з причин такої ситуації є низькі рівні оплати праці батьків. Наявні розміри мінімальних стандартів оплати праці спричиняють ситуацію, при якій кожен п'ятий працюючий громадянин є офіційно бідним. У зв'язку з девальвацією національної валюти відносно долара США (на 97,3% на кінець 2014 р.) [28] й зростанням інфляції (52,8% в серпні 2015-го у порівнянні з попереднім роком) [29], рівень реальних доходів населення значно знизився а рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) склав 10,0% економічно активного населення у І кв. 2015 року [29].

Офіційні показники є вкрай вражаючими. Втім фактична ситуація є ще гіршою. Реалії сьогодення є такими, що зараз «на бідність» треба вдвічі більше грошей, ніж отримує народ. За даними Мінсоцполітики, фактичний середній прожитковий мінімум (ПМ) українця - тобто реальна вартість мінімального споживчого кошику товарів і послуг - склав у жовтні 2015 року 2 388 грн на людину «чистими» (з податками - 2 544

грн). Це на 91%, або на 1214 грн більше, ніж офіційний середній ПМ - який з 1 вересня підвищено з 1176 грн до 1330 грн [30].

За розрахунками Мінсоцполітики, справжній ПМ для різних груп населення також перевищує офіційний: для працездатних він вийшов +2488 грн (мінімальна заробітна плата дорівнює 1378 грн, або на 80,5% нижче), для непрацездатних – 1972 грн (мінімальна пенсія дорівнює 1074 грн, або на 83, 6% нижче), для дітей до 6 років - 2 308 грн (ПМ для них дорівнює 1167 грн, або на 98% нижче). Більше повинні отримувати й діти від 6 до 18 років - 2815 грн (ПМ для них дорівнює 1455 грн або на 93% нижче). Для порівняння: ще в січні цього року прожитковий мінімум, розрахований в Мінсоцполітики, становив +1536 (при офіційному ПМ тоді - 1176 грн) [30]. Таким чином, якщо 10 місяців тому реальні витрати перевищували мінімальні всього на 30% - то зараз межа бідності для народу підскочила майже вдвічі!

Те, що за цей рік жити стало набагато гірше, незаможні відчули давно. Але, на жаль, за висновками експертів, підвищити прожитковий мінімум до розрахованого Мінсоцполітики рівня зараз неможливо. Причини всім відомі - це війна і катастрофічний спад в економіці. «Оціночно на це треба виділити з бюджету і Пенсійного фонду близько 30 млрд грн на місяць. Це дві третини доходів нинішнього держбюджету» [31].

У таких умовах новий споживчий кошик з відпочинком і лікуванням може потягнути на 4000 грн. І хоча за повідомленням прес-служби Мінекономіки, новий споживчий кошик вже розроблений спільною робочою комісією та проходить узгодження з міністерствами, профспілками і роботодавцями, але коли вона буде подана на розгляд Кабміну, поки невідомо.

Раніше планувалося, що корзину, яка не переглядалася 15 років, оновлять з 2016 р. Але, на жаль, процес гальмується. Представники Мінсоцполітики стверджують, що поки детально невідомо, з чого укладатиметься новий споживчий кошик. Передбачається, що туди будуть включені витрати на освіту, відпочинок і лікування. Також вдвічі буде знижено норми по одягу (зараз чоловікові призначається 1 костюм на 4 роки, а буде на 2 роки, а жінці - пальто на 8 років, буде на 4 роки) [30].

Також збільшено норми по ліках (зараз там тільки зеленка, серцеві та знеболюючі препарати). За попередніми розрахунками, вартість нового кошику складатиме близько 4000 грн. А дехто наполягає на сумі у 7000 грн [31]. Однак, на думку експертів, поки що навіть 4 000 грн влада не спроможна затвердити. Адже це вимагатиме вдвічі підняти соціальні стандарти, що сьогодні нереально. Тому в 2016 р. українці не відчувають на собі стрімкого покращення: влада буде підвищувати стандарти, як і

раніше, на 10-12% на рік, що в умовах інфляції та девальвації гривні не зможе виправити ситуацію.

У зв'язку з вкрай неоднозначною ситуацією та відповідно до Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Міністерство соціальної політики ініціювало розроблення та національне обговорення Стратегії подолання бідності. У роботі над проектом поряд з Міжвідомчою робочою групою, представниками галузевих виконавчих органів влади, наукових установ, суб'єктів соціального діалогу активну участь взяли експерти проекту Програми розвитку ООН в Україні «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». За висновком останніх, основні положення стратегії формулюються у відповідності до принципів Європейської платформи проти бідності та соціального відчуження, Європейської соціальної хартії та з урахуванням українського контексту [32].

Бідність в Україні трактується авторами Стратегії як «неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Бідність є порушенням прав людини і унеможлиблює забезпечення інших прав та свобод громадян». Поняття «соціальне відчуження» визначає «суспільне явище або ситуацію, в якій громадяни не мають можливості користуватися соціальними правами, які гарантуються їм законодавством. Соціальне відчуження означає виключення особи чи окремих груп громадян із системи реалізації соціальних прав: права на працю, гідних умов життя, доступу до отримання соціальних послуг, медичної допомоги, освіти, культури тощо» [33].

Метою Стратегії є скорочення рівня бідності серед всіх верств населення, посилення соціальної єдності, створення умов для упередження та зниження соціального відчуження найбільш вразливих груп населення.

Стратегією має бути визначено вектор проведення цілої низки реформ – у сфері політики зайнятості, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я. А результатом реформ має стати скорочення рівня бідності серед всіх верств населення, зменшення в країні соціальної нерівності, розширення доступу до соціальних благ усіх верств населення та посилення соціальної єдності.

Реалізація Стратегії буде здійснюватися у два етапи.

На першому етапі (2016 - 2020 рр.) передбачається здійснити комплекс заходів, спрямованих на створення умов для продуктивної зайнятості населення, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції, посилення їх соціального захисту, удосконалення системи державних соціальних стандартів та гарантій, ліквідацію неефективних

пільг, дотримання принципів адресності та соціальної справедливості при отриманні соціальної підтримки населення, упередження соціального відчуження найбільш вразливих категорій громадян.

На другому етапі (2021 - 2025 рр.) будуть реалізовані заходи щодо сталого розвитку економіки та стабільного зростання грошових доходів громадян, ефективного управління соціальними процесами, спрямованими на задоволення потреб людини в матеріальних благах для забезпечення соціальних прав щодо достатнього життєвого рівня, надання якісних і доступних послуг, мінімізації ризиків соціального відчуження.

Умовами реалізації Стратегії є забезпечення сталого розвитку економіки, продуктивної зайнятості та дотримання принципів соціальної справедливості у розподілі суспільного багатства [33].

Досягнення цієї мети буде здійснюватися за декількома стратегічними напрямками.

1. Це по-перше, забезпечення сталого економічного розвитку, створення умов для розвитку підприємництва, у т. ч. малого та середнього бізнесу та підвищення зайнятості населення. Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі є:

- зростання показників економічного розвитку (реальний валовий внутрішній продукт, індекс промислової продукції, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва);
- підвищення рівня зайнятості та зниження рівня безробіття;
- збільшення кількості робочих місць;
- збільшення рівня охоплення підвищенням кваліфікації.
- збільшення рівня охоплення безробітних послугами державної служби зайнятості;
- збільшення рівня охоплення соціальним страхуванням зайнятого населення.

2. Другим стратегічним напрямом стратегії визначено удосконалення регіональної політики, посилення її впливу на ситуацію з бідністю, зменшення регіональної диференціації рівня життя населення. Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі є:

- підвищення рівня зайнятості та зниження рівня безробіття в регіонах;
- зменшення коефіцієнта співвідношення між найвищим та найнижчим рівнем заробітної плати по регіонах;
- зниження диференціації показників бідності по регіонах.

3. Наступним стратегічним напрямком Стратегії визначено підтримку сільського населення та залучення його до суспільного життя. Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі названо:

- зниження рівня бідності в сільській місцевості;

- зменшення частки сільських домогосподарств, що потерпають від відсутності регулярного транспортного сполучення з населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою;

- зменшення частки сільського населення, що не має доступу до мережі Інтернет;

- запровадження нових форм діяльності сільських закладів культури.

4. Черговим напрямом стратегії оголошено формування нової політики доходів населення. Її результатами повинні стати:

- зниження диференціації населення за рівнем доходів (співвідношення загальних доходів серед найбільш та найменш забезпечених 10 відсотків населення);

- зростання рівня доходів громадян: заробітної плати, пенсій, соціальної допомоги;

- підвищення розмірів мінімальних соціальних стандартів та гарантій;

- збільшення частки заробітної плати та доходів від підприємницької діяльності у структурі доходів населення.

5. Не менш важливим напрямом на шляху реалізації Стратегії подолання бідності слід вважати розвиток соціального діалогу та участі бізнесу у розв'язанні соціальних проблем. Реалізація цього напрямку буде спрямована на запобігання виникнення соціальних проблем шляхом:

- створення механізмів реального партнерства між державою і бізнесом у сферах формування державної економічної та соціальної політики, соціальної відповідальності бізнесу, реалізації соціально значущих інвестиційних проектів;

- здійснення постійної співпраці сторін соціального діалогу для посилення захисту працюючого населення;

- удосконалення законодавства з питань соціального діалогу та колективно-договірного регулювання;

- активізації колективно-договірної діяльності суб'єктів сторін соціального діалогу;

- сприяння благодійництву та волонтерству;

- сприяння участі населення у прийнятті державних рішень.

Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі є:

- збільшення кількості укладених колективних договорів та угод;

- збільшення чисельності працівників, охоплених колективними договорами;

- збільшення кількості зареєстрованих галузевих (міжгалузевих) та територіальних угод.

6. Підтримка належного рівня та якості життя найбільш вразливих категорій громадян складає шостий стратегічний напрямок реформ. Її реалізація буде спрямована на дотримання принципів соціальної

справедливості, ліквідацію неефективних пілґ, створення умов для переходу адресного надання соціальної підтримки, а також активізацію потенціалу самої людини брати участь у суспільному житті. Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі є:

- збільшення частки коштів соціальної підтримки, що потрапляє до бідного населення;
- збільшення частки бідних серед учасників програм соціальної підтримки;
- збільшення чисельності дітей з особливими потребами, які навчаються в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах;
- збільшення чисельності працюючих осіб з інвалідністю до загальної чисельності осіб з інвалідністю;
- збільшення чисельності дітей, інтегрованих до дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів до числа дітей, які пройшли реабілітацію у спеціалізованих установах;
- збільшення чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які мають житло;
- збільшення чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які охоплені сімейними формами виховання;
- зменшення частки бідних серед багатодітних сімей з малолітніми дітьми.

7. Вкрай актуальним в умовах перманентного конфлікту на кордонах України є діяльність держави з упередження бідності серед внутрішньо переміщених осіб, що складає зміст наступного напрямку стратегії. Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі визначаються:

- збільшення рівня охоплення підвищенням кваліфікації внутрішньо переміщених осіб;
- збільшення рівня охоплення безробітних послугами державної служби зайнятості внутрішньо переміщених осіб.

8. Наступним напрямом названо надання якісних соціальних послуг населенню, спрямованих на попередження соціального виключення. Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі є:

- розширення соціальних послуг, що надаються за місцем проживання;
- збільшення частки осіб, які отримали соціальні послуги серед тих, які були виявлені;
- збільшення кількості недержавних організацій, залучених до надання соціальних послуг;
- зменшення кількості безпритульних та бездоглядних дітей;

- зменшення кількості бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, яким була надана допомога з реінтеграції в суспільство та соціальної адаптації.

9. Забезпечення доступності до послуг у сфері культури та залучення всіх верств населення до розвитку культури виступає наступним напрямом стратегії. Його ключові показники ефективності - це:

- збільшення рівня охоплення населення послугами у сфері культури;
- збільшення кількості закладів культури;
- збільшення кількості культурних заходів у регіонах.

10. Не менш важливим напрямом Стратегії визначено забезпечення якості та доступності освіти, як гарантії упередження бідності, підвищення кваліфікації та освіти впродовж життя. Ключовими показниками його ефективності є:

- збільшення рівня охоплення дошкільними навчальними закладами дітей 3 - 5 років;
- збільшення частки осіб з вищою освітою серед населення 25 років та старше;
- підвищення середньої тривалості навчання осіб у віці 25 років та старше.

11. Наступним напрямом оголошено забезпечення рівних умов доступу до медичного забезпечення та медичних послуг різним верствам населення, підвищення їх якості. Його ключовими показниками ефективності визначено:

- зменшення кількості ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД, що перебували на обліку в медичних закладах;
- зменшення кількості хворих на активний туберкульоз;
- зниження кількості хвороб, що призводять до передчасної смерті (збільшення очікуваної тривалості життя);
- зменшення коефіцієнту смертності дітей у віці до 1 року;
- зменшення частки осіб, які не змогли отримати медичну допомогу, серед тих, хто її потребував.

12. Завершує перелік напрямів Стратегії створення нових механізмів забезпечення житлом соціально вразливих верств населення. Реалізація цього напрямку спрямована на забезпечення соціальним житлом тих, хто його потребує шляхом:

- переходу до нових принципів формування житлової політики для соціально вразливих верств населення, з пріоритетним розвитком оренди муніципального житла;
- вирішення житлових проблем внутрішньо переміщених осіб.

Ключовими показниками ефективності у цьому напрямі є:

- збільшення кількості сімей, які забезпечуються соціальним житлом;

- збільшення кількості збудованого соціального житла.

Досягнення цієї мети буде здійснюватися шляхом створення умов для зростання економічної активності громадян та збільшення доходів населення, підвищення ефективності його соціальної підтримки, забезпечення доступності та якості соціальних послуг, розвитку громадянського суспільства, зокрема для вирішення інфраструктурних проблем населених пунктів, переходу до нових принципів формування житлової політики для соціально вразливих верств населення.

Отже, Стратегія передбачає поетапне зменшення рівня бідності та соціального відчуження шляхом забезпечення доступу до продуктивної зайнятості, підвищення доходів від зайнятості та виплат в системі державного соціального страхування, удосконалення регіональної політики, підтримки належного рівня та якості життя найуразливіших категорій громадян, попередження бідності серед внутрішньо переміщених осіб.

Нова Стратегія подолання бідності є наступним кроком в цьому напрямі після Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року [34]. Передбачається, що після затвердження Стратегії подолання бідності буде розроблено докладний План дій з її реалізації. У ньому мають бути зазначені конкретні заходи, відповідальні установи, ключові показники ефективності, за допомогою яких буде оцінюватися робота, а також необхідні ресурси.

ПРООН підтримує розроблення та національне обговорення Стратегії подолання бідності, підготовку якої ініціювало Міністерство соціальної політики відповідно до Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Як зазначила Олена Іванова, керівник проекту Програми розвитку ООН в Україні «Підтримка реформи соціального сектору в Україні», ми маємо надію, що цей документ стане дієвим дороговказом на шляху до подолання бідності» [32].

Список використаних джерел

1. Levitt Theodore The Globalization of Market / Theodore Levitt // Harvard Business Review. - May 1983. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets>

2. Все самое интересное об Организации Объединенных Наций. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/everything_you_wanted_to_know.pdf

3. Гречко Т. К., Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : [навч. посіб.] / Т. К. Гречко, С. А. Лісовський, С. А. Романюк, Л. Г. Руденко. – Херсон :Грінь Д.С., 2015. – 264 с.
4. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: [монографія] / З. В. Герасимчук — Луцьк: Надстир'я, 2008. — 528 с.
5. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер; пер. с англ. – М.: АСТ,2003. - 384 с.
6. Медоуз Д.Х., Пределы роста (The Limits to Growth): Доклад по проекту Римского клуба «Сложные положения человечества» / Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рандерс Й., Бернс В. I.; пер. с англ. – М.: МГУ, 1991. – 207 с.
7. Месарович М. Человечество на перепутье / М. Месарович, Э. Пестель; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1977.
8. Тинберген Я. Пересмотр мирового порядка / Я. Тинберген; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1980. – 416 с.
9. Джеральд М., Основні проблеми економіки розвитку / Джеральд М. Майер, Джемс Е. Раух, А. Філіпенко. – К.: Либідь, 2003. – 688 с.
10. Данилишин Б.М., Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, В.Я. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. – Київ, РВПС України. 1999. – 716 с.
11. Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання ХХІ ст./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/273-stalyi-rozvytok-yak-paradygma-suspilnogo-zrostannya-21-st>
12. Офіційний веб-сайт Світового банку.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
13. Що таке сталий розвиток? - Представництво ООН в Україні. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/what-rio>
14. Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию від 14.06.1992р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455
15. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992 р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455
16. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року (05.06.1992 р.):. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_030
17. Повестка дня на ХХІ век Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года .

(Agenda 21). - [Електронний ресурс] – Режим доступу
:http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml

18. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development/ - [Електронний ресурс] - Режим доступу http://www.un-documents.net/jburgpln.htm

19. Індикатори сталого розвитку. Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/esa/dsd/dsd_aofw_ind/ind_index.shtml?utm_source

20. Народонаселение мира в 2012 г. Дело выбора, а не случая: Планирование семьи, права человека и развитие. Доклад Отдела информации и внешних сношений Фонда Организации Объединенных Наций в области народонаселения (ЮНФПА). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // http://www.un.org.ua/images/stories/docs/2012/RU_SWP2012_Report.pdf

21. Марченко О.М. Сталий розвиток: модні слова чи життєві цінності? / О.М. Марченко // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: Збірник матеріалів Третьої Міжнародної наукової конференції. – Суми: СОІППО, т.ІІ, Секції: №3 (сесії 3.3-3.5), №4. 2010. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://philosophy-sd.narod.ru

22. The Global Goals For Sustainable Development. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.globalgoals.org/

23. Указ Президента України Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

24. Millennium Development Goals (MDGs). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.un.org/millenniumgoals/

25. Національні цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/ua/millennium-development-goals/ukrainian-mdgs

26. Ціль 1. Подолання бідності: Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна 2015. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine2015.org.ua/tsil1

27. Показники Цілей Розвитку Тисячоліття для виконання Україною до 2015 року станом на 01.01.2009. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_27985MDG_table_ukr_SEPT09.pdf

28. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, звіт «Економічна ситуація в Україні у 2014 році» (http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA)

29. За даними Держстату України (https://ukrstat.org/uk)

30. За даними Міністерства соціальної політики України (http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index)

31. Черту бедности в Украине пересчитали: реальный прожиточный минимум вдвое больше, чем сейчас: инф. // Сегодня. – 25 ноября. - 2015.

32. Як подолати бідність в Україні (22/09.2015). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2015/09/22/-0.html>

33. Про затвердження Стратегії подолання бідності: Постанова Кабінету міністрів України: Проект от 11.02.2015. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1257.html

34. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року: Постанова КМУ від 31 серпня 2011 р. N 1057 із змінами і доповненнями. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP111057.html

Величко Тетяна Григорівна,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій
ОРІДУ НАДУ при Президентові України*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасна індустріальна цивілізація та її стрімкий розвиток, який тривав останні десятиліття ХХ століття, призвели до планетарної кризи, яка охоплює різноманітні аспекти людського життя. Соціальний і технічний прогрес, поряд з сьогоденними конструктивними змінами в суспільстві, призвели до негативних наслідків розвитку, особливо загострилися протиріччя в системі «людина - природа» у боротьбі за природні ресурси, соціальне розшарування на багатих і бідних тощо. Саме виживання людства та існування цивілізації перебуває під загрозою.

Тип світогляду, якого дотримується більшість людей в розвинених країнах, можна назвати споживчою (західною) моделлю, в якій критерієм прогресу вважається економічний розвиток, і розвиток суспільства розуміється як підкорення все нових економічних і технологічних висот, а головне мірило досягнень - рівень споживання (валовий внутрішній продукт на душу населення). Модель устрою країн Західної Європи і особливо США в даному типі світогляду позиціонується як зразкова державно-економічна модель.

Біосфера як область активного життя Землі - це не тільки цілісна природна система, але й унікальний банк генетичних ресурсів, відносно яких як, втім, і багатьох інших, у світі склалася нерівноправна ситуація. Багаті ресурсами одні, прибутки від їх використання отримують інші. В основі успіху Заходу лежить, в тому числі, й експлуатація ресурсів решти світу, і, насамперед, країн, що розвиваються, які з цієї причини бідні й залежні. І основним завданням розвитку для країн, що розвиваються, є копіювання елементів устрою і досягнення економічного рівня розвинених країн. Але західна модель не враховує, що якщо всі будуть намагатися копіювати Захід, то ресурсів планети може не вистачити.

В останні десятиліття безвихідність західної світоглядної парадигми стає все більш очевидною. Зрозуміло, проблема полягає не в обсязі ресурсів, а в управлінні ними. Життєва сталість залежить від прийняття людьми зобов'язань пошуку балансу у відносинах з іншими людьми і з природою, керуючись правилами так, що люди повинні ділитися один з одним життєвими благами і піклуватися про Землю. Людство повинне брати від природи не більше того, що вона може створити. Це означає прийняття такого життєвого стилю і такого шляху розвитку, що поважають природу і діють у рамках її обмежень. Це може бути зроблене без відмови від численних вигод, що приносять сучасні технології, забезпечуючи функціонування технологій в рамках зазначених обмежень. Тобто сучасна екологічна криза – це насамперед криза управління. Завданням суспільства ставиться не тільки зменшити споживання ресурсів, а й змінити структуру споживання. Важливі не тільки матеріальні блага, не тільки те, скільки людина споживає, а й те, яка - на відміну від рівня - якість життя людини.

Поступове усвідомлення нових загроз та реальної небезпеки екологічної катастрофи змушує народи та їхніх політичних лідерів шукати принципово нові підходи до соціально-економічного розвитку та природокористування - підходи до розвитку цивілізації. Одним з таких підходів може стати перехід на шлях сталого (або всебічно збалансованого) розвитку, здатного протистояти поглибленню, насамперед, глобальної, соціально-політичної, економічної та екологічної криз. Нову парадигму розвитку суспільства доцільно розуміти як скоординовану глобальну стратегію виживання людства не лише в контексті зміни стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, а і як орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Теоретичні основи сталого розвитку суспільства у своїх працях досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, а саме: Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко, Л. Б. Шостак, В. Я. Шевчук,

З. В. Герасимчук, В. П. Прадун, Л. Г. Мельник, М. К. Шапочка,
А. Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк, О. В. Грянник, В. П. Феденко,
В. М. Трегобчук та інші.

Сталий (збалансований) розвиток - це концепція, що динамічно розвивається і має різні аспекти і тлумачення. Існує більше 70 визначень поняття сталого розвитку. Так, Інститут світових ресурсів визначає сталий розвиток як розвиток, при якому природні ресурси, людство і фінанси управляються і використовуються таким чином, щоб збільшити багатство і благоустрій людей без погіршення умов їх життєдіяльності в майбутньому. Сталий розвиток у формулюванні Світового банку – управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і збільшення людських можливостей. В. М. Трегобчук визначає сталий розвиток як економічне зростання, при якому ефективно вирішуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення навколишнього середовища [9].

Спроби визначити зміст цього процесу науковим товариством не мали позитивного результату, навпаки - з'явилися нові терміни: урівноважений, стійкий, збалансований, екорозвиток та ін. [6]. Однак загальною ознакою визначення є збалансування, врівноваження потреб з ресурсними й екологічними можливостями територій; а також такий розвиток людства і характер використання ним ресурсів планети, що дозволяє задовольняти потреби сьогодення, але не підриває потенційні можливості забезпечення потреб майбутніх поколінь.

Концепція сталого розвитку має довгу історію становлення:

- наукові розробки В. І. Вернадського на початку минулого сторіччя про біосферу - оболонку Землі, заселену живими організмами, що знаходиться під їх впливом та заповнена продуктами їх життєдіяльності. Його вчення можна вважати одним з наріжних каменів, що заклали основи формування майбутньої концепції сталого розвитку;

- перша конференція ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.), де вперше були проведені широкі міжнародні обговорення проблем розвитку і збереження середовища, а також була заснована Міжнародна організація ЮНЕП - Програма ООН по навколишньому середовищу, мета якої – сприяння в об'єднанні екологічної діяльності країн;

- наукові доповіді Римського клубу (1972 р.), у яких формулювалися ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги»;

- звіт Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1987 р. (доповідь «Наше спільне майбутнє»);

- конференція ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), де представники 179 країн визнали,

що сучасний світ перебуває в нестійкому стані, що ситуація з бідністю, голодом, неосвіченістю і руйнуванням екологічних систем тільки погіршується і все це позначиться на умовах нашого існування. Всі ці проблеми визнає основний документ, прийнятий на цій конференції, - «Порядок денний на XXI століття», який закликає людство замислитися над тим, як далі жити в гармонії з навколишнім світом, так, щоб люди були здорові, ситі, могли розвиватися творчо, і при цьому не суперечити збереженню навколишнього середовища, біорізноманіттю;

- Всесвітній саміт з питань сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.) (Саміт Землі + 10, що означає «10 років потому після РІО»), метою якого було переосмислення економічного зростання, ефективний розподіл соціальних витрат і захист навколишнього середовища [5, с. 23], [10];

- і сьогодні – 30.11.2015 р. стартувала міжнародна кліматична конференція COP21 під егідою ООН в Парижі, де зібралися 147 глав держав і урядів. Офіційною метою конференції, вперше за більш ніж двадцять років переговорів в ООН, є підписання глобальної угоди для досягнення нових домовленостей з питань боротьби з глобальною зміною клімату на Землі усіма країнами світу. Угода буде містити юридичні зобов'язання країн щодо скорочення обсягів викидів, та передбачатиме розвиток національних економік і адаптацію умов життя людей до змін клімату - фактичних і очікуваних. Діятиме угода з 2020 року і замінить прийнятий в 1997 році Кіотський протокол, який наказував скоротити обсяг викиду "парникових газів" лише індустріальним державам. Для країн, що розвиваються, які страждають від наслідків кліматичних змін, передбачена фінансова допомога [11,13].

Появу терміну «сталий розвиток» (sustainable development) пов'язують з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундтланд, яка в 1983 р. очолила Всесвітню (Міжнародну) комісію з навколишнього середовища і розвитку, створену ООН, і сформулювала ідею розвитку, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Вперше термін «сталий розвиток» увійшов в міжнародний ужиток після опублікування і схвалення Генеральною асамблеєю ООН доповіді «Наше спільне майбутнє» в 1987 році, представленої комісією Г.Х. Брундтланд. В новій концепції сталого розвитку, як альтернативі розвитку, заснованого на необмеженому економічному зростанні, були розроблені основні принципи показників сталого розвитку, представлена глобальна еколого-економічна програма дій для ефективного вирішення екологічних та соціально-економічних проблем у різних регіонах світу, а також були наведені переконливі та аргументовані докази на користь екологічно орієнтованого сталого розвитку – як єдино реального шляху в майбутнє [1, 2].

Сталий розвиток у формулюванні ООН – це розвиток суспільства, що дозволяє задовольняти потреби нинішнього покоління, не завдаючи при цьому шкоди можливостям майбутніх поколінь для задоволення їхніх власних потреб.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на трьох основних принципах:

- забезпечення збалансованості економіки та екології (тобто досягнення такого рівня розвитку, коли люди у виробничій або іншій економічній діяльності перестають руйнувати середовище проживання);

- забезпечення збалансованості економічної та соціальної сфер, взятих у їх людському вимірі (що означає максимальне використання в інтересах населення тих ресурсів, які спрямовані на розвиток);

- розв'язання завдань, пов'язаних з розвитком, не тільки в інтересах нині існуючих, а й усіх майбутніх поколінь, що мають рівні права на ресурси.

Сталий (збалансований) розвиток як світоглядна модель намагається об'єднати екологічне, соціальне й економічне вимірювання навколишнього середовища в глобальній перспективі, і зосереджений на загальному добробуті. В центрі концепції сталого розвитку стоїть людина, оскільки вона сама з її потребами є метою суспільної діяльності, і вона ж є основним фактором досягнення мети - виживання людства в цілому і підвищення якості життя для кожної людини окремо.

Людина (як ресурс розвитку), з одного боку, є біологічною істотою, з іншого – носієм інтелекту, творцем і споживачем інформації (в широкому розумінні), яка якраз і є невичерпним ресурсом розвитку. Людина, як особливий вид ресурсів, не тільки наділена інтелектом, але й здатна робити вибір. Тому перехід людства до сталого розвитку приведе до гармонізації взаємодії з природою всієї світової спільноти, формування сфери розуму (ноосфери), а мірою національного та індивідуального багатства стануть духовні цінності й знання людини, яка житиме в гармонії з навколишнім середовищем.

Заради задоволення потреб людини необхідно, щоб всі компоненти розвитку - соціальна, економічна та екологічна сфери - перебували в гармонійному стані.

Результатом має бути світ, в якому:

- в економічній сфері - мінімальне забруднення навколишнього середовища і мінімальна кількість відходів, соціальні та технічні нововведення, інтелектуальна активність і розширення людських знань, гідна праця і винагорода, творча самореалізація людини;

- в соціальній сфері - децентралізація влади, вміння уряду та громадян вирішувати конфлікти без застосування насильства, правосуддя і справедливості є вищими цінностями, забезпечення всім матеріального

достатку і соціальної захищеності, об'єктивне відображення засобами масової інформації того, що відбувається і об'єднання воєдино людей та культури;

в екологічній сфері - стабільна чисельність населення, збереження екосистем в різноманітності і співіснування природи і людських культур у взаємній гармонії, екологічно чисті продукти харчування.

Концепція сталого розвитку включає в себе два ключових поняття:

– поняття потреб, які необхідні для існування найбідніших верств населення (і які повинні бути предметом першочергового пріоритету);

– поняття обмежень, які накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби.

Для успішного здійснення практичного переходу до сталого (збалансованого) розвитку принципово важливим питанням є створення і розробка відповідних показників, індикаторів, систем індикаторів, які б давали змогу достатньо вичерпно й коректно досліджувати суть всіх процесів, складових елементів та взаємозв'язків, що в сукупності визначають параметри розвитку суспільства і його життєдіяльності в природі, а також ступінь збалансованості зазначеного розвитку.

У 1996 р. комісією були опубліковані 134 індикатори сталого розвитку. З одного боку індикатори відображають соціальні, економічні й екологічні параметри у єдиному комплексі, з іншого - кожен з них характеризується визначеною сталістю і здатністю до змін, і їх розвиток розглядається через зміну станів. У першій системі індикаторів, розроблених зазначеною комісією, запропоновано виділити чотири групи (підсистеми).

1. Група соціальних індикаторів: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стан; поліпшення освіти, поінформованості і виховання суспільства; захист і поліпшення здоров'я людей; поліпшення розвитку поселень.

2. Група економічних індикаторів: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку і пов'язана з цим місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси і механізми; передача екологічно чистих технологій, співробітництво і створення потенціалу.

3. Група екологічних індикаторів: збереження якості водних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і посухами; сприяння веденню сталого сільського господарства і розвитку сільських районів; боротьба за збереження лісів; збереження біологічної різноманітності; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; екологічно

безпечно управління твердими відходами і стічними водами, токсичними хімікатами, небезпечними і радіоактивними відходами.

4. Група інституціональних індикаторів: облік питань екології і розвитку в плануванні й управлінні для сталого розвитку; національні механізми і міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються; міжнародний інституціональний порядок; міжнародні правові механізми; інформація для прийняття рішень; посилення ролі основних груп населення.

Індикатори – рушійна сила, стан, реагування.

1. Індикатори рушійної сили є індикаторами людської активності, процесів і характеристик, що можуть позитивно чи негативно впливати на сталий розвиток. Приклади таких індикаторів – зростання населення чи зростання емісії парникових газів.

2. Індикатори стану фіксують характеристики сталого розвитку в даному районі в даний момент. Це може бути щільність населення, відсоток міського населення, встановлені запаси палива, води тощо.

3. До індикаторів реагування відносяться політичний вибір та інші реакції на зміну характеристик сталого розвитку, які вказують на волю й ефективність суспільства до вирішення проблем сталого розвитку. Приклади подібних індикаторів – витрати на поліпшення здоров'я, законодавство, нормування і регулювання.

Проте запропоновані індикатори вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, а в деяких випадках — розширення для окремих країн [12].

Розробка індикаторів збалансованого розвитку є комплексною і непростю, вона вимагає значної кількості інформації, отримати яку складно або неможливо. Пізніше кількість індикаторів зменшили, перейшли від схеми за типами до схеми «тема – підтема». За кожною з груп визначаються ключові теми, які деталізуються за підтемами, а потім зводяться до мінімального набору індикаторів. Основний акцент зроблений на можливості ухвалення ефективних політичних рішень, які спиратимуться на достовірне прогнозування процесів соціально-економічного розвитку [4].

Конференція в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. констатувала такі факти:

- що деградація довкілля набуває глобальних масштабів;
- що швидке зростання народонаселення збільшує навантаження на навколишнє середовище.

Чисельність населення - це якісний індикатор, котрий визначає демографічну ситуацію в країні. Зростання або падіння цього показника значно впливає на економічний і соціальний статус держави. Протягом ХХ ст. чисельність людства зросла більш, ніж за всю попередню історію, і на рубежі другого і третього тисячоліть вона вже перевищувала 6 млрд.

500 млн. осіб. Виважена демографічна політика в різних країнах і регіонах повинна стати обов'язковою складовою сталого розвитку. Все більш помітна роль у стратегії економічного зростання відводиться питанням народонаселення, зокрема необхідності регулювання його приросту в країнах з високим рівнем народжуваності та недостатньо високим економічним розвитком. Включення питань народонаселення в економічні плани і стратегії розвитку не тільки прискорить темпи сталого економічного розвитку і пом'якшить проблеми бідності, але й буде сприяти досягненню соціальних цілей у сфері народонаселення та підвищення якості його життя.

Одна з причин протиріч між суспільством і природою - постійне зростання надбіологічних потреб людини. Необхідно змінити споживчу поведінку людей. За розрахунками, станом на липень 2015 року на Землі проживало близько 7 млрд. 260 млн. осіб. При цьому середні показники споживання природних ресурсів в розрахунку на одного сучасного землянина значно перевищують показники споживання його попередниками [8]. Традиційні стереотипи й орієнтири життєдіяльності повинні замінюватись новими поглядами: потрібен перегляд "споживчого" підходу, потрібне розуміння єдності національно-регіональних цінностей і глобальних загальнолюдських пріоритетів. Але досягти спільної мети можна тільки за умови об'єднання зусиль усіх людей, які повинні усвідомити загрозу для подальшого життя на Землі, а потім докорінно змінити, насамперед, свій світогляд і свої дії. І в зміні споживчої поведінки велику роль відіграє екологічне виховання і просвітництво.

Сталий розвиток - багаторівневе поняття. Будь-яка глобальна проблема людства обов'язково має і своє «індивідуальне вимірювання», тому що будь-які зміни навколишнього середовища викликані діяльністю окремої людини. Індивідуальний рівень сталого розвитку виходить з того, що потрібні радикальні зміни індивідуальної свідомості кожної людини про можливі наслідки своєї особистої діяльності. Світогляд визначає відносини людини зі світом. Тому формування світоглядних рис особистості вимагає змін у характері екологічної освіти, підвищення ролі екологічного світогляду в житті суспільства. Про це неодноразово зазначалося в міжнародних і державних документах.

Збалансовані відносини господарства і природи акцентуються на рівні локальних соціальних інтеграцій - поселень, підприємств, тобто характеризуються колективним характером життєдіяльності. Тому на локальному рівні проблем сталого розвитку формуються екологічне підприємництво, екологічні інвестиції.

Екологізація економічного та фінансового середовища починається з підготовки фахівців відповідного напрямку. Головною специфічною рисою

екологічної свідомості є те, що вона не утворюється стихійно, а виникає шляхом формування певних умов за допомогою екологічного виховання. Від рівня екологічної свідомості людства, в першу чергу молоді, залежить вирішення проблеми глобальної екологічної кризи, збереження природних умов існування цивілізації. Екологічна свідомість формує активну громадянську позицію в силу того, що людина не може бути байдужа до оточення, в якому вона живе, тому що людина - це частина природи, що живе за її законами. Проблему екології соціального середовища не можна розглядати поза зв'язком з екологією внутрішнього світу людини, яка пов'язана з вихованням високоморальної особистості, екологічної свідомості, екологічної культури, екологічного мислення. Тільки за цих умов суцільної екологізації суспільство зможе ефективно боротися з причинами екологічного неблагополуччя.

Взаємодія населення - господарство - природа вимагає певної регламентації та управління на національному та глобальному рівнях, які інтегрують індивідуальні групові та загальнолюдські аспекти сталого розвитку [7, 93].

Одними з найважливіших проблем конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. були підписання Конвенції про біологічне різноманіття і питання скорочення викидів вуглекислого газу в атмосферу, які пов'язані з підписанням Конвенції про зміну клімату. Для того, щоб розвиток тривав, потрібно призупинити зростання або навіть домогтися скорочення чогонебудь, тому, продовження збільшення викидів вуглекислого газу не дає змоги розраховувати на досягнення глобальної стійкості.

Конвенція про біологічне різноманіття була підготовлена Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) за участю Інституту світових ресурсів, Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) та інших міжнародних і національних організацій, узгоджена до початку роботи Конференції та відкрита для підписання на третій день її роботи - 5 червня 1992 року.

Розробка Конвенції є вираженням заклопотаності міжнародного співтовариства істотним скороченням біологічного різноманіття в результаті діяльності людини. Фахівці підраховали, що зараз щорічно зникає 10-15 тис. видів, переважно найпростіших. При таких темпах в найближчі 50 років планета втратить від чверті до половини свого біологічного різноманіття, що формувалося сотні мільйонів років.

Тому «Порядок денний на ХХІ століття» названо «основним законом планети Земля», «кодексом поведінки держав».

Поряд з екологічними проблемами серйозну загрозу сталому розвитку становлять розрив в економіці між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, а також спектр соціальних проблем: голод, організована злочинність, корупція, торгівля людьми, наркотиками,

тероризм, хронічні хвороби тощо. Це було підкреслено в прийнятій на конференції політичній Декларації.

На Саміті 2002 р. ще раз була підтверджена відповідальність розвинених країн за просування ідей сталого розвитку, надання фінансової, матеріальної, техніко-технологічної, інформаційної підтримки державам, що розвиваються, з метою скорочення розриву в розвитку Півночі і Півдня.

Тобто концепція сталого розвитку «припускає досягнення розумної збалансованості соціально-економічного розвитку людства і збереження навколишнього середовища, а також різке скорочення економічного диспаритету між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, шляхом як технологічного процесу, так і раціоналізації споживання» [8].

На Конференції в Ріо-де-Жанейро було відзначено той аспект, що в розвинених країнах кожна людина споживає за своє життя в 20-30 разів більше ресурсів планети, ніж у країнах, що розвиваються (хоча чисельність населення в останніх в 4 рази вище). Згідно зі статистикою, середній американець споживає 500 літрів води на добу; британець - 200; а в Гамбії цей показник становить 4,5 літра; Малі - 8; Сомалі - 8,9; Мозамбіку - 9,3 літра води на добу. Близько 2 млрд. людей не мають доступу до джерел питної води [3].

Індикатор величини тиску на навколишнє середовище («екологічний слід»), який розраховується за особливою методикою, показує, що зараз для прожитку однієї людини достатньо близько 2 га (на відміну від кількох десятків, а то й сотень гектарів землі, які були необхідними на зорі людської цивілізації). Як показують розрахунки, за період 1970–1997 рр. загальний розмір екологічного сліду людства виріс на 50%, тобто збільшувався на 1,5% кожного року. Екологічний слід середнього споживача з розвинених країн світу в чотири рази перевищує відповідний показник споживача із країн з низьким рівнем доходів.

За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (далі - ФАО), близько мільярда чоловік на планеті голодують. Сучасна географія регіонів, де відчувається гострий дефіцит вкрай необхідних продуктів харчування, охоплює ряд країн, що розвиваються, в Африці, Азії та Латинській Америці, серед яких найгірша ситуація має місце в Уганді, Малі, Нігеру, Сомалі, Киргизстані, Таджикистані, Гондурасі, Гватемалі і Гаїті. Для забезпечення потреб зростаючого населення Землі в найближчі 30 років треба буде збільшити сільськогосподарське виробництво мінімум у півтора рази у світовому масштабі, і вдвічі - в країнах, що розвиваються. Тобто справа не в кількості, а в якості, ефективності розпорядження тим, що у нас є [3].

У зв'язку з цим Генеральний секретар ООН Бутрос Галі у своїй промові на конференції зауважив, що процеси економічного зростання

ведуть до благополуччя й міцї багатї меншостї, ризиків і дисбалансів, однаково загрозливим для усіх жителів планети.

Через 20 років, в червні 2012 р. у Ріо-де-Жанейро відбулася чергова конференція ООН зі сталого (збалансованого) розвитку, де в черговий раз була відзначена стурбованість представників різних країн світу тією обставиною, що більшість політичних, економічних, соціальних, екологічних, культурологічних глобальних викликів, які виникли перед людством, пов'язані з кризою відносин людини і природи.

Серед них особливо найгострішими є такі: вичерпання природних ресурсів; деградація компонентів природи; перевищення рівня антропогенного навантаження в порівнянні з можливостями екологічної місткості ландшафтів; нерівномірний доступ держав до ресурсів планети; невідповідність чисельності населення можливостям забезпечення його деякими видами ресурсів та ін.

На конференції «Ріо+20» 2012 року глави держав і урядів прийняли підсумковий документ «Майбутнє, якого ми хочемо», де було підтверджено прихильність меті, прийнятій на Всесвітньому саміті зі сталого (збалансованого) розвитку у 2002 році.

Таким чином, через кілька десятиліть ідея сталого розвитку знайшла чіткі контури цивілізованої моделі майбутнього, визнаної всім світовим співтовариством. Глибинна і разом з тим проста для розуміння сутність ідеї сталого розвитку полягає в необхідності збереження населення та біосфери планети за рахунок значного зменшення антропогенного впливу на природне середовище.

Сьогодні потреби економічного зростання, на жаль, як і раніше, задовольняються за рахунок експлуатації природних ресурсів, а отже, за рахунок втрати не тільки самих ресурсів, а й природних екологічних властивостей компонентів природи, що призводить до зниження життєзабезпечувальної здатності нашої планети.

Для наближення ідеального майбутнього треба знати і розуміти, що означає поняття «сталий розвиток» – це здатність системи продовжувати функціонувати і розвиватися протягом тривалого часу. Потрібно зрозуміти загальну концепцію системи і вміти розрізняти «розвиток» і «зростання». Розвиток припускає якісну зміну, а зріст – кількісне збільшення в розмірах з плином часу. Зростання - це різновид розвитку, але розвиток не може бути зведений до нього.

Але є ряд умов і обмежень, що визначають, чи може система функціонувати. Слід зрозуміти найважливіші тенденції, пов'язані з нею, визначити, які внутрішні елементи, структури і процеси є основними для даної системи. У цьому випадку людина буде знати, де потрібні зміни, які елементи системи більш відкриті для змін, куди треба втручатися і починати роботу над тим, що і як слід змінити, і успішно виконувати

намічену програму змін. Для цього потрібні стратегія, ресурси, залученість лідерів, підтримка союзників, навички та вміння адаптувати свої плани до мінливих обставин, як найважливішого елемента успіху. При вирішенні конкретних завдань підходити до них треба якомога ширше, переходячи на завдання все більшого масштабу і в кінцевому рахунку виходячи на глобальний рівень.

Для позначення такого роду змін використовується слово «інновація». Види змін можуть включати нові цілі, проекти, технології та підходи, а також нові типи мислення або парадигми. Вибір інновацій повинен визначатися комбінацією критеріїв: очікуваними системними наслідками планованих перетворень, ймовірністю досягнення успіху і можливістю збереження результатів змін в довгостроковій перспективі. Сталий розвиток - процес, який ніколи не закінчується, бо саморозвиток нескінченний.

Незважаючи на майже тридцятирічну історію, обговорення проблеми реалізації ідеї сталого розвитку не призвело до появи загально визнаної системи поглядів на механізм її постановки і розв'язання. Натомість у практичній площині це питання вже починає набувати предметних обрисів.

Досвід, накопичений людством у процесі розвитку свого господарювання, особливості відносин, що склалися між людиною і природою, висуває на перший план проблеми, які зачіпають усі верстви населення, всі народи і держави, проблеми, пов'язані з протиріччями розвитку людства в цілому, яке стоїть на порозі глобальних моральних і соціальних перетворень. Специфічною особливістю сучасного етапу збалансованого розвитку стає необхідність виявлення істинних досягнень людського господарювання на Землі, яке буде виступати як співвідношення суми сил природи, доцільним чином скомпонованих людиною з позицій довготривалого сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. А/Рез/42/187: Звіт Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку. Генеральна Асамблея ООН. 96 пленарна сесія, 11 грудня 1987 р.

2. Брундланд, Г. (1987). Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку, Оксфорд: Оксфорд Юніверсіті Пресс.

3. Гречко Т. К., Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : [навч. посіб.] / Т. К. Гречко, С. А. Лісовський, С. А. Романюк, Л. Г. Руденко. – Херсон : Грінь Д. С., 2015. – 264 с.

4. Индикаторы устойчивого развития России (эколого-экономические аспекты) / Под ред. С. Н. Бобылева, П. А. Макеенко – М.: ЦПП, 2001. – 220 с.

5. Коптюг В.А. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 г.) Информационный обзор. — Новосибирск, 1992. — С. 19 – 20.

6. Майер Джеральд М., Раух Джемс Е. Філіпенко Антон. Основні проблеми економіки розвитку. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.

7. Нанавов Ю. Продовольча криза – проблема глобальна // Дзеркало тижня № 5, 2011.

8. Руденко Л. Г., Лісовський С. А. Роль Українських Карпат у забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку України. – Український географічний журнал. – 2009. – № 3. – 66 с.

9. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/ekonomika/2008_7/2/Nvesyk_Gorbach.pdf

10. http://ngo.donetsk.ua/uploads/files/text16_1.pdf

11. http://espresso.tv/news/2015/11/30/u_ponedilok_v_paryzhi_startuvav_klimatychnyy_samit_oon_okhorona_bezprecedentna

12. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_1/0040.pdf

13. РІА Новини України:
<http://rian.com.ua/analytics/20151201/1001299569.html>

Красностанова Наталія Едуардівна,

*к.е.н., доц., завідувач кафедри менеджменту організацій
ОРІДУ НАДУ при Президентові України,*

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У далекі історичні періоди сталість людського суспільства сприймалася як щось само собою зрозуміле і не виступала в якості вираженої мети. Безумовно, така мета завжди передбачалася: ні в які часи жодне суспільство не було зацікавлене в свідомому стимулюванні власної нестійкості. У сьогоденні глобальний розвиток зосереджує увагу на сталості як на вираженій меті. У сучасному світі швидкість розвитку технології та економіки сприяють прискоренню темпів соціальних та екологічних змін; поряд з цим нерідко посилюється структурна інерція, яка скорочує можливість своєчасного реагування. Тривалість реагування збільшується, у той час як тривалість перепочинку (тобто часу, який є в

запасі для здійснення адекватного реагування) зменшується. Таким чином, проблема сталого розвитку соціально-економічних систем набуває надзвичайно актуального характеру.

У світі фактично реалізується концепція сталого розвитку:

- визнана вичерпність більшості природних ресурсів, які використовує суспільство;
- відзначається, що життєдіяльність людини супроводжується забрудненням біосфери і призводить до незворотних, несприятливих для людини і природи змін;
- визнана необхідність узгодження життєдіяльності суспільства з ресурсними й екологічними обмеженнями;
- визначено, що сучасне раціональне природокористування - основа високого життєвого рівня майбутніх поколінь;
- доведено, що перехід до сталого розвитку повинен проходити в рамках технологічного та соціально-економічного розвитку суспільства.
- загально визнана паритетність відносин «людина-господарство-природа».

Метою Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» є: «...впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі... Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему...» [1].

Обумовлений Стратегією 2020 послідовний перехід української економіки на інноваційну модель розвитку ініціює вирішення проблеми забезпечення стійкої і довготривалої динаміки соціально-економічних процесів на регіональному рівні. Процеси трансформації економіки та особливості їх прояву в умовах просторової організації економіки конкретних регіонів детермінують різноспрямованість впливу механізмів розвитку, яка виявляється в посиленні соціально-економічних та екологічних диспропорцій в рамках єдиного регіонального простору. Традиційні методи управління розвитком регіонів в умовах різких структурних змін, викликаних переходом до ринкової системи господарювання і загостренням конкуренції за ресурси, показують свою неефективність і обумовлюють необхідність формування нової стратегії регіонального зростання, розробки нових інструментів, особливо тих, які пов'язані з забезпеченням збалансованості регіональної економіки. У даному контексті виникає необхідність наукового обґрунтування методологічних підходів до формування інституційних умов для забезпечення збалансованості розвитку економіки регіону.

Відсутність цілісного і системного уявлення про зміст стратегії розвитку регіональної економіки перешкоджає створенню єдиного теоретико-методологічного підходу до забезпечення збалансованого розвитку регіональної економіки, включаючи розробку механізмів формування, ефективного використання та розвитку соціально-економічного потенціалу будь-яких територій. Недостатня опрацьованість методичних підходів до формування механізмів вирішення практичних завдань забезпечення збалансованого сталого розвитку регіону зумовила актуальність теми дослідження.

Дослідження стало-орієнтованого розвитку регіону, потребує, насамперед, обрання найбільш придатного методологічного забезпечення, а саме щодо: визначення терміну «регіон» як системи, поняття «сталий розвиток», стратегічного планування, методик оцінки сталого розвитку, орієнтирів та показників оцінки «сталості».

Регіон. На думку більшості дослідників [4, 5, 19, 21, 22 та ін.] головною «ареною» практичного застосування теорії сталого розвитку має постати саме регіон, оскільки він є:

- найбільш керованою структурою, що займає рівновіддалене становище в управлінському просторі країни: центральний, регіональний та місцевий рівні;

- історично найбільш стійким територіальним утворенням, де сформувалися за період його існування досить відокремлені соціуми з певними національними та етнічними ознаками;

- порівняним за своїми розмірами з більшістю країн світу, представляючи найбільш оптимальну структуру для позиціонування у зовнішньоекономічному просторі.

До теперішнього часу в Україні відсутнє усталене визначення терміну «*region*» та його статусу, хоча цей термін та похідні від нього (регіональна політика, регіональне управління, регіональний розвиток та багато ін.) досить широко використовуються у науковому обігу, і в управлінській практиці, в нормативно-правових актах вищого, центрального та місцевого рівнів.

Енциклопедія державного управління розглядає регіон (англ. *region*) як адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, утворена в законодавчому порядку з урахуванням історичних, політичних, соціальних і культурних особливостей з метою здійснення державної політики та реалізації спільних інтересів населення, що забезпечується діяльністю територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Регіон є багатофункціональною системою, яка створюється шляхом синтезу політичних, екологічних, соціальних, економічних, психологічних та інших сфер життєдіяльності населення [7, с. 319].

Більш стисло, але містко визначення цього терміну пропонує Національний інститут стратегічних досліджень: регіон як категорія державного управління – (від лат. «region» – країна, область, простір; region – англ.) – визначені законодавством територіальні утворення з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (Автономна республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь). Для цілей планування та регіонального розвитку можуть визначатись макрорегіони у складі декількох регіонів чи їх частин, які характеризуються специфічністю, цілісністю та спільністю розвитку і визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку територій [18].

Щодо основних характеристик регіону, то такими є: комплексність соціально-економічного та екологічного розвитку; комплексність промислового розвитку; особливості розвитку виробничої та соціальної інфраструктур, системи поселень; здатність відтворювати умови для гармонійного розвитку населення, що проживає в регіоні; спроможність виробляти такий обсяг товарів, який забезпечував би задоволення попиту з боку інших регіонів. У цьому контексті можна навести приклади програм сталого розвитку деяких регіонів України [11, 14, 16].

Такі характеристики явно мають внутрішній характер, характеризують регіон як частину держави і її економіки. У цьому випадку, розвиток країни органічно пов'язується з вирішенням низки регіональних стало-орієнтованих проблем, зокрема з регулювання структури економіки і з вирішення конкретних соціальних завдань з урахуванням екологічних, природних, економічних і національних особливостей розвитку окремих регіонів.

Щодо структури регіону, то його внутрішнє середовище складають такі елементи, як: природні ресурси та навколишнє середовище; населення; економіка, в тому числі галузі економіки та міжгалузеві комплекси, фінанси; соціальна сфера, зокрема охорона здоров'я, освіта і наука, культура і спорт; інфраструктура, житлово-комунальне господарство, водопостачання, транспорт, зв'язок, ділова інфраструктура, інше; система управління.

З точки зору Х. Боселя [15], в територіальних системах, в якості яких він розглядає держави, території та міста, можна виділити такі підсистеми: людина (або індивідуальний розвиток), соціальне, політичне управління, економічна інфраструктура, ресурси та навколишнє середовище. Ці підсистеми можуть бути агреговані у три складові – громадську, забезпечення та екологічну.

Досить поширеною є точка зору на регіон як тріаду підсистем «природа – населення – господарство» і відповідну їй керуючу підсистему (органи влади та управління) [9, 17].

На наш погляд, представлені підходи не суперечать тому, що у структурі регіону можна виділити три основні підсистеми: економічну, соціальну та екологічну. Крім того, внутрішнє середовище регіону складають суб'єкти господарювання, а також сформовані на його території органи публічної влади. Кожен з перерахованих елементів є підсистемою регіональної системи. В той же час регіон є підсистемою системи загальнодержавного рівня.

Отже, в рамках даного дослідження вважаємо регіон, з одного боку, як складну відкриту систему, внутрішнє середовище якої складають економічна, соціальна та екологічна підсистеми, а з іншого – підсистемою більш високого ієрархічного рівня. У цьому випадку рівень розвитку регіону взаємопов'язаний зі ступенями розвитку його підсистем та систем більш вищого рівня, зокрема країни в цілому.

Сталість. У сучасному вимірі актуалізувалася стратегія належного демократичного врядування на місцевому рівні, один із принципів якої стосується сталого розвитку. В той же час поширено використовуються поняття «сталість». Наукова категорія «сталість» використовується в різних галузях наукових знань: у механіці – як здатність тіла при русі протистояти впливам ззовні; термодинаміці – як якість, що полягає в ослабленні впливу зовнішніх збурень; генетиці – при обґрунтуванні спадковості як механізму сталості видів живої природи; у державно-управлінському аспекті – як послідовний, гармонійний, стабільний, соціо-економіко-екологічний, збалансований розвиток з метою створення повноцінного середовища на всій території країни.

В теорії організації поняття «сталість» трактується як здатність системи функціонувати в станах, близьких до рівноваги, в умовах постійних зовнішніх і внутрішніх збурюючих впливів. При цьому можна його поширити на будь-яку соціальну систему, у тому числі регіон, де виділяються:

- сталість першого виду – властивість регіону знову повертатися до початкового стану після виходу зі стану рівноваги;
- сталість другого виду – перехід регіону в новий рівноважний стан після виходу з попереднього стану рівноваги.

Перша «сталість» відповідає статичному, інша – динамічному виду рівноваги, що обумовлюється статикою явищ і динамікою процесів, що відбуваються в складних соціально-економічних системах. Для статичної властивості незмінність, рівновага, в той час як динаміка означає зміну явищ у часі й просторі.

Рівновага – поняття більш вузьке, ніж сталість, але при цьому воно є однією з неодмінних її умов. Природна рівновага є станом динамічного балансу (гомеостазу), тобто безперервного речовинно-енергетичного оновлення із збереженням основних якісних характеристик і кількісних

параметрів, які поступово змінюються аж до переходу в якісно інший стан або фазу дисбалансу (руйнування).

Сталість, будучи універсальною властивістю різних типів систем (соціальних, технічних, біологічних), полягає в їх здатності ефективно виконувати внутрішні й зовнішні функції незважаючи на негативний вплив екзо- і ендогенних факторів. Тому сталість розвитку будь-якої системи характеризується систематичним збільшенням результату не нижче допустимого мінімуму і не вище об'єктивно детермінованого максимуму. У зв'язку з цим представляється доцільним розмежувати поняття «стале зростання» і «сталий розвиток», а саме: стале зростання означає односпрямований позитивний вектор зміни кількісних параметрів явища, в той час як сталий розвиток припускає відступ від позитивного зростання на користь якісних змін. При цьому сумарний вектор руху за досить тривалий період часу, незважаючи на періодичні кількісні коливання характеристик, буде мати в цілому позитивну спрямованість.

«*Сталий розвиток*» у сучасному розумінні визначається як такий розвиток, коли за умов досягнутого стійкого економічного зростання забезпечуються справедливий розподіл його результатів для відповідного забезпечення нинішніх і майбутніх потреб людини, розвиток людського потенціалу та реалізація прав жінок, збереження та відновлення довкілля для нинішнього та наступних поколінь [7].

Поняття «сталий розвиток» щодо соціально-економічної системи суспільства виникло у ХХ ст., коли після тривалого періоду в цілому безконфліктного співіснування з природою людство своєю діяльністю порушило природні саморегулюючі можливості біосфери, що призвело до глобальних змін у всіх природних середовищах і погіршення якості життя. Стала очевидною необхідність нової стратегії розвитку цивілізації. Її основою постало завдання довгострокового задоволення провідних людських потреб при збереженні систем життєзабезпечення планети Земля, що вимагає припинення нераціонального використання ресурсів природного середовища. Однак останнє важко здійснити у світі, де показниками успішної економічної діяльності є зростання конкуренції, продуктивності праці і прибутку. Незважаючи на те, що для нової економіки (економіки знань, інформації, інтелектуальної власності, нематеріальних фінансових потоків) характерне зниження питомої матеріало- та енергоємності господарської діяльності, загальне енерго- і ресурсоспоживання у всіх країнах, як і раніше, продовжує підвищуватися при зростанні соціальної нерівності й бідності.

Як відомо, нова стратегія людського розвитку отримала назву сталого розвитку (sustainable development) після опублікування в 1987 р. доповіді «Наше спільне майбутнє», яку підготувала Міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку [3]. Незважаючи на

неоднозначність тлумачення поняття «sustainable development» (англ. – постійно підтримуване, безперервне, тривалий розвиток) і наявність понад 60 його інтерпретацій українською мовою, важливе не лінгвістичне значення терміна, а його змістовне наповнення. У доповіді дано таке визначення: «Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні «потреби». Воно містить дві ключові ознаки:

– «потреби», зокрема потреби, необхідні для існування найбільш вразливих верств населення, які повинні бути предметом першочергового пріоритету;

– «обмеження», зумовлені станом технології і організацією суспільства, поєднаних зі здатністю навколишнього середовища задовольняти нинішні й майбутні потреби.

Наведене визначення зазнавало критики з боку вчених за нечіткість і антропоцентризм, оскільки в ньому в явній формі не враховуються інтереси природного середовища, а задоволення потреб людей можливо, строго кажучи, в «технічному» світі й без біосфери. Як реакція на антропоцентризм з'явилася дефініція сталого розвитку з акцентом на природну складову: «сталий розвиток – це такий розвиток, при якому вплив на навколишнє середовище залишається в межах господарської місткості біосфери так, що не руйнується природна основа для відтворення життя людини» [6, с. 5].

Існують і скептичні оцінки самої ідеї сталого розвитку. Так, Ю.М. Мельник висловлює думку про те, що «сталий розвиток» є однією з утопій людства, яка, не маючи чітких критеріальних меж, в якості чергового «світлого майбутнього» дозволяє нескінченно багато фантазувати про конкретні цільові орієнтації, шляхи та засоби наближення до кінцевої мети. Те, що сьогодні написано про сталий розвиток, залишає більше запитань, ніж конкретних методологічних положень та інформаційних основ [12, с. 400]. Дослідник відзначає суперечливість самого терміна «сталий розвиток», в якому об'єднані протилежні за змістом поняття: «сталість», яка передбачає рівноважний стан, і «розвиток», яке можливе лише за умови постійного виведення з такого стану.

Підсумовуючи зазначене вище, сталий розвиток можна розуміти не тільки як здатність утримувати рівновагу (не руйнуватися), але і як стабільну здатність підтримувати певні (сталі) напрямку руху (розвитку). З огляду на вищевикладене сутність сталого розвитку зводиться до сталого функціонування соціальної системи другого виду. Однак у поняття «сталий» вкладається нове його значення, а саме: розвиток, завдяки якому підтримується (зберігається) добробут людей та

громадського устрою на підставі заощадження життєзабезпечувальних функцій природи.

Таким чином, в центрі уваги стратегії сталого розвитку перебуває людина з її потребами – фізіологічними й особистісними (матеріальними, культурними, духовними), які об'єднуються поняттям «соціальний прогрес» (рис.1). Їх задоволення в сучасному світі залежить, головним чином, від стану розвитку економічної сфери – виробничої системи і економічних відносин. У свою чергу і соціальна, і економічна компоненти розвитку визначаються життє- і ресурсозабезпечувальними функціями природи. Першорядною постає екологічна безпека. Отже, для забезпечення сталого розвитку людства необхідна гармонія економічної, соціальної та екологічної сфер.

Рис. 1. Основні складові сталого розвитку

Стисло стан кожної із зазначених складових сталого розвитку (рис. 1) можна описати наступними характеристиками:

– економічна – економічна ефективність, економічне зростання, ступінь стабільності економіки та ін.;

– соціальна – матеріальний добробут, рівень освіченості, стан здоров'я населення, тривалість життя, розвиток культури, мистецтва, спорту тощо;

– екологічна – здатність природних систем до самовідновлення, цілісність екосистем, біорізноманіття, ступінь використання господарської місткості біосфери та ін.

Сегменти перетину складових, що наведені на рис. 1, мають свої особливості для: соціальної та економічної складових - має супроводжуватися справедливістю в розподілі отриманого результату в

рамках регіону; економічної та екологічної складових - має характеризуватися здійсненністю щодо раціонального використання природних ресурсів та відтворення навколишнього середовища; соціальної і екологічної складових - стосується забезпечення життєздатності соціальної системи. А поле перетину всіх трьох складових забезпечує передумови сталого розвитку регіону.

Стратегічне планування. Реалізація державної політики щодо сталого розвитку має ґрунтуватися на відповідності стратегії довгострокового характеру, основу якої складає стратегічне планування. Такий вид планування є ключовим інструментом в умовах всезростаючої динамічності змін у суспільстві. Традиційне планування не здатне протидіяти сучасним викликам. Теза про пріоритетність стратегії над тактикою повною мірою підтверджується світовою практикою. Від того, наскільки правильно поставлені й структуровані стратегічні завдання, наскільки раціонально використовуються ресурси для їх вирішення і наскільки послідовні заплановані заходи, залежить успішність реалізації сталого регіонального розвитку і, як наслідок, втілення принципів належного демократичного врядування на місцевому рівні в умовах нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовища регіону [2].

Регіональне стратегічне планування визначає стратегічні цілі розвитку, які покладаються в основу розробки відповідних планових документів. Ефективне використання стратегічного планування на регіональному рівні можливе за наявності єдиних загально визнаних теоретико-методологічних засад, до яких слід віднести найбільш придатний методологічний інструментарій, що надає уявлення про сутність, принципи, технологію розробки та реалізації цього виду планування.

Вважаємо, що підхід до стратегічного планування сталого розвитку регіону може спиратися на вітчизняні традиції довгострокового територіального планування. Однак, довгостроковість, яку часто відносять до визначальних ознак стратегічного планування, на наш погляд, сама по собі не робить план стратегічним: цілі, проекти, заходи, дії можуть бути стратегічними по суті й при цьому короткостроковими. Виходячи з цього, головними специфічними особливостями стратегічного планування має постати:

– врахування впливу на регіон численних зовнішніх чинників як позитивного, так і негативного характеру;

– адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни зовнішнього і внутрішнього середовища і з урахуванням цього організувати процес ефективного функціонування регіону.

Крім того, специфічність стратегічного планування полягає також у змісті (предметі) і процесі стратегічного планування. За змістом – це, насамперед, вибір цілей і орієнтирів, визначення пріоритетних напрямів

розвитку, які забезпечують привабливість регіону в цілому з точки зору постійного проживання, господарської діяльності і тимчасового перебування, а також конкурентоспроможність окремих галузей регіональної економіки та соціальної сфери [17].

Специфіка стратегічного планування як процесу обумовлена тим, що одним з його головних завдань є зниження невизначеності майбутнього. Об'єктом стратегічного планування виступає регіон, який поєднує всі галузі та сфери його життєдіяльності, соціальні, економічні процеси, що протікають на його території. Специфіка регіонального стратегічного планування полягає також в тому, що в якості суб'єкта планування виступають органи регіонального управління, а на місцевому – органи місцевого самоврядування. Серед методологічних аспектів найважливіше місце мають принципи, тобто вихідні положення, основні правила регіонального стратегічного планування, а також принципи Європейської Стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні [8, с. 49]. Узагальнення теоретико-методологічних підходів дозволяє стверджувати, що стратегічне планування сталого розвитку регіону має дотримуватися системи принципів, найважливішими з яких є науковість, цілеспрямованість, соціальна та екологічна орієнтація, комплексність, адаптивність, інші (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні принципи стратегічного планування
сталого розвитку регіону**

Принципи	Сутність принципів
Науковість	Розробка стратегічного документа є результатом наукового дослідження, проведеного згідно з прийнятою методологією
Цілеспрямованість	Розробка системи економічних, соціальних, екологічних та інших цілей
Соціальна та екологічна орієнтація	Забезпечення пріоритетності вирішення соціальних та екологічних проблем
Комплексність	Врахування сукупності чинників розвитку об'єкта управління: соціальних, економічних, екологічних; збалансованість місцевих, регіональних і державних інтересів; узгодження програмних заходів за виконавцями, ресурсами і термінами здійснення
Системність	Обґрунтування перспективних напрямів розвитку з урахуванням передумов і обмежень, які формуються на місцевому, регіональному та державному рівнях

Продовження таблиці 1

Ефективність і результативність	Реалізація розроблених заходів забезпечить досягнення обраних цілей і рівня розвитку не нижче прийнятого у країні, з найменшими витратами
Публічно-приватне партнерство	Взаємодія органів влади з населенням, діловими колами, громадськими організаціями, наукою
Наступність	Використання результатів аналізу та прогнозів у визначенні перспектив розвитку
Керованість процесом розробки	Створення механізму управління, у тому числі розробка необхідних організаційно-управлінських документів, що регламентують порядок проведення програмно-планових робіт і персональну відповідальність учасників, методичної та інформаційної бази
Відкритість та прозорість	Залучення до розгляду та експертизи проектів планових документів учених, фахівців, представників громадськості та населення
Поєднання територіального та галузевого аспектів планування	Розробка планів розвитку галузей економіки та виробничих комплексів з урахуванням інтересів даної території і раціонального використання місцевих ресурсів
Адаптивність	Врахування можливих змін зовнішнього середовища
Легітимність	Розгляд і прийняття прогнозно-планових документів представницьким органом влади

В основу стратегічного планування покладено раціональну модель прийняття рішення, де можна виділити дві основні фази – фазу підготовки, розробки та прийняття стратегії (власне стратегічне планування) і фазу її реалізації. Процес стратегічного планування можна розглядати як ряд послідовно виконуваних етапів, об'єднаних в п'ять блоків (у фазі розробки стратегії - аналіз передумов, визначення стратегічних цілей, орієнтирів, пріоритетів розвитку та шляхів їх реалізації, а у фазі реалізації - організація виконання наміченого і контроль за реалізацією стратегії) (рис. 2).

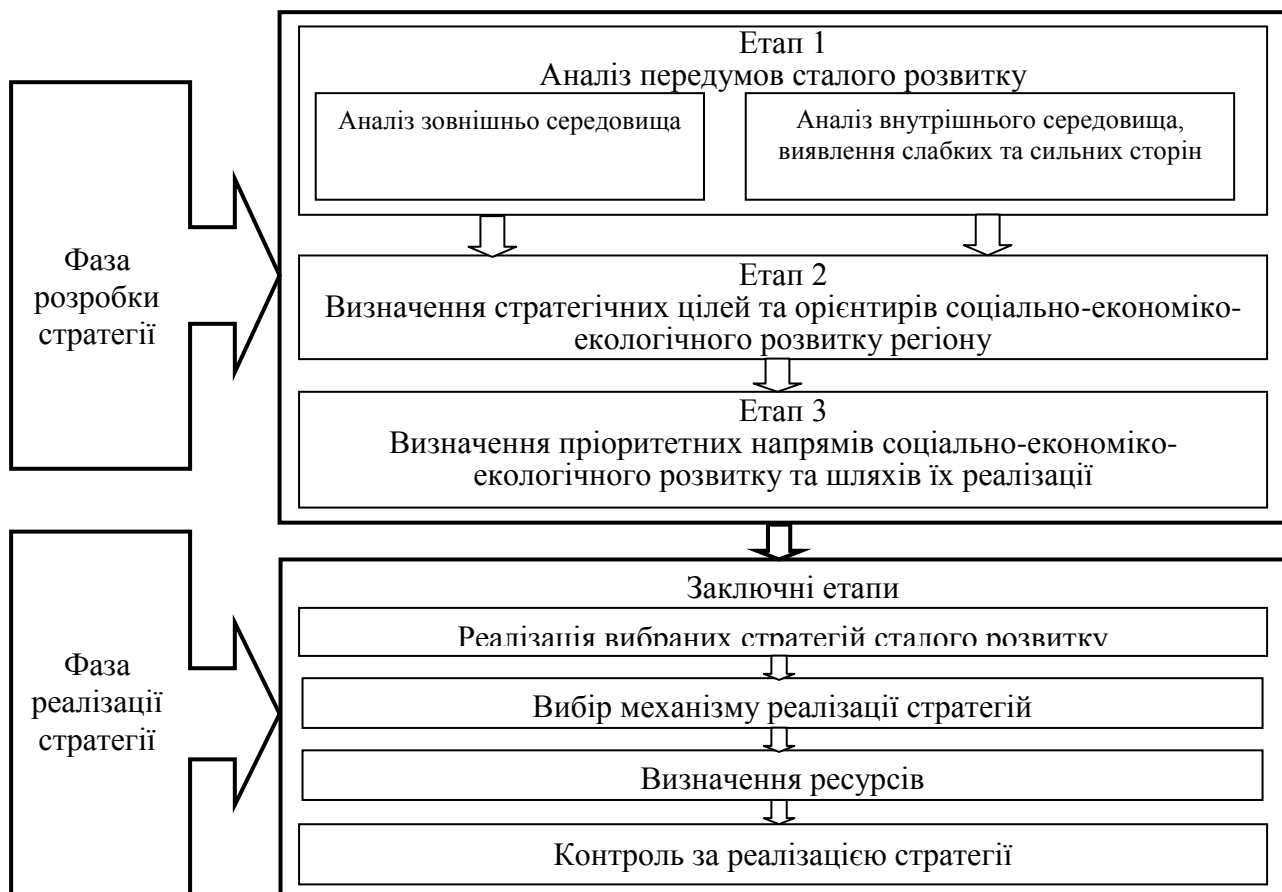

Рис. 2. Послідовність етапів регіонального стратегічного планування

Перший етап (дослідження передумов сталого розвитку регіону), як правило, включає в себе наступне. Щодо внутрішнього середовища, то здійснюється ретроспективний аналіз внутрішніх закономірностей розвитку (причини утворення проблеми щодо сталого розвитку, традиційні функції регіону, обставини виникнення невідповідностей у соціально-економічно-екологічному розвитку регіону). Окрім того, здійснюється аналіз передумов розвитку, обумовлених факторами внутрішнього характеру, серед яких:

- результати і тенденції соціального розвитку (тривалість життя і стан здоров'я, рівень медичного обслуговування; житлові умови; доходи і витрати населення; забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури, транспорту та зв'язку; рівень соціальної напруженості; соціальне самопочуття населення);

- результати і тенденції економічного розвитку (ступінь ефективності економіки; характер зміни структури економіки; особливості формування конкурентного середовища та господарського клімату; фінансово-бюджетний стан території; основні тенденції розвитку виробничого сектора економіки);

– рівень зовнішньоекономічних, між- і внутрішньо-регіональних зв'язків;

– стан управління (стан, особливості та проблеми системи управління; характеристика управління соціально-економічними процесами на території; характер взаємодії з суб'єктами господарювання);

– стан екології (стан природного і техногенного середовища; соціально-економічні механізми природокористування; ефективність використання природних ресурсів).

Особливої уваги потребують оцінки проблем сталості та збалансованості регіональної системи, можливостей оптимального співвідношення темпів економічного зростання та соціального розвитку, збалансованості робочих місць і трудових ресурсів, відповідності масштабів матеріального виробництва і «екологічної місткості» території, забезпечення економіки місцевими природними ресурсами, відповідності обсягів матеріального виробництва і рівня розвитку фінансово-кредитної інфраструктури.

Також оцінюється рівень ефективності використання соціального, економічного та екологічного потенціалу (природно-ресурсного, виробничого, фінансового, інноваційного, експортного, демографічного і трудового).

Щодо зовнішнього середовища, то аналізуються зовнішні орієнтири, які визначають перспективи розвитку регіону. У процесі аналізу досліджуються:

– стратегічні цілі та орієнтири розвитку суб'єкта більш високого рівня;

– стало-орієнтована державна регіональна політика, зокрема в бюджетно-податковій, грошово-кредитній, інвестиційній, зовнішньоекономічній сферах;

– стан і проблеми єдиного правового та організаційно-економічного простору країни;

– стан національної економіки в цілому;

– географічне положення; природно-кліматичні умови;

– місце і функції регіону в громадському поділі праці, у тому числі можливі ринки товарів і послуг;

– близькість до транспортних магістралей;

– характер взаємодії різних рівнів управління;

– рівень стабільності політичної ситуації в країні тощо.

При стратегічному плануванні сталого розвитку регіону ретельно досліджуються світові, українські та регіональні тенденції, а у сучасному вимірі – реалізація принципів належного демократичного врядування на місцевому рівні.

Результатом даного етапу є комплексна оцінка вихідної соціально-економіко-екологічної ситуації по наступних сферах життєдіяльності: географічне положення; населення і демографічна ситуація; житлова сфера та інженерна інфраструктура; соціальна сфера (наука, освіта, охорона здоров'я, культура тощо); політична ситуація, безпека, суспільні відносини; економіка; екологія.

Незаперечним є те, що стратегії сталого розвитку держави та регіонів мають віддзеркалювати основи (засади, принципи) загальної соціальної, економічної та екологічної політики їх розвитку. Правильно обрана модель сталого розвитку, сформовані та унормовані стандарти життя можуть стати запорукою успіху держави. Між стратегічними програмними рішеннями різних рівнів управління має зберігатися взаємозв'язок.

В ході реалізації цього етапу стратегічного планування здійснюється накопичення інформації, необхідної для постановки цілей сталого розвитку на обрану перспективу, обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку триединого (економічного, соціального та екологічного) характеру і шляхів їх реалізації.

Другим етапом стратегічного планування сталого розвитку регіону є цілепокладання та визначення орієнтирів сталого розвитку. Стратегічні цілі створюють прообраз бажаного майбутнього стану регіону, знижують невизначеність зовнішнього середовища, консолідують суспільство.

Основними принципами, яких необхідно дотримуватись при виборі цілей сталого розвитку регіону, виступають: доцільність, тобто цілі повинні бути суспільно необхідними; реальність висунутих цілей; стала зорієнтованість; конкретність: при цьому цілі нижнього рівня визначаються системою мінімальних державних стандартів; вимірність цілей; визначеність у часі; ресурсна забезпеченість; досяжність; несуперечність іншим цілям; узгодженість з інтересами різних структур, соціальних верст і груп.

Результати аналізу передумов, а також обрані стратегічні цілі та орієнтири розвитку складають основу *третього етапу* стратегічного планування – вибір пріоритетних напрямів сталого розвитку регіону та шляхів їх реалізації (рис.2).

Головна вимога, що ставиться до вибору пріоритетів регіонального розвитку, полягає в тому, щоб забезпечити реалізацію намічених цілей у розглянутій перспективі. Дослідження наявного методичного інструментарію дозволяє стверджувати, що в якості методу визначення пріоритетів розвитку найбільш широке розповсюдження отримав метод SWOT-аналізу (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats – сили-слабкості-можливості-загрози). Його особливості полягають у

тому, що регіони розглядаються у взаємозв'язку з зовнішнім середовищем. Сильні сторони і можливості забезпечують позитивну базу для майбутнього розвитку. Слабкі сторони і загрози обмежують розвиток і поглиблюють проблеми і кризові явища. Застосування даного методу дозволяє обрати пріоритетні напрями розвитку регіону таким чином, щоб скористатися наявними можливостями і мінімізувати негативний вплив зовнішніх загроз.

Результатом проведення SWOT-аналізу є система можливих дій (стратегій розвитку), спрямованих на посилення вигравних позицій регіону у його розвитку. Вибір загальної стратегії сталого розвитку та відповідних функціональних стратегій неможливий без точного співвіднесення чинників зовнішнього середовища і перспективного потенціалу регіону з наявними ресурсами і діючою системою управління. При цьому проводиться класифікація та оцінка агрегованих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища як співставлення:

- «можливості – сильні сторони» як визначення орієнтирів стратегічного розвитку;
- «можливості – слабкі сторони» як визначення орієнтирів внутрішнього удосконалення;
- «загрози – сильні сторони» як виділення потенційних стратегічних переваг;
- «загрози – слабкі сторони» як виділення обмежень стратегічного розвитку.

При аналізі необхідно враховувати відносність у часі переваг та недоліків. Те, що сьогодні є слабкістю, при подальшому розвитку може стати незаперечною перевагою, і навпаки.

Визначення пріоритетів сталого розвитку регіону – ядро стратегічного планування. Особливо ретельно слід підходити до обґрунтування соціальних пріоритетів, що забезпечують підвищення якості життя населення. Перспективи розвитку економіки та дотримання екологічної безпеки розглядаються як засоби, що забезпечують вирішення пріоритетно важливих соціальних завдань.

В економічному блоці принциповим, на наш погляд, є визначення перспектив використання державної й територіальної власності. Підвищення ефективності управління цим сектором економіки регіону буде сприяти створенню конкурентоспроможної економіки, формуванню широкого спектру інвестиційно-орієнтованих власників і може виступати в якості одного з головних джерел ресурсного забезпечення реалізації стратегії.

Суттєвим моментом є також розробка блоку шляхів реалізації стратегічних напрямів сталого розвитку регіону, що мають першочерговий характер.

Обрані стратегічні цілі й пріоритети розвитку є основою для подальшої розробки програмно-планових документів на середньостроковий та короткостроковий періоди [19].

Розглянуті вище етапи складають фазу безпосередньо стратегічного планування, на підставі чого формується документ стратегічного характеру.

Заключні етапи стратегічного планування сталого розвитку регіону складають фазу реалізації стратегії. На даних етапах розглядаються ресурси, основні стадії, механізми реалізації наміченого, а також питання взаємовідносин регіонального і державного рівнів управління. Підкреслимо, що ступінь досягнення обраних цілей, орієнтирів і пріоритетів сталого розвитку регіону дозволяє оцінити система індикаторів. Вивчення розроблених стратегічних документів регіонального розвитку показує, що перелік індикаторів залежить від специфіки регіону і його стратегічного вибору. Принципово важливим тут є визначення не тільки кінцевих, а й проміжних значень обраних орієнтирів. Разом з тим, значні зміни як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі регіону, як наслідок впливу факторів різного характеру, можуть спричинити необхідність коригування стратегії, уточнення її пріоритетів і орієнтирів сталого розвитку. Також принципово важливим, на наш погляд, представляється узгодження цілей, планових дій, схем розподілу ресурсів між державним та регіональними рівнями управління. Унаслідок незв'язаності державні стратегічні і регіональні плани існують самі по собі, які реалізуються вкрай важко, а то й зовсім згортаються. Відсутність нормального функціонування механізму координації зусиль різних рівнів управління не сприяє успішному досягненню довгострокових цілей [16].

Виходячи з цього, проблема системної організації стратегічного регіонального планування повинна обов'язково бути присутньою в переліку першочергових проблем України. При цьому регіональний рівень має проявляти більш вищий ступінь ініціативи щодо стратегічного планування. Очікування керівних вказівок «зверху» вже давно не відповідає викликам часу. Відповідно потрібно більш рішуче змінювати зміст функціональних завдань центрального рівня в регіонах, виходячи з нового розподілу повноважень, і вдосконалювати трирівневу систему управління сталим розвитком. Ефективність функціонування такої складної системи залежить не тільки від якості управлінських рішень, що приймаються на кожному рівні управління, а й від їх узгодженості.

На нашу думку, головне завдання центрального рівня полягає в оптимізації сталого розвитку сукупності регіонів як єдиного цілого. Більшість завдань з розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, житлового та комунального господарства, соціально-побутового

обслуговування населення тощо повинно вирішуватися на регіональному і місцевому рівнях.

Сфера особливої відповідальності регіонального управління охоплює: раціоналізацію структури економіки; комплексне й ефективне використання природних ресурсів; формування інфраструктурних систем регіону; здійснення екологічних програм, забезпечення раціональних міжрайонних зв'язків. Управління сталим розвитком регіону на місцевому рівні вимагає, насамперед, взаємодії між суб'єктами господарювання, місцевою владою. Саме на цьому рівні визначається і якість життя населення.

Регіональний рівень управління правомірно розглядати як систему, що забезпечує вертикальну координацію функцій центрального та місцевого рівнів управління [13]. Регіональна управлінська ланка покликана вирішувати протиріччя між ними (і бажано в випереджувальному режимі) – невідповідності між загальнодержавними, регіональними та місцевими інтересами.

Ця обставина змушує по-іншому дивитися на спектр завдань регіонального стратегічного планування, який вимагає розширення одночасно за двома напрямками: розробки власних регіональних стратегічних планів і цільових програм; прямої участі регіонів у складанні як державних, так і регіональних планів сталого розвитку. На регіональному рівні необхідно прагнути забезпечувати потрібний ступінь координації загальнодержавних та місцевих стратегій, державних і регіональних цільових програм, що мають пряме відношення до даного регіону. В іншому випадку навіть якісно складені програми позитивного результату не дадуть.

Значимість стратегічного планування сталого розвитку регіону полягає в тому, що воно дозволяє ефективно вирішувати низку управлінських завдань, серед яких:

- комплексне вирішення проблем регіону;
- підтримка найважливіших пропорцій між окремими секторами та галузями сталого розвитку регіону;
- забезпечення оптимального співвідношення між кількістю і якістю робочих місць та пропозицією робочої сили;
- забезпечення економічної безпеки регіону шляхом визначення необхідного рівня виробництва стратегічних товарів і продукції, що забезпечує внутрішні потреби;
- розвиток регіональної інфраструктури (енергетичні, транспортні, інформаційні та інші системи) і створення оптимальних умов господарювання для всіх секторів економіки;
- ефективне функціонування регіональної фінансово-кредитної системи;

- підтримка важливих для регіону сфер, галузей та підприємств;
- активізація інвестиційної діяльності в регіоні, сприяння реалізації великих інвестиційних проектів;
- забезпечення мінімальних соціальних гарантій життєдіяльності населення, скорочення територіальних відмінностей у рівні життя;
- визначення і підтримка необхідних обсягів і структури соціальних благ, що надаються регіоном населенню, сприяння ефективній участі всіх секторів економіки в реалізації соціальної політики;
- забезпечення здатності природних систем до самовідновлення, цілісності екосистем, біорізноманіття, ступеню використання господарської ємності біосфери та ін.

Стратегічний план повинен мати конкретне адресне призначення. Перший з них – органи регіонального управління. Наявність стратегії допоможе уточнити політику сталого розвитку, здійснювати стратегічне і просторове планування, розвивати інфраструктуру, формувати стимули для бізнесу і мотивацію до праці.

Другий адресат – бізнес. Чітко визначені цілі та орієнтири розвитку дозволять підприємницьким структурам побачити перспективи сталого розвитку в цілому, його складових і відповідно до них будувати свої плани.

Зазначимо, що стратегічне планування сталого розвитку регіону в умовах ринку не обмежує економічної свободи суб'єктів господарювання, оскільки параметри планів не є директивними, а носять індикативний, рекомендаційний характер. Разом з тим плани сталого розвитку регіонів, підприємств, фірм повинні формуватися в контурі концепції розвитку України, що забезпечує єдність економічного простору.

Третій адресат – населення, яке отримує конкретне уявлення про те, що чекає його з точки зору умов життя, збереження довкілля через кілька років. Соціальна спрямованість документа допоможе формуванню конструктивної світоглядної позиції.

Одним з основних завдань управління розвитком регіону стає вибудовування системи цілей, яка повинна відповідати вимогам узгодженості, внутрішньої ієрархії, координації та ресурсної збалансованості. У свою чергу формування економічної політики регіону має спиратися на баланс інвестиційної, інноваційної, промислової, кластерної, інформаційно-комунікаційної, соціальної регіональних політик. При цьому неприпустимим є випереджальний розвиток одного із секторів: соціального, економічного або екологічного, – системи регіону на шкоду іншим. Не можна відмовлятися від комплексного розвитку всіх галузей, що володіють не таким значним потенціалом зростання, як визнані «точки зростання». Підвищення якості життя населення можливо тільки в тому випадку, коли регіональна політика виходить із принципів

сталого збалансованого розвитку регіону, що вимагає розвитку всіх життєзабезпечувальних галузей.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/5/2015>.

2. Будуймо стале майбутнє регіону та його жителів: Стратегія регіонального розвитку Вінницької області – План реалізації на 2011-2013 рр. [Електронний ресурс]. — 183 с. — Режим доступу: http://www.ssr.org.ua/content/ukr/tools/Vinnytsia_Strategic_Framework_and_Regional_Operational_Plan_UA_19.04.2011.pdf

3. Villes d'Europe, développement économique, environment. L'heure de l'industrie / Economique et humanisme. – Lyone, 1997. – № 342. – р. 5–75.

4. Головата Є.О., Войтко С.В., Методичний підхід до аналізу тенденцій зміни макроекономічних показників з використанням індикаторів сталого розвитку / Є.О. Головата, С.В. Войтк. – 7 с.

5. Гранберг А.Г. Экономико-математические исследования многорегиональных систем [Текст] / А.Г. Гранберг, В.И. Суслов, С.А. Суспицын // Регион: экономика и социология. – 2008. – № 2. – С. 120–150.

6. Данилов-Данильян В.И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ) [Текст] / В.И. Данилов-Данильян // Экономика и математические методы. – 2003. – № 2. – С. 123–135.

7. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011.

8. Збірник «Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах». В.С. Куйбіда, В.В. Толкованов. – Київ, ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010. – 258 с.

9. Згуровський М.З. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку. – Дзеркало тижня, № 19, 2006. – Режим доступу: <http://www.at.ua/3000/31000/53397>.

10. Іжа М.М. Система регіонального управління: світовий досвід і Україна: монографія / М.М. Іжа. - Одеса: "Друкарський дім", 2011. - 368 с.

11. Концепція Державної програми сталого розвитку Українських Карпат як складової частини програми Європейського Союзу «Карпатський простір» (Проект) [Електронний ресурс] / Сталий розвиток

Карпат // Закарпатська обласна рада. 2012 — Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua/stalyj-rozvytok-karpat/>

12. Мельник Ю.І. Проблеми реалізації стратегічних економічних проектів в Українському Причорномор'ї. — Стратегічні пріоритети. — № 4 (5), 2007. — С. 164 – 171.

13. Національна економіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [Біло цер-Н 35 ківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін.]; За ред. В. М. Тарасевича — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 280 с.

14. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року: Монографія. — Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2010. — 512 с.

15. Показатели устойчивого развития: теория, метод, практическое использование [Текст]: отчет, представленный на рассмотрение Балатонской группы: пер. с англ. / Х. Боссель. — Тюмень: Изд-во ИПОС СО РАН, 2001. — 123 с.

16. Політика регіонального розвитку: досвід ЄС // Проект ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні» [Електронний ресурс]. — 11 с. — Режим доступу: www.ssr.org.ua/.../best_practices_Zabukoves_ua

17. Поліщук В.Г. Теоретичні аспекти стимулювання сталого розвитку регіоні з позиції мотиваційного механізму / Поліщук В.Г. // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". — 2009. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=40>

18. Поліщук В.Г. Системний підхід у методиці оцінки сталого розвитку регіону з позицій його стимулювання [Електронний ресурс] // Луцький національний технічний університет, м. Луцьк — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_1/Polischuk_110.htm

19. Процес розробки стратегії регіонального розвитку: практичний посібник [Електронний ресурс]. — 2010. — 58 с. — Режим доступу: www.ssr.org.ua

20. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях // Матеріали Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 15-16 вересня 2011 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». — Сімферополь: Фенікс, 2011. — 336с.

21. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.

22. Харічков С.К., Воробйова О.А. Стратегічні пріоритети оновлення та розвитку приморських регіонів України. Проблеми соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я в умовах

фінансово-економічної кризи: Зб. матеріалів науково-практичної конференції (Одеса, 3 березня 2009 р.)/ Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі. – Регіональне представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі / За заг. ред. О.О. Воловича – О. : Фенікс, 2009. – 221 с.

Балабаєва Зінаїда Василівна,

*д.філос.н., професор,
завідувач кафедри регіональної політики
та публічного адміністрування
ОРИДУ НАДУ при Президентові України*

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Усвідомлення людством реальної небезпеки екологічної катастрофи, яка загрожує існуванню цивілізації, стало причиною початку розробки концепції сталого розвитку. Новою парадигмою розвитку суспільства розглядається парадигма сталого розвитку, яку доцільно розуміти не лише в контексті зміни відносин людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, а як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Б.М. Данилишин, один з авторів доповіді Римському клубу, визначає СР як систему стосунків суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, зростанням матеріальних і духовних потреб населення.

Основними принципами сталого розвитку є: повага і турбота до всіх живих співтовариств; поліпшення якості людського життя; збереження життєздатності і розмаїтості Землі; забезпечення сталого використання відновлюваних ресурсів; мінімізація виснаження невідновлюваних ресурсів; зміна індивідуальних позицій і діяльності.

Таким чином, концепція сталого розвитку відбиває розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних і соціальних проблем людства і того факту, що вони можуть бути вирішені лише комплексно, за умови тісної співпраці і координації зусиль усіх країн світу.

Сталий розвиток ставить питання про мету існування людини і суспільства, вимагає перегляду взаємовідносин між людиною і природою, а також соціальної справедливості і рівності.

12 січня Президент України П. Порошенко підписав Указ «Про Стратегію сталого розвитку “Україна-2020”» [3]. Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року визначає цілі, напрями, пріоритети розвитку країни, а також містить 25 ключових показників, за якими можна буде оцінити перебіг виконання реформ і програм. Метою реформ задекларовано досягнення європейських стандартів життя та гідного місця Україні в світі. У перспективному розвитку країни визначено основні вектори, зокрема забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями. У виконанні цих завдань значну роль має відіграти державна регіональна політика.

Державна регіональна політика є складним, функціонально навантаженим соціальним, у тому числі політико-правовим (внутрішньополітичним і зовнішньополітичним), явищем. Подібна багатоаспектність вимагає функціонування дієвого механізму системи регіонального управління.

Реформування системи регіонального управління є пріоритетом у регіональній політиці в умовах зростання глобальних кризових явищ. Вона має базуватися на стратегічному мисленні, наукових підходах до розв’язання економіко-соціальних проблем, створенні умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів і, водночас, їх сталого розвитку. Це потребує ефективного виконання покладених на регіони функцій: реальних якісних і системних зрушень у вирішенні їх проблем, розробки нової парадигми соціально-економічного зростання, формування сучасних науково-методологічних засад і методичного забезпечення державної регіональної політики [1].

Важливим напрямком вдосконалення регіональної політики в умовах зростання глобальних кризових явищ визначається модернізація інструментів регіональної політики та потенціалу регіонального розвитку у тому числі: модернізація стратегічних засад державної регіональної політики, виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року; завершення формування інституційно-правового середовища реалізації державної регіональної політики; розвиток мережі інституцій підтримки регіонального розвитку, зокрема агентств регіонального розвитку; використання інноваційного потенціалу Державного фонду регіонального розвитку; активізація процесів міжнародного співробітництва регіонів та ін. [2].

У розв'язанні планів вдосконалення регіональної політики в сучасних умовах значної уваги потребує проведення моніторингу державної регіональної політики, регіонального розвитку, виконання державних регіональних програм, що має здійснюватися на засадах відповідних індикаторів, системи оприлюднення результатів такого моніторингу.

Особливого значення набуває інформаційне забезпечення процесу вдосконалення регіональної політики, створення у кожному регіоні інформаційно-комунікаційної інфраструктури системи електронного врядування в сфері регіональної політики.

Вчені інституту стратегічних досліджень підкреслюють важливість вдосконалення практики прийняття управлінських рішень на регіональному рівні, у тому числі: зростання кількості прийняття управлінських рішень, їх дублювання (що призводить до певної «хаотичності» та їх неузгодженості); збереження та навіть поширення практики «ручного управління», заходи якого, як правило, дають швидкий ефект на короткостроковому часовому періоді, проте негативно позначаються на системі стратегічного управління регіональним розвитком (знецінюючи її в цілому) [2].

В Україні є велика практика транскордонного співробітництва, потенціал якої не використовується повною мірою. Системне входження регіонів України у процес транскордонного співробітництва як однієї із складових регіональної політики Європейського Союзу дасть можливість отримати додаткове фінансування зі структурних фондів ЄС, а також отримати практичну консультативну допомогу у вдосконаленні регіональної політики.

Прикордонні регіони – це території, на яких проживають спільноти людей, тісно зв'язаних різнобічними стосунками, але розділених кордонами.

Незалежно від політичних систем країн, до яких належать ці спільноти, вони стикаються з ідентичними соціально-економічними, соціально-культурними, політичними і законодавчими проблемами. Отже, основний принцип міжнародного транскордонного співробітництва полягає в тому, щоб створювати в прикордонних зонах такі зв'язки і такі договірні відносини, які б сприяли розв'язанню спільних проблем. В умовах зростання кризових загроз таке співробітництво набуває особливого значення.

Для збільшення ефективності від здійснення транскордонного співробітництва місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування слід надати більшу самостійність у вирішенні спільних з адміністративно-територіальними одиницями сусідніх держав проблем

трансграничного розвитку, зокрема у частині формування місцевих бюджетів та їх використання.

Останні роки стало зрозумілим, що централізований підхід до регіональної політики у сучасних умовах є непродуктивним і не дозволяє у повній мірі розкрити можливості всіх регіонів. Уряди країн ЄС та інших країн світу приділяють все більше уваги принципам партнерства та координації, стратегічного планування та цільового спрямування коштів, в тому числі на гібридні інструменти політики (гранти плюс кредити). Одночасно обсяги фінансування регіональної політики у цих країнах постійно зростають, а також посилюється контроль за їх використанням і глибина аналізу впливу конкретних заходів та інструментів із метою вдосконалення політики у майбутньому. Україна може багато почерпнути із цього пулу практик та підходів, звичайно ґрунтуючись на місцевому контексті та специфіці розвитку регіонів України.

Регіони та міста знаходяться під впливом макро-трендів, які впливають на суспільство, уряди та компанії, формують нові засади світогосподарської системи та соціуму. Серед трендів, вплив яких найбільш суттєвий, є:

- урбанізація – зростання ролі міст, при чому не лише найбільших метрополій, але й середніх за розміром міст;

- міграція – яка формує динамічні ринки праці та певним чином компенсує дисбаланс який виникає у різних регіонах світу внаслідок демографічних змін;

- інформатизація суспільства та проникнення нових телекомунікаційних технологій, формування економічної системи, що базується на знаннях;

- глобальні виклики щодо забезпеченості продовольством та природними ресурсами (особливо водою та родючими ґрунтами);

- зростання за принципами стійкого розвитку.

Програма реформ щодо децентралізації влади, яка здійснюється в Україні, дасть можливість наблизитися до виконання завдань, покладених перед суспільством, у відповідь існуючим ризикам та проблемам.

Список використаних джерел

1. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2015. - № 13. Ст.90. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

2. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт. - 2014.- 341 с.

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf

3. «Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

Чебан Олександр Іванович,

*к.держ.упр., доцент кафедри регіональної політики
та публічного адміністрування
ОРІДУ НАДУ при Президентові України*

ОЦІНЮВАННЯ ПОЛІТИК І ПРОГРАМ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ

Сталий розвиток досягається досить повільними темпами, оскільки конкурує з багатьма усталеними цінностями. Сталий розвиток змушує узгоджувати короткостроковий виборчий цикл та довгострокове планування, мету економічного зростання з екологічною та соціальною сталістю, переваги узгодженості політики шляхом посилення координації з рухом у бік децентралізації. Це складні виклики, які потребують непростих рішень [1].

Проте час показав, що до сталого (збалансованого) розвитку як до моделі устрою відносин між природою і суспільством можна застосувати відомий вислів про демократію як модель суспільного устрою: це дуже недосконала модель, але людство не придумало нічого кращого за неї. У більшості країн світу концепція сталого (збалансованого) розвитку давно перейшла із теоретичної сфери у сферу практичного впровадження і реалізації. Упровадження Порядку денного і глобальних Конвенцій сьогодні перебуває значною мірою не у сфері науки, а у сфері суспільства, соціуму, в організації і, головне, в отриманні результатів законодавчої діяльності [2].

Розглядаючи питання сталого розвитку та оцінювання політик і програм, які направлені на його забезпечення, зазначимо, що виникнення вимоги оцінювати факти і реалії походять з різних сфер суспільного життя. Оцінки широко використовуються для виявлення та усунення виявлених недоліків і проблем, оптимізації організацій та проектів. Впровадження оцінювання у сферу витрачання державних коштів гарантує, що результати і наслідки мають системний розгляд. Часто оцінки складають основу для прийняття рішень щодо продовження

програм або відмови їх продовження. Необхідність запровадження оцінювання продиктована, також, намаганням впровадження назрілих реформ і створити більш гнучку пристосовність державних інтервенцій до соціальних реалій [3].

Впровадження оцінювання діяльності органів публічної влади в країнах світу має чималу історію. Реакцією на вплив кризових соціально-економічних змін у 1960-ті роки було те, що більше держав мали привід переходити від консервативно-ліберальної політики післявоєнного періоду і направляти зусилля на соціально-політичні інтервенції та неокейнсіанську економічну політику. Так, наприклад, профіль прогресивної соціальної держави і державної інтервенції в США містився у таких соціально-політичних програмних діях, як «Програма суспільних дій», «Війна з бідністю» (1964 р.) та інших.

Нову концепцію у формуванні державної політики забезпечив прорив у інформації, плануванні та оцінюванні доброї політики і, в кінцевому підсумку, уявленні про (наукову) «раціональну» політичну модель. Раціональна політична модель будувалась на основі того, що політичні рішення повинні бути обговореними, аналітично прозорими та дискусійними. В цей період Дональд Кампбел сформулював уявлення про «експериментальне суспільство», в якому розгляд політично спірних питань відбувається через «соціальні експерименти», в яких ключову роль у методологічній направленості і оцінюванні повинні відігравати соціальні науки [4].

Як зазначив Х. Вольман, оцінювальне дослідження, як відповідна область прикладного соціального дослідження і дослідження політики, використовується як визначення валідних висловлювань щодо причин, і відповідно вся методологія соціальних наук може бути при цьому застосована [5]. Згодом оцінювання як систематичний процес аналізу отримує стратегічну і центральну значимість, будь то застосування на фазі формулювання політики і планування, завданням якої була, з початку, оцінка наслідків (*ex ante*) для різноманітних процесів і рішень, будь то аналіз про рішення і наслідки в ході реалізації певної програми.

Оцінювання спрямоване на одержання нових знань щодо державної діяльності, у тому числі щодо результатів даної діяльності. Цей процес має на меті дати можливість громадянам оцінити значимість державної діяльності та сприяти посадовим особам, що приймають рішення, підвищити релевантність, результативність, ефективність, цілісність і вплив. Оцінювання сприяє також раціоналізації процесу прийняття державних рішень, модернізації державного управління та державної служби, більшої ефективності державних витрат. Воно також робить внесок у розвиток відповідальності та практик внутрішньої і зовнішньої звітності, так само як і придбання організаційних навичок. Оцінювання

бере участь у паралельному розвитку належного управління та дебатів про демократію на всіх рівнях управління.

Зацікавлені сторони мають різноманітні власні точки зору і різні питання для оцінювання, які необхідно враховувати. Отже, головним завданням оцінювання є включення стількох зацікавлених сторін, скільки можливо, і процес оцінювання повинен починатися з їх ідентифікації. Дані перспективи, таким чином, можуть усунути білі плями однобічного спостереження або оцінки. Мета і завдання оцінювання державних програм та політик не зводяться до безпосередніх головних акторів, але зачіпають сукупність всіх громадян. Оцінювання повинно бути ініційовано, організовано та реалізовано в ім'я спільних інтересів. Головна ідея міститься у тому, щоб узгодити прийнятні критерії досягнення цілей і відповідних об'єктів для оцінювання. Саме тому воно повинно проводитися в чітких інституційних рамках і ґрунтуватися на певних принципах.

Критерії ефективності державного управління формуються на базі системи суб'єктивних цінностей, виражених в ідеології суспільно-державного ладу, в стратегічних цілях правлячого суб'єкта – політичному курсі, в концепціях, політичних настановах і нормах системи управління, за якими стоять загальні національно-державні інтереси. Це пояснює відносність оцінкових критеріїв ефективності, залежність їх насамперед від типу політичної системи, а також конкретно-історичних умов, в яких вона функціонує.

Цінності, цілі, концепції, принципи державного управління, нормативна база системи управління, суспільні потреби та інтереси – всі ці елементи критеріїв ефективності державного управління являють собою змінні, обумовлені суспільним, державним устроєм, політичним режимом і конкретним контекстом (історичним та природним), в якому функціонує дане політичне співтовариство. Їх сукупність складає механізм реагування поведінки держави, як спільноти людей, на зміни зовнішнього середовища і внутрішнього його стану, систему контролю над зовнішніми і внутрішніми процесами змін. Здатність державного суб'єкта поєднувати цілеспрямований вплив на соціум з реалізацією його властивості до самоорганізації – один з універсальних показників ефективності управління.

Як пише Х. Вольманн, перший президент Німецького товариства оцінювання, «в цьому випадку ми відштовхуємося від широкого розуміння оцінювання (evaluation) як аналітичної процедури і інструменту, покликаного здобувати всю інформацію для оцінки продуктивності, процесу і результату політичної програми (policy program)» [6].

Французький автор Б. Перре описує інструмент і сфери його застосування таким чином: «оцінювання застосовується по відношенню до об'єктів різної природи (політики, програми, проекти), на різних географічних рівнях (локальному, регіональному, національному) і в різних областях публічної діяльності (охорона здоров'я, освіта, екологія, безпека, економічне втручання, і т.д.). Оцінювання може давати як експліцитний, так і імпліцитний кінцевий продукт: зміну рішення, аналітичну доповідь, форму менеджменту, посередництва, навчання» [7].

Відповідність результатів рішень цінностям і цілям системи, суспільним потребам, інтересам і потенційним можливостям їх задоволення не настає спонтанно. Воно досягається підвищенням рівня функціонування всієї системи управління, адекватністю принципів, форм, методів і стилю прийняття та реалізації рішень, об'єктивних факторів та нормативно-ціннісної бази управління.

Список використаних джерел

1. Національні стратегії сталого розвитку. Впровадження стратегічних і скоординованих дій: виклики, підходи та інновації / Міжнародний інститут сталого розвитку; Stratos Inc.; Дослідницький центр з питань екологічної політики при Вільному університеті Берліна; Німецьке товариство технічного співробітництва (Переклад українською). – Unigraphics, Winnipeg, Manitoba, 2004.

2. Гречко Т. К., Лісовський С. А., Романюк С. А., Руденко Л. Г. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : [навч. посіб.] / Т. К. Гречко, С. А. Лісовський, С. А. Романюк, Л. Г. Руденко. – Херсон : Грін Д.С., 2015. – 264 с.

3. Feldman M and Khademan A, 'To Manage is to Govern', Public Administration Review, Vol 62, No 5, pp 541-554, 2002.

4. Campbell, D. T. (1969). Reforms as experiments. American Psychologist, 24, 409-429. // <http://www.cem.org/attachments/publications/CEMWeb027%20Reforms%20As%20Experiments.pdf>

5. Wollmann, Hellmut (ed.) (2001), 'Evaluating Public Sector Reforms', special issue of Revista Internacional de Estudios Politicos, 127-143.

6. Wollmann, H. (2003b), Evaluation in Public-Sector Reform. Towards a 'third wave' of evaluation, In H. Wollmann ed., Evaluation in Public-Sector Reform, Cheltenham: Edward Elgar, pp. 1-11

7. Perret B. (2001), L'évaluation des politiques publiques, La Découverte, Paris, coll. «Repères».

Давтян Степан Гургенович,

*к. держ. упр, доцент,
доцент кафедри державного управління
і місцевого самоврядування
ОРІДУ НАДУ при Президентові України*

Семенюк Ганна Анатоліївна,

*слухачка першого курсу денної форми навчання
факультету державного управління,
спеціальності «міське самоврядування»*

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗМІН У СИСТЕМІ ЙОГО МЕХАНІЗМІВ

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, визначення стратегічного курсу на вступ до ЄС актуалізує необхідність нового розуміння і трактування ролі та значення публічної влади як способу функціонування демократичного ладу. Сьогодні, як ніколи, нагальним є питання звернення до теорії та історії публічного управління з метою уникнення повторення помилок минулого. В умовах сучасного державотворення України процес пострадянської трансформаційної еволюції представницьких органів місцевого самоврядування потребує об'єктивного аналізу й осмислення соціальних, економічних, культурних, історичних та інших джерел побудови ефективної системи місцевого самоврядування й робить актуальним дослідження основ його організації, особливо в єдності з процесами розбудови системи державного управління. Укази Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [1], від 3 березня 2015 року №119/2015 «Про Конституційну Комісію» [2] безумовно є нормативно – правовими актами, що сприяють здійсненню на нинішньому етапі розвитку України динамічного і складного демократичного переходу до нової якості політично організованого, відповідального громадянського суспільства, в якому поступово підвищується рівень політичної участі громадян, ступінь забезпечення їх прав і свобод.

Успішність започаткованих процесів суспільного реформування, які відбуваються у складних умовах економічної, соціальної кризи і військових дій на сході України, залежить від ефективності, скерованості суспільних трансформацій. Звідси формуються імперативи розбудови нової системи державного управління на європейських принципах належного врядування,

а саме – відкритості, участі, відповідальності, ефективності та узгодженості. Кожен із цих принципів має важливе значення для утвердження демократичного врядування через проведення державно-управлінських реформ, включаючи модернізацію системи державного управління.

Ратифікація Україною у 1997 році Європейської хартії місцевого самоврядування [6] (далі – ЄХМС) сприяла процесам відродження системи представницької влади. Імплементация положень ЄХМС зумовлює формування якісно нового місцевого самоврядування як системного суспільного явища. Держава докладає значних зусиль у сприянні його становленню, функціонуванню та розвитку. Утім, на думку науковців, політиків, експертів, вітчизняне місцеве самоврядування не виконує насамперед своєї суспільної місії – децентралізації державного управління, організації життєдіяльності на місцевому рівні, формування демократичних основ суспільного розвитку, що ставить під сумнів правильність обраних основ його організації. З огляду на це виникає потреба в перегляді наявних та обґрунтуванні нових теоретико-методологічних засад організації місцевого самоврядування, які б у змістовому сенсі впливали з об'єктивних потреб суспільного розвитку, а у функціональному – поєднували взаємодію держави і громадянського суспільства зі створення, об'єднання, підтримки та контролю процесів, необхідних для підготовки сприятливих умов діяльності органів місцевого самоврядування, удосконалення організаційної структури й унормування взаємодії елементів системи місцевого самоврядування в цілому.

Місцеве самоврядування (далі – МС) є визнаною найбільш демократичною й раціональною моделлю місцевої влади, а його існування – один з найважливіших фундаментальних принципів функціонування правової демократичної держави. Для України реформа МС та територіальної організації влади – це необхідна умова становлення громадянського суспільства, досягнення сучасних стандартів економічно й соціально розвинутих країн світу, удосконалення практики державного управління. Вирішення більшості соціально-економічних проблем, пов'язаних з підвищенням життєвого рівня населення, реалізацією прав і свобод громадян, наповненням їх реальним змістом, можливе лише в умовах ефективно діючої структури місцевого врядування, яка нині в країні відсутня. Реформа системи МС має забезпечити безумовну орієнтацію діяльності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) та їх посадових осіб, перш за все, на надання якісних послуг громадянам. Якість цих послуг є одним з головних критеріїв оцінки діяльності муніципального управління. Адже вона визначає цінність МС для громадян через спроможність задоволення їх найважливіших життєвих потреб.

Метою реформування МС в Україні є поліпшення якості життя людини шляхом створення належних умов для розвитку територіальних

громад як самостійних та самодостатніх соціальних спільнот, спроможних під свою відповідальність надавати якісні послуги публічного характеру безпосередньо громадянам на відповідній території, а також забезпечити ефективний захист членами громади власних прав та інтересів через активну участь у вирішенні питань місцевого значення. На основі Конституції, законів України та положень ЄХМС сформульовані наступні принципи реформування МС в Україні: законності та верховенства права; державної підтримки місцевого самоврядування; партнерства між державою та місцевим самоврядуванням; повсюдності МС; децентралізації влади; правової, організаційної та фінансової самостійності місцевого самоврядування; підзвітності й підконтрольності органів та посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; субсидіарності. Значна частина цих принципів, насамперед, фундаментальні принципи, закладені у ЄХМС, а саме: принципи правової, матеріально-фінансової, організаційної самостійності ОМС та повноти і виключності повноважень, якими наділяються ці органи у вирішенні питань місцевого значення, залишаються не реалізованими. Виклики, які постали сьогодні перед місцевим самоврядуванням та потребують негайного вирішення:

- відсутність чіткого розподілу повноважень між органами виконавчої влади та ОМС, а також між рівнями, органами та посадовими особами МС;

- відчуженість ОМС від населення та їх корпоратизація, закритість і непрозорість діяльності, неефективне використання комунальної власності, земельних ресурсів, корупція, патерналізм у відносинах з населенням;

- нерозвиненість незалежного суспільного сектору соціальних ініціатив і соціальної економіки з виробництва соціальних, культурних, побутових, інформаційних та інших послуг для населення, невикористання ресурсного потенціалу цього сектору у місцевому розвитку;

- неефективна державна регіональна політика, яка не стимулює громади до саморозвитку та прояву місцевої ініціативи.

Тому на сучасному етапі державно-управлінських реформ у контексті європейських прагнень України, наближення можливостей та якості діяльності місцевих органів до європейських стандартів зростає актуальність створення та впровадження ефективної системи відповідних механізмів реформування МС – інституційних, економічних, політико-правових та організаційно-кадрових. Про доцільність кількісно-якісних і сутнісних інституційних змін у системі МС України свідчать наступні найбільш гострі проблеми його реформування: на сьогодні в державно-управлінській сфері України не сформовано цілісної системи кадрових інституцій, а також спільної правової основи служби у двох формах

публічної влади – державній владі й місцевому самоврядуванню. Це зумовлює відсутність інтенсивного обміну кадрами між ними, чітких цілей та стратегії розвитку кадрового потенціалу в цих органах; неврегульованість завдань та повноважень основного кола їх суб'єктів. У діяльності регіональної та місцевої влад бракує професійності, публічності, прозорості для суспільства, інституціональна структура їх апарату не відповідає потребам громадян, бізнесу, внутрішнім та зовнішнім пріоритетам держави.

Значна частина наявного кадрового корпусу не готова до роботи в умовах сьогодення і на перспективу, насамперед з огляду на нездатність аналізувати, розробляти, відстоювати, реалізовувати, вчасно коригувати управлінські рішення, повною мірою відповідати за доручену справу. Це об'єктивно потребує зміни існуючої управлінської парадигми у сфері державної кадрової політики, приведення її у відповідність із вимогами трансформаційних процесів у державі, вироблення моделі сталої, дієвої кадрової системи, упровадження нових кадрових технологій. Нерозвиненість, невпорядкованість, слабка функціональна визначеність кадрових інститутів органів місцевого самоврядування, недостатня кваліфікація персоналу його кадрових служб веде до неефективності, неузгодженості підходів у кадровому менеджменті на всіх рівнях. Такий стан заважає активній самореалізації і професіоналізації посадових осіб, оскільки саме кадрові служби цих органів повинні здійснювати відбір, організаційно - методичний супровід просування по службі посадових осіб відповідно до їх професійної компетентності, ділових та моральних якостей, забезпечувати постійний професійний розвиток, навчання та мотивування працівників. Наявні недоліки у прогнозуванні потреби в управлінських кадрах відповідних професій та кваліфікації, відсутність ефективного механізму державного замовлення на підготовку необхідних кадрів та надання їм гарантованого місця роботи після закінчення навчання, вкрай недостатні інвестиції й державні асигнування на ці цілі, низька ефективність їх використання в окремих закладах загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування призводить до поглиблення диспропорцій у професійно-кваліфікаційній структурі посадовців цих сфер, невідповідність цієї структури потребам суспільства, загострення проблем формування дієздатного кадрового потенціалу місцевої влади.

Недосконалість існуючої нормативно-правової бази, відсутність системності в законодавчому забезпеченні запланованих реформ не надає процесам, які відбуваються у сфері МС, юридичної обґрунтованості та урегульованості, заважає проведенню адміністративної, адміністративно-територіальної реформ, від яких залежить трансформація системи МС

країни згідно з європейськими стандартами. Відсутність законодавчо визнаного відповідального координатора діяльності ОМС та заходів із його реформування, який відповідав би за відстоювання і захист інтересів місцевих громад у соціально-економічному розвитку територій, формування та реалізацію державної кадрової політики, нарощування й розвиток кадрового потенціалу в цій сфері, а також забезпечував би стратегічне, тактичне й оперативне управління, оцінювання результатів, моніторинг і контроль за цим видом діяльності.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
2. Указ Президента України від 3 березня 2015 року № 119/2015 «Про Конституційну Комісію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/119/2015>
3. Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII «Про співробітництво територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
4. Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
5. Постанова Верховної ради України від 31 серпня 2015 року № 656-VIII «Про Попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/656-19>
6. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036

Anna Havrysh-Musafir

PG of ORIPA NAPA

Office under President of Ukraine

STRATEGIC PLANNING OF TOURISM AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TOURISTIC REGION

The experience of the developed countries shows that every sector of the economy could exist and be prosperous only within the unity of public

administration and businesses. That means there should be different experts and professionals in every field so during the process of development all problems would be solved without any problems.

Sustainable development is the one of the main feature of the world tourism today. This idea is reflected in the documents of the UN World Tourism Organization. Understanding of the sustainable development of tourism increasingly becomes as a complex understanding of complex unity of environmental, social, political and economic problems [1; 10]. The concept of sustainable tourism has been successfully implemented in many countries.

Tourism of Ukraine also shows positive changes and stable dynamics of individual indicators in recent years. However, having different recreational recourses, which is the main indicator of the sustainable development, and using it in a proportional way is observed very poor in our country. The level of touristic potential reclaiming, operation and using is rather low compared to other tourist countries, particularly in Europe. Besides that there is very difficult situation in many Ukrainian regions. It is connected with the spoiling of the environment that is the base of the tourism development. And it happens often even before organizing the real tourism sector.

And as we know first of all the tourism development depends on the quality of the environment and natural diversity. Sustainable development of the region is conditioned by defining of the social development goals and identifying conditions for their achievement. In that case economic objectives are means of sustainable development in general and also they derived from the social goals. First of all sustainable development of the tourism sector of the national economy is possible if natural resources are used and utilized in a balance during providing tourism.

Let see at the analysis of natural resources as one of the main factors of the implementation of the Strategy for sustainable tourism development in Ukraine today. As we know nature management is a process of rational use of recreational and tourism resources for tourism needs of society. This process has the following functions:

- Social, that means to meet the needs of recreation and tourism;
- economic - reproduction labor, broadening its scope, rapid development of tourism infrastructure in areas of intense tourist nature;
- conservation - preventing degradation of natural-territorial complexes as a result of tourism.

Now social and environmental functions become increasingly important. It includes implementation of socio-eco-oriented concept of nature management. The main purpose of implementing this concept is greening and the humanization of tourism resources market and therefore parity social, environmental and economic interests of society [5].

Strategic planning - is one of the main functions of strategic management and it is the process of decision-making on strategic foresight (formation strategies), resource allocation, organizational adaptation of the external environment, internal organization. In fact, the process of creation and practical implementation of the general program of action. In fact the most important targets are:

- The definition of objectives and activities;
- Coordination of the various activities;
- Assessment of strengths and weaknesses, opportunities and threats of the market;
- Defining alternative implementation of activities;
- Creating conditions for effective distribution of products;
- Evaluation of marketing activity [3].

Tourism is not exclusive. The pioneers of technology development planning of tourism in the early sixties of the twentieth century were France and the UK.

In this field World Tourism Organization experts formulated three basic principles of sustainable development:

- sustainability ensures compatibility with tourism development maintaining basic ecological processes, biological diversity and biological resources;
- socio-cultural stability ensures the development that is compatible with the culture, identity and life values of the local population;
- economic stability provides the economic efficiency of tourism and a position of the chosen method of resource management which gives an opportunity to use the recourses by future generations.

Strategic planning in tourism is in a range of macronational and regional to micro local levels. Each level is focused on varying degrees of detail and elaboration of planning decisions, and took into account certain specifics of each level. Strategic planning of tourism is considered as a system of training, development and organization of complex strategic decisions to ensure the balance of interests in dealing with the development of tourism and increase tourist potential and development of competitive advantages of the region, cities, tourist facility [4].

Strategic planning is a creative process of identifying problems and coordination of realistic goals and specific objectives. And the implementation of those objectives and goals will solve those problems.

According to Clause 3, Article 5 Ch.1, paragraph 7, st.75, hl.12 of the Budget Code of Ukraine and Clause 1, 2, Article 15 section 1 of the Law of Ukraine "On Local Government" the development of the territory in Ukraine is provided by defining and achieving strategic objectives on selected areas.

The strategy should emphasize the competitive advantages of the city, region or territory on the basis of existing natural, material, financial, economic, labor, social, intellectual resources with proper organization and joint forces. It could be used to address pressing issues of local economic development. Therefore, the strategy should be focused on the directions that could give the best chance of the economic development of the region in the future.

Strategy is a tool for change management and consensus across the community. It creates a common vision and mission of the economic future of the community. It is a powerful instrument combining business leaders, local officials, ordinary citizens - residents to create public-private partnerships, which has a positive impact on the local business climate and competitive position of the community, as well as other issues related to quality of life of all citizens.

Questions spatial development and infrastructure development of local enterprises, investment and decent quality of life are interrelated, so successful work on them is possible only within the perception of them as an integrated system. Improvements in one area will improve in others and as a result, the development of one area will provide an impetus for the development of the other. But the strategy must necessarily be linked to other strategic documents, local, district, regional programs, which should be adopted, and it needs to be monitored and implemented by the relevant authorities.

In general, strategic planning is not a one-time event, with a specific beginning and finish, in contrast, it is an important tool of management. The creation of a proper system of monitoring and adjustment, and managing the implementation of the strategic plan achieved a high level of responsibility for the implementation of the strategy and its adaptation to changing external and internal factors.

The problems that should be solved for successful strategic planning of tourism development are:

1. The problem of scientific and methodological support. Primarily it is connected with the lack of guidelines to develop and implement concepts for tourism development in the regions.

2. Problems of organizational, informational, technical and financial information support in the strategic planning of regional tourism development.

3. Lack of professional management personnel of regional tourism, that accounts for a large part of the problem of unavailability of managers to face new and very difficult tasks associated with the forecast-relevant analytical work in strategic planning of tourism development in the regions.

4. The problem of creation of integrated scientific basis for strategic planning of tourism as a system of theoretical, methodological and methodical positions which expose the essence, principles, goals, objectives and

organization of strategic planning of regional tourism, formation strategies and implementation mechanisms.

5. The problem of research, analysis and estimation of regional tourist capacity and its efficiency.

6. The problem of compliance of system of the management of a strategic tourism development and a circle of solved problems.

7. Problems in business planning.

Tourism recognition at the state level as one of the priorities of the economy requires the use of effective management approaches aimed at the implementation of innovative development areas, the introduction of industrial, informational processes to ensure the unity of the socially-oriented goals of policy regions and means of its achieving. Creating of a systematic and comprehensive preconditions for restoring physical and spiritual powers of a human being must become a Guide for sustainable development and an essential component in addressing quality of life of the population.

Despite the fact that the main objectives of the National Strategy of Regional Development for the period until 2020 is the increasing competitiveness of regions, overcoming extreme socio-economic disparities, achieving reform of public management of regional development, yet the effects of political and economic crisis in Ukraine, which began in 2013, led terminate Concept target program of tourism development by 2022. [2]

Therefore, the only public document that guides the development of the tourism industry remains a strategy of tourism and resorts development, adopted back in 2008. Due to the lack of targeted planning of tourism in Ukraine and in the majority of regions, fragmentation, vagueness, temporal uncertainty proposed activities of the Strategy Development Tourism and Resorts, the turbulence of the environment is reasonable to use marketing techniques aimed at achieving objectives through effective use of modern methods and techniques, technology management for planned results.

Resources:

1. Бабарицька В. К. Туристична діяльність кінця ХХ – початку ХХІ ст. і концепція сталого розвитку // Україна: геог-

2. Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року //21.11.2013 - с. 103 [Електронний ресурс]. - Режим доступу :http://www.kmu.gov.ua/control / publish/article?art_id=246872049

3. Маркетингове стратегічне планування [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://pidruchniki.com/12090810/marketing/marketingove_strategichn_planuvannya_

рафічні проблеми сталого розвитку: Зб. наук. праць. – К.: Обрії, 2004. – Т. 3. – С. 103-104.

4. Стратегічне планування в індустрії туризму. Бенаїного І.В., Тихонова М.І. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://infotour.in.ua/vaneeva2.htm>

5. Черчик Л. М. Інституційні зміни в умовах становлення ринку рекреаційних ресурсів // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 59-65.

Карнаков М.Є.,

*слухач першого курсу денної форми навчання
факультету державного управління,
спеціальності «міське самоврядування»*

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ДО 2020 р.

Здійснення перебудови нашого суспільства, кардинальна економічна реформа, перехід до ринкової економіки викликали необхідність переосмислення і чіткого визначення професійної освіти, конкретизації її мети і завдань з урахуванням сучасних особливостей і перспектив соціально-економічного розвитку України.

Сучасна професійна освіта в більшості має ознаки переважно екстенсивного розвитку економіки і техніки, в період невідповідності зростаючих вимог рівню професійної компетентності робітників і якості загальноосвітньої та професійної підготовки, відставання змісту освіти від розвитку науково-технічного прогресу.

Розвиток професійної освіти за останні 20 років гальмувався внаслідок відсутності справжньої державної турботи про народну освіту, духовну культуру молодого поповнення трудівників. Відставання згаданої системи від науково-технічного прогресу, невідповідність змісту професійної освіти вимогам сучасного виробництва та інтересам особистості – це знижувало ефективність навчально-виховного процесу в ПТНЗ, якість підготовки робітничих кадрів.

Поряд з низьким рівнем організації праці та недосконалістю економічного механізму, недооцінкою значення впровадження нової техніки і прогресивних технологій мав місце недостатній рівень підготовки інженерно-педагогічних кадрів. Таким чином, виникла об'єктивна потреба подолання відриву навчальних закладів професійної освіти від сучасних економічних умов, вимог науково-технічного прогресу.

На сьогодні теорія сталого розвитку є безальтернативною методологічною основою розробки проблем розвитку суспільства як на загальноцивілізаційному, так і на національному і місцевому рівнях. По відношенню до всіх інших теорій суспільного розвитку (постіндустріального суспільства, інформаційного суспільства, суспільства освіти тощо) вона відіграє генералізуючу роль, оскільки включає в себе їх основні положення і надає їм системності у контексті визначення цілей, цінностей, пріоритетів та стратегії розвитку сучасної цивілізації. Сьогодні ми маємо ґрунтовні напрацювання, які містять не лише теоретичне обґрунтування проблеми, а й конкретні практично спрямовані програми та проекти, серед яких особливе місце відводиться системі освіти.

В 1992 році в Ріо-де-Жанейро під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні було зазначено, що люди є головною турботою суспільства сталого розвитку, вони мають право на здоров'я, продуктивне життя і гармонію з природою. Перехід до сталого розвитку суспільства в документах ООН на сьогодні визначено як основну мету міжнародного співробітництва національних урядів. При цьому освіта, в тому числі й професійна, розглядається як найважливіший компонент основної економічної та соціальної інфраструктури, необхідної для забезпечення сталого розвитку. Саме освіта на професійному рівні спрямована формувати цінності, ставлення людини до себе та довкілля, стиль життя, активну життєву позицію – усе, що необхідне для забезпечення сталого майбутнього.

На Всесвітньому саміті в Йоганнесбурзі у вересні 2002 року були прийняті рекомендації Генеральної Асамблеї ООН щодо розгляду питання про проголошення Десятиліття освіти для сталого розвитку (параграф 117-й Плану реалізації), а в грудні 2002 року Генеральною Асамблеєю прийнята Резолюція «про Декаду ООН по освіті для сталого розвитку, починаючи з 1 січня 2005 року» (2005- 2014). Зобов'язання Української держави щодо переходу до сталого розвитку на національному рівні, підтверджені, зокрема, на саміті в Йоханнесбурзі 2002 року, передбачають розробку як концептуально–доктринальних засад державної політики сталого розвитку у різних сферах, так і практичні програми та проекти з її реалізації. Постановою Кабінету Міністрів України за №634 затверджено Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті із сталого розвитку, на 2003 - 2015 роки, складовими якої є системна перебудова вітчизняної освіти на засадах сталого розвитку. Цей процес є важливим напрямом інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору. 19 березня 2005 року у Вільнюсі відбулася урочиста церемонія відкриття Десятиліття освіти для сталого розвитку в Європі. Визначено, що покращення якості професійної освіти та переорієнтація її завдань на суспільство сталого розвитку є одним із пріоритетів ЮНЕСКО та всієї світової спільноти.

Всі вказані міжнародні та вітчизняні нормативні документи орієнтують на вирішення нагальних освітянських питань, необхідних для становлення суспільства сталого розвитку. Очікується, що саме через освіту вдасться забезпечити можливість участі кожної людини у вирішенні й попередженні соціальних, економічних, екологічних проблем, з якими пов'язане виживання людства та становлення постіндустріального суспільства.

Сьогодні в нас, як ніколи, є шанс створити по-справжньому сучасну політику розвитку сфери професійної освіти і перетворити її на стратегічну рушійну силу формування Нової України.

У XXI сторіччі тільки вдало сформована за вимогами економічних потреб держави, облаштована та конкурентоспроможна на ринку надання освітніх послуг сфера професійної освіти дозволить Україні донести у світовий освітній простір звістку про себе та здійснити справжній внесок у розвиток людства та сформувати власну теоретичну базу, для сприяння розвитку власної промисловості.

Є впевненість, що без зміни «людських якостей» та підвищення гуманітарного потенціалу країни неможливе розв'язання найскладніших завдань, що стоять сьогодні перед українським суспільством:

- боротьби з корупцією і тінізацією економіки;
- інституційного розвитку, вдосконалення та модернізації управління («адміністративне реформування» тощо);
- економічного розвитку, підвищення стандартів життя (наприклад, досягнення так званих копенгагенських критеріїв) та завоювання конкурентоспроможних позицій у глобальному світі, який буде «економіку знань»;
- побудови стратегічної єдності, консолідації українського суспільства на основі громадянських демократичних цінностей, подолання наслідків електорального розколу України тощо.

Сьогодні для формування стратегічно вивіреної політики розвитку сфери професійної освіти потрібна сучасна інституційна організація.

Нові принципи публічного управління, освоєння яких задекларовано новим урядом, які є загальноприйняті в країнах Європи, потребують суттєвого інституційного вдосконалення взаємодії державних органів управління з професійним та академічним середовищем, громадою.

Відкрите партнерство та професійне співробітництво державних органів, експертної спільноти, аналітичних центрів та громади є принциповою умовою успішного розв'язання завдання формування і реалізації нової політики.

Меморандум уміщує в себе пропозицію становлення публічного політичного простору, важливими елементами якого стануть: Консорціум громадських організацій та Національна комісія розвитку освіти, які візьмуть на себе відповідальність за формування стратегічних пріоритетів

розвитку освіти шляхом постійної змістовної комунікації, до якої будуть включені державні та неурядові інституції, професійні експерти, ЗМІ, широке коло учасників розвитку сфери освіти.

Які ж основні завдання професійної освіти в сучасних умовах?

1. Створення умов, для набуття кожною людиною професії та включення її в суспільно-корисну, продуктивну працю, відповідно до її інтересів та здібностей;

2. Задоволення поточних та перспективних потреб економіки країни в кваліфікованих, конкурентоздатних робітниках, що мають широкий кругозір, економічну освіченість, професійну мобільність, загальну культуру;

3. Забезпечення перепідготовки робітничих кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, відповідно до сучасних вимог науково-технічного розвитку та потреб виробництва, які швидко змінюються.

Звертаємося до основних пріоритетних принципів професійної освіти:

- гуманізація;
- демократизація;
- науковість її змісту;
- обов'язкове поєднання з практичною працею;
- економічна доцільність;
- налаштованість до постійних змін до потреб роботодавців.

На сьогодні в Україні є два основні варіанти здобуття професійно-технічної освіти:

- класичний, професійно-технічна освіта через систему відповідних навчальних закладів, розгалужених за напрямками підготовки (будівництво, металообробка, деревообробка, машинобудування, транспорт, торгівельна сфера, сфера побутових послуг, готельно-ресторанний напрямок тощо), що відносяться до управління освіти та науки обласного рівня, чи підпорядковані промисловим підприємствам як базові НВК;

- комбінований, отримання професійно-технічної освіти через систему регіональних центрів ПТО Державної служби зайнятості.

Провідні принципи, на яких побудована концепція, знайшли своє відображення в ряді важливих положень:

1. Наступність і взаємозв'язок загальної, професійної і вищої освіти як ланок системи безперервної освіти.

2. Неперервність розвитку професійно-освітнього комплексу відповідно до потреб особи та сучасних вимог до неї; випереджувальний характер професійної підготовки в порівнянні з науково-технічним рівнем виробництва.

3. Різноманітність організаційних структур, типів навчальних закладів, у т.ч.: професійно-технічні, професійно-художні, професійно-

торговельні, вищі професійні училища, центри підготовки та перепідготовки робітників.

4. Диференціація освітнього процесу, що передбачає багатоваріантність і гнучкість в конструюванні змісту, форм, методів і засобів навчання та виховання з врахуванням національних особливостей і традицій, специфіки підприємств, для яких здійснюються підготовка робітничих кадрів.

5. Децентралізація функцій управління системою навчальних закладів при одночасному здійсненні єдиної державної політики в галузі професійної освіти.

Виходячи з основної мети професійної освіти, принципів і визначених положень, спрямованих на реалізацію концепції, органи освіти, інженерно-педагогічні колективи і базові підприємства можуть визначати зміст, організаційні структури, форми, методи, засоби навчання і виховання.

Нові підходи до організації діяльності інженерно-педагогічного колективу, в т.ч. й майстра виробничого навчання вимагають постійного оновлення змісту освіти, гнучкості у доборі форм і методів навчання врахування потреб особистості й суспільства.

Список використаних джерел

1. Баштаненко О.В. «Комплексна програма «Освіта для сталого розвитку»; [Електронний ресурс], режим доступу: uondmr.at.ua

2. Овчарук О. В. « Освіта в контексті стратегічних завдань розвитку України»; [Електронний ресурс], режим доступу: osvita.ua

3. Президент України, Указ «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»; [Електронний ресурс], режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

Чорнолуцький Василь Павлович

*старший викладач кафедри регіональної політики
і публічного адміністрування
ОРІДУ НАДУ при Президентові України*

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ

Україна стала на шлях реалізації проекту нової комплексної Стратегії сталого розвитку. Основа «дорожньої карти» в даній діяльності –

це формування стратегічного бачення розвитку та планування відповідних заходів на місцевому та регіональному рівні.

Наша держава заявила свою підтримку напрямку сталого розвитку під час Конференції ООН з питань сталого розвитку «Ріо+20», яка пройшла в Ріо-де-Жанейро. Таким чином, сталий розвиток буде не тільки стосуватися головних соціально-економічних та екологічних пріоритетів на національному рівні, але стане й основою для системного забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України місцевими та регіональними інститутами влади. Крім цього, для виконання головних завдань Стратегії повинна проводитись цільова кампанія із підвищення громадської обізнаності та розуміння взаємозв'язку між принципами сталого розвитку та пріоритетами перспективного розвитку конкретних регіонів та територій.

Вивчаючи досвід європейських країн, ми бачимо, що їх спільна політика в даному напрямку містить три основні складові: це економічна складова, соціальна складова та екологічна складова. Конкретно видно, як країни з розвинутою високотехнологічною ринковою економікою, високоосвіченим громадянським суспільством комплексно вирішують проблеми, що стосуються (входять до) кожної складової. Україна ще лише знаходиться у фазі тотальної трансформації системи влади та формування перших інститутів громадянського суспільства.

Крім цього, маємо диспропорційний адміністративно-територіальний устрій, що є причиною нераціональної територіальної організації влади. Паралельно існує конфлікт компетенції як між самими органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Звідси такі явища, як корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції.

На початок поточного року в Україні було близько 12 тис. територіальних громад. У 1129 громадах – населення менше 500 осіб. Дотаційність 5419 місцевих бюджетів базового рівня становить понад 70 відсотків. А 483 територіальні громади на 90 відсотків утримуються за рахунок коштів державного бюджету. Місцеве самоврядування відсторонене від вирішення більшості питань у сфері земельних відносин та ін. Крім цього, тотальне «безгрошів'я» та посилення соціальної напруги серед населення призвело до того, що така важлива екологічна складова сталого розвитку територій не просто залишається на другорядному місці, а навіть часто є повністю фінансово та організаційно проігнорованою.

Такі тенденції є дуже небезпечними. На Одещині не одне десятиліття мешканці Бессарабії потерпають від проблем озера Сасик, масштабних підтоплень сіл вздовж русла річки Алкалія. Центр, південь, північ (частково) області мають неякісну питну воду. За всі роки

незалежності практично ніхто не займався безгосподарними складами гербіцидів, пестицидів та отрутохімікатів, більшість з яких кинута була ще колишніми колгоспами. Тільки два роки тому за кошти Євросоюзу з Одеської області до Німеччини на утилізацію було вивезено більше 250 тон таких небезпечних залишків сільгоспхімії.

Довідково: попри все це, аналізи ґрунтів засвідчують, що в більшості своїй земля наша ще екологічно чиста. Це, в першу чергу, завдяки тому, що на півдні домінувало садівництво і виноградарство, де використовувалась переважно ручна праця, а на півночі області шість районів в радянські часи попали в зону Балтського молочноконсервного комбінату дитячого харчування. Там застосування в рільництві більшості препаратів агрохімії були суворо заборонені.

Екологічні виклики чекають на нас і в житлово-комунальній сфері. Віднесемо сюди зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду, ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів територіальних громад. На жаль, останні роки кошти природоохоронних і екологічних фондів концентрувались на рівні обласного бюджету. Часто їх розподіл був лобістським та непрозорим. Наприклад, для забезпечення заходів з берегоукріплення узбережжя Дністровського лиману в селі Шабо з необхідних 80 млн. грн. за останні п'ять років виділено лише 4 млн. грн.

В результаті лиман потихеньку змиває цілі вулиці. А сільська громада, депутатський корпус, сільвиконком лише констатують факти, пишуть в різні інстанції звернення та ухвалюють не підкріплені фінансами пафосні рішення. Парадоксально, але в той же час шабський товаровиробник ПТК «Шабо» є одним із найбільших платників податків в області. Щорічно до всіх рівнів бюджетів платить декілька сотень мільйонів гривень!!!

Це те, що ми маємо на сьогодні. А що ж потрібно передбачати та робити в майбутньому та ще й в умовах децентралізації?

1. Це визначення напрямків, механізмів і строків формування ефективних програм сталого розвитку територій для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідних територіях.

2. Створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування трьох конвенцій Ріо та Закону України «Про основні засади (стратегію) національної екологічної політики». Розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності.

3. Покращення ефективності управлінських рішень через підвищення рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, підвищення рівня престижності посад, підвищення конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці.

4. Надання органам місцевого самоврядування доступу до залучення кредитних ресурсів для інвестиційного розвитку через процедури запозичень і місцевих гарантій та збалансування їх із способами державного контролю.

5. Обов'язкове утворення при органах місцевого самоврядування консультативно-дорадчих органів для проведення консультацій з громадськістю, роз'яснення основної мети децентралізації серед громадян, сприяння проведенню громадської експертизи проектів рішень та прийнятих рішень, що стосуються сталого розвитку території, та виконання чинного законодавства у сфері охорони навколишнього середовища.

Саме за причин ігнорування вказаного останнього пункту в Одеській області з вкрай низьким рівнем ефективності стартувала робота по децентралізації влади. На сесії обласної ради, яка відбулася 29 травня 2015 року, дане питання не здобуло підтримки депутатського корпусу. Голосування було провальним. В червні місяці затвердили перспективний план об'єднання лише восьми громад. Це на всю область. Аналіз показав, що конкретну творчу роботу спробували підмінити «компанійщиною». Чи не тому запропоновані варіанти децентралізації мали формальний та незрозумілий вигляд та були відхилені громадами майже по всій області? Особливо в Бессарабії. Там практично не врахували особливості компактного проживання болгар, молдаван, росіян, гагаузів. Не брались до уваги етнічна, демографічна, екологічна та інші складові, нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів.

Ефективність інтеграції політики сталого розвитку конкретної території в загальнодержавну стратегію прямо залежить від рівня компетентності органу місцевого самоврядування на тому рівні адміністративно-територіального устрою, на якому можливо і доцільно таку політику здійснювати з огляду на кадровий, фінансовий, інфраструктурний потенціал та ресурси, необхідні для реалізації повноважень на такому рівні.

Тільки гармонізація пріоритетів і етапів зазначених реформ в місцевому самоврядуванні забезпечить нам необхідні результати.

Наукове видання

**РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Матеріали науково-практичного семінару

03 грудня 2025 року

Підписано до друку 25.12.2015.
Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Гарнітура «Times». Друк цифровий. Обл.-вид.арк. 6,1.
Тираж 100 прим. Зам. № 108-12.

Віддруковано з оригінал-макета у
видавничо-поліграфічному підприємстві «Друкарський дім»
Свідоцтво ДК2 № 1732 від 29.03.2007 р.
Одеса, Старосена, 1. Тел.: 344-482.
E-mail: izdatel@tvweek.odessa.ua